

ΔΑΥΛΟΣ

Λ
Φ
Ι
Ε
Ρ
Ω
Μ
Α

Η ΒΑΡΒΑΡΟΤΗΤΑ ΕΠΕΚΤΕΙΝΕΤΑΙ

Ἡ «κρίση τῆς γλώσσας»
κρίση τοῦ πολιτισμοῦ
στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα

Γράφουν οἱ:

ΠΕΤΡΟΣ ΓΛΕΖΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΡΟΖΟΣ
ΕΥΓΕΝΙΑ ΓΕΡΟΥΜΑΤΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ
ΙΑΣΩΝ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ
ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ ΚΑΡΦΙΑΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΟΝΤΟΣ
ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΜΑΡΜΑΤΣΟΥΡΗΣ

ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ
ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΠΟΥΡΜΠΟΥΛΗΣ
ΣΠΥΡΟΣ ΝΟΝΙΚΑΣ
Σ.Γ.Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ
ΘΑΝ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
Χ. ΠΕΤΡΟΥ
ΝΙΚΟΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΗΛΙΑΣ ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

Δημοσιεύονται επίσης:

— Συνέντευξη του καθηγητοῦ
τῆς Φιλοσοφίας Κ. ΒΟΥΔΟΥΡΗ

— Δύο κείμενα τοῦ G. ORWELL
καὶ τοῦ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΖΟΛΩΤΑ

ΔΑΥΛΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Κυδαθηναίων 29, Πλάκα, Ἀθήνα (105 58)
Τηλέφωνα: 3223957 ἢ 9823655.

Τὰ γραφεῖα τοῦ Περιοδικοῦ λειτουργοῦν
πρωινὲς ὥρες 9.30-13.30, καθημερινά.

Ἐκδότης — Διευθυντής:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ
Ἀχιλλέως - Μουσῶν 51, Π. Φάληρο.

Ὑπεύθυνοι Τυπογραφείου
ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΠΑΜΠΑΝΗΣ — Π. ΜΠΑΡΜΠΗΣ
Γερανίου 24, Ἀθήνα.

Τιμὴ τεύχ. δρχ. 120 - Ἐτήσια συνδρομὴ
δρχ. 1.500 - Ὁργανισμῶν δρχ. 3.000 -
Φοιτητῶν δρχ. 500 - Ἐξωτερικοῦ δολ. 50
- Διαφημίσεις δὲν δημοσιεύονται.

Τὰ χειρόγραφα συνεργασιῶν δὲν ἐπιστρέφονται.

Ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση ἀρθρῶν
τοῦ ΔΑΥΛΟΥ ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ ἀναφέ-
ρεται ρητὰ ἡ πηγὴ τους.

Ὅλες οἱ συνεργασίες, τὰ βιβλία καὶ
τὰ ταχυδρομικὰ ἢ τραπεζικὰ ἐμβά-
σματα στὴ διεύθυνση: Δημ. Λάμπρου,
Μουσῶν 51 Π. Φάληρο, Ἀθήνα (175 62)

ΤΟΜΟΣ Γ' • 29 • ΜΑΪΟΣ '84

Τὸ σύμπτωμα καὶ ἡ νόσος

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὸ μοναδικὸ αὐ-
τὸ ταμεῖο σκέψεως, ὁμορφιάς καὶ πολι-
τισμοῦ στὴν ἱστορία τοῦ Πνεύματος, σή-
μερα σμικρύνεται, πτωχεύει, στερεύει,
νοθεύεται, ἀλλοιώνεται, συρρικνώνεται
νοηματικά, ὑποβιβάζεται, ἀχρηστεύεται
κατὰ μέγα μέρος σὰν μέσον ἐκφράσεως
τῶν βιωμάτων τῆς συνειδήσεως. Τοῦτο
εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητο· καὶ δὲν
χρειάζονται οἱ κραυγὲς διαμαρτυρίας ἀ-
πὸ διάφορες πλευρές, δὲν εἶναι ἀναγ-
καῖες οἱ ἀπογοητευτικὲς ἐπισημάνσεις
ἀρμοδίων καὶ μὴ —ποῦ μπορεῖ νὰ ὑπό-
κεινται καὶ στὴ σκοπιμότητα—, γιὰ ν' ἀ-
ποδειχθῇ ἡ παρακμὴ καὶ ἡ κατὰπτωση
τῆς ἐν χρήσει σήμερα γλώσσας: ἀρκεῖ
κανεῖς, νὰ μελετήσῃ τὰ ἑλληνικὰ ποῦ
γράφονται στίς μέρες μας ἀπὸ τὴ διοίκη-
ση, τὴν ἐπιστήμη, τὴν ποίηση καὶ τὰ ἑλ-
ληνικὰ ποῦ μιλοῦνται ἀπὸ μορφωμένους
καὶ μὴ, ἀπὸ διανοομένους καὶ μὴ, ἀπὸ
ἡγέτες πολιτικούς, πνευματικούς καὶ μὴ,
γιὰ νὰ ἀντιληφθῇ ἀμέσως πόσο ἀπελπι-
στικά ὑστεροῦν σὲ πλοῦτο ἐκφραστικὸ
καὶ νοηματικὸ, σὲ διαύγεια, ἀκρίβεια, ἐν-
ταση καὶ σαφήνεια, σὲ σύγκριση πρὸς τὰ
ἑλληνικὰ ποῦ γράφονταν καὶ μιλοῦνταν
ὄχι μόνο στίς περιόδους λαμπρότητας
καὶ ἀκμῆς τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως, ἀλ-
λὰ καὶ πρὶν ἀπὸ μισὸν αἰῶνα. Τὸ λεξιλό-
γιο τῶν μαζῶν δὲν ξεπερνᾷ πιά στὴν
πραγματικότητα τὶς 500 - 600 λέξεις, (ἐπὶ
συνόλου λεξικογραφημένων λέξεων
150.000), ἐνῶ ἡ γραπτὴ γλῶσσα τῆς πο-
λιτικῆς, τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τῆς
πνευματικῆς ἡγεσίας ἐξαντλεῖται σ' ἓνα
πενιχρὸ συνονθύλευμα λέξεων-κλισὲ καὶ
φράσεων ἀνοήτων, κενῶν σὲ περιεχόμε-
νο, φράσεων καὶ λέξεων παραπλανητι-
κῶν, συνθηματολογικῶν, ἐφευρημένων
ἀποκλειστικά γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὴν ἐ-
ξουσιαστικὴ, οἰκονομιστικὴ καὶ δογμα-
τικὴ σκοπιμότητα τῆς παρακμιακῆς ἐπο-
χῆς μας.

Κάνουν μεγάλο λάθος ὅσοι φαντάζον-
ται, ὅτι τὸ σύνδρομο αὐτὸ τῆς παρακμῆς,
τοῦ νέου Μεσαίωνα τοῦ μαζικοῦ καὶ
τῆς βαρβαρότητας, στὸν ὁποῖο εἰσῆλθε
χωρὶς ἐπίγνωση καὶ πορεύεται τυφλὴ ἡ
ἀνθρωπότητα, εἶναι ἀπλῶς «πρόβλημα
γλώσσας» καὶ τίποτ' ἄλλο. Ἡ γλῶσσα ἡ
ἑλληνικὴ, σ' ὅλο τὸν πλοῦτο τῆς καὶ τὴν
λαμπρότητά της, δὲν χάθηκε σήμερα, ὑ-
πάρχει ἀλώβητη, ἀπόκειται κατατεθει-

μένη στην σωζόμενη τρισεχιάτη γραμματεία μας, εἶναι ἀποθησαυρισμένη στὰ λεξικά της, εἶναι νοηματικὰ τελειοποιημένη μὲ τὴ σκέψη καὶ τὸ στοχασμὸ ὅλων τῶν μεγάλων διανοητῶν μας, ποὺ τὴν ἐπλασαν, τὴν πλούτισαν σὲ ἀκρότατο βαθμὸ καὶ μᾶς τὴν παρέδωσαν, διασώζοντάς τὴν στὰ κείμενά τους. Καὶ εἶναι στὴ διάθεση ὅλων ὅσοι ξεχειλίζουν ἀπὸ σκέψη καὶ αἴσθημα καὶ ἐπιδιώκουν νὰ τὰ ἐκφράσουν. Ἡ γλῶσσα μας σὰν γεγονός, σὰν παράδοση πολιτισμοῦ, δὲν χάθηκε οὔτε θὰ χαθῇ —ἐκτὸς ἂν ἡ νέα ἐξουσιαστικὴ βαρβαρότητα ἐπαναλάβῃ καὶ πάλι τὴν παλιὰ της «τέχνη», τὴν «τέχνη» τῆς πυρᾶς καὶ τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ γραπτῶν πολιτισμοῦ, βάσει ἐνὸς νέου *index librorum prohibitorum*, «πλουσιώτερου» ἀπὸ τὸν μεσαιωνικό... Τὸ πρόβλημα γλῶσσας, ἡ «κρίση γλῶσσας», εἶναι ἀπλῶς τὸ σύμπτωμα. Ἡ νόσος ἡ βαρεὶα καὶ θανατηφόρα, ποὺ ἐκδηλώνεται καὶ ἀντικατοπτρίζεται στὸ σύμπτωμα τῆς γλωσσικῆς παρακμῆς καὶ καταπτώσεως, εἶναι κρίση πολιτισμοῦ, κρίση ἀξιών, κρίση ἰδεῶν. Πρόκειται, σὲ τελευταία ἀνάλυση, γιὰ καταστολὴ τῆς ἐλευθερίας. Ὁ δογματισμός, ὁ οἰκονομισμός, ἡ ἀντιπνευματικότητα καὶ ἡ λογοκρατία τοῦ παγκόσμιου πολιτικοκοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ καθεστώτος τῆς ἐποχῆς μας στένεψαν τὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης συνειδητότητας, συνέθλιψαν τὸν ψυχισμό τῆς, κατέστρεψαν λειτουργικὰ ἢ ἀχρηστεψαν λοβοὺς τοῦ ἀνθρώπινου ἐγκεφάλου, ὑποβιβάζοντας συνεχῶς τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ ὠθώντας τὴν πρὸς τὴν ἐξομοίωσή της μὲ τὴν ἐνστικτώδη καὶ ὑποτυπώδη φύση τῶν ἄλλων εἰδῶν τοῦ ζωικοῦ βασιλείου. Ὅσοι φιλοσοφοῦν βαθιὰ πάνω στην πορεία τῆς γλῶσσας καὶ διαπιστώνουν τὴν προϋῆσα πτώχευση τοῦ ἀνθρώπινου λεξιλογίου, τὸν ὁσημέραι περιορισμὸ του σὲ ὀλιγόριθμα φωνητικὰ καὶ εἰκαστικὰ σήματα, ἀρκητικὸλεξά καὶ κωδικά, ἐκφραστικὰ μόνον ἐνστικτῶν αὐτοσυντηρήσεως καὶ ἀναπαραγωγῆς ἢ μόνον ἐξουσιαστικῶν καὶ μαζοποιητικῶν ὁμαδοποιήσεων, δὲν

μπορεῖ παρὰ νὰ καταλαμβάνονται ἀπὸ πανικό, βλέποντας μὲ βεβαιότητα ὅτι δὲν ἀπέχει πολὺ ἡ μέρα κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἀνθρώπινη γλῶσσα, ἐξελισσόμενη ὅπως ἐξελίσσεται, θὰ καταπέσῃ στὸ ἐπίπεδο τῶν 30-60 γρυλλισμῶν καὶ ἀνάρθρωτων κραυγῶν, μὲ τὰ ὁποία τὰ κτῆνη ἐκφράζουν τὶς ἀνάγκες τους γιὰ ἐπιβίωση καὶ πολλαπλασιασμὸ ἢ γιὰ «συνεννόηση» καὶ «διοίκηση» τῶν μελῶν τῆς ἀγέλης...

Στὸ παρὸν τεῦχος τοῦ «Δαυλοῦ» θὰ βρῇ ὁ ἀναγνώστης πολλὰς ἐλευθερες κατὰ κανόνα καὶ εὐσυνειδητες ἀπόψεις καὶ ἐρμηνεῖες τοῦ συμπτώματος τῆς γλωσσικῆς κρίσεως ὡς ἐκδηλώσεως τῆς βαθύτερης νόσου τοῦ Πνεύματος, τῆς καταλυτικῆς αὐτῆς παρακμῆς τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἀξιών. Τὸ σύνδρομο βέβαια εἶναι παγκόσμιο. Καὶ θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ἐδῶ, ὅτι δὲν ἐμφανίσθηκε σήμερα, ἀλλὰ προηγήθηκε πολυετῆς περιόδου «ἐπώσεως» τοῦ πνευματοφάγου αὐτοῦ μικροβίου. Διαβάστε τὶς ἐφιαλτικὰς προφητεῖες ποὺ εἶχε διατυπώσει πρὶν ἀπὸ 50 καὶ πλέον χρόνια ἐνας ἀπὸ τοὺς θεωρούμενους μεταξὺ τῶν ἰσχυρότερων διανοητῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνος, ὁ George Orwell, ὅπως τὶς ἀντιγράφει στὴ στήλη του ὁ «Μετέωρος», γιὰ νὰ συλλάβετε τὸ θέμα σ' ὅλη τὴ χρονικὴ καὶ οὐσιαστικὴ του διάσταση... Θὰ προσθέταμε ἐμεῖς, ὅτι ἡ παρακμιακὴ πορεία τῆς ἀνθρωπότητας ἔχει πολὺ παλιότερη ἀρχή, ποὺ χάνεται στὰ βάθη τῶν αἰώνων. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται τώρα περὶ αὐτοῦ.

Φυσικά, τὸ τεράστιο αὐτὸ θέμα δὲν ἐξαντλεῖται οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαντληθῇ. Ὁ «Δαυλὸς» θὰ παραμείνῃ καὶ στὸ μέλλον ἀνοιχτὸς σ' ὅλες τὶς ἐλευθερες, τὶς μὴ δογματικὰς, τὶς μὴ σκοπιμοθηρικὰς καὶ τὶς μὴ ὑποκειμένους σὲ ὑποκειμενικοὺς ἢ ἀντικειμενικοὺς περιορισμοὺς ἀπόψεις, ποὺ θὰ συνεισέφεραν στὴν καλύτερη τοποθέτηση καὶ στὴν ὀρθότερη ἀντιμετώπιση τῆς φοβερῆς αὐτῆς ἀπειλῆς κατὰ τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ.

Δ.Ι.Λ.

ΠΕΤΡΟΣ ΓΛΕΖΟΣ*

Ἡ βαρβαρότητα ἐπεκτείνεται

Συμπληρώνονται ὕστερα ἀπὸ λίγο ἑκατὸν χρόνια ἀπὸ τότε, ποὺ ἐκυκλοφόρησε τὸ πολυθρύλητο «*Ταξίδι*» τοῦ Ψυχάρη. Θεωρεῖται τὸ βιβλίον ἐκεῖνο ὡς ἓνα ὁρόσημο τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος γιὰ τὴν ἀποδοχὴ καὶ τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς ὡς γλώσσας τοῦ Ἑθνους μας.

Ἄν καὶ ἡ ἀποτίμηση αὐτὴ εἶναι, κατὰ τὴν γνώμη μας, ὑπερβολικὴ, γιατί πρὶν ἀπὸ τὸν Ψυχάρη τὸ μεγάλο θέμα τῆς γλώσσας μας ἦταν αἰσθητὸ καὶ ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ, καὶ ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Κοραΐ καὶ ἀπὸ τὸ λαμπρὸ μελέτημα τοῦ Σολωμοῦ καὶ στὰ μεταγενέστερα χρόνια ἀπὸ τὴν ἔμμεση, πλὴν βαθειὰ ἐπίδραση τῶν ἐργασιῶν τοῦ Νικολάου Πολίτου, μπορεῖ νὰ γίνεи δεκτὸ ὡς γεγονὸς τὸ ὅτι ἀπὸ τὸ «*Ταξίδι*» τοῦ Ψυχάρη κυρίως καὶ ἕως τὴν τρίτη περίπου δεκαετία τοῦ αἰῶνος μας τὸ λεγόμενον «γλωσσικὸν ζήτημα» ἀπασχολοῦσε τὴν πατρίδα μας. Ὅχι μόνον οἱ ἐπιστήμονες γλωσσολόγοι καὶ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ καὶ ἰδιαίτερα οἱ λογοτέχναι καὶ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι τῶν Γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ τὸ πολὺ κοινὸν ἀσχολήθηκε μὲ τὸ θέμα, ὥστε αὐτὸ νὰ γίνεи ἀφορμὴ πολλῶν διενέξεων, ποὺ ἔφτασαν σὲ περιόδους ὀξύτητος σὲ φῶβερὴ διαμάχη.

Πέραν ὅμως ἀπὸ τὴν μονομέρεια καὶ τὶς ὑπερβολὰς τοῦ Ψυχάρη, ποὺ ὠδήγησαν τὸ πρόβλημα τῆς δημοτικῆς μας γλώσσας στὸν λεγόμενον εἰρωνικῶς «μαλλιαρισμόν», εἶναι δίκαιον νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ ἀγῶνας ἐκεῖνος, ἐνισχυμένος μεταγενεστέρως κυρίως ἀπὸ τοὺς μεγάλους Ἑλληνας ποιητὰς, τὸν Κωστὴ Παλαμᾶν, τὸν Ἀγγέλον Σικελιανὸν καὶ ἄλλους καὶ ἀπὸ μιὰ ὁμάδα φωτισμένων παιδαγωγῶν καὶ τὸν «*Ἐκπαιδευτικὸν Ὅμιλον*», ἔφερε πρὸς κάποια λύση τὸ «γλωσσικὸν ζήτημα». Καὶ ἡ εἰσαγωγὴ μετὰ τὴν Ἐπανάστασι τῆς Θεσσαλονίκης στὸ Δημοτικὸν σχολεῖον βιβλίων γραμμένων σὲ ἐξαιρετὴ δημοτικὴ, ὅπως τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο «*Τὰ ψηλὰ βουνά*» τοῦ Ζαχαρία Παπαντωνίου καὶ τὸ «*Παραμῦθι χωρὶς ὄνομα*» τῆς Πηνελόπης Δέλτα, ἔφερναν σὲ καλὸ δρόμον τὸ θέμα, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευση.

Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἱστορηθεῖ τὸ πῶς μετὰ τὶς ἐκλογὰς τοῦ 1920 τὰ βιβλία ἐκεῖνα διώχτηκαν βίαια ἀπὸ τὰ σχολεῖα, μολονότι θὰ μπορούσε μὲ τὸ παράδειγμα αὐτὸ νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ κατὰ κάποιον τρόπον σύνδεσις ἐκάστοτε τοῦ «γλωσσικοῦ» μὲ τὰ «συντηρητικὰ» ἢ «προοδευτικὰ» πολιτικὰ κόμματα.

* * *

Ὅμως μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ μὲ τὴν βαθμιαία πορεία τοῦ Ἑθνους πρὸς κάποιον συγκερασμὸν τῶν δύο γλωσσικῶν ἀκροτήτων —ἐγινε κατὰ ἀνάλογον καὶ στὴν πολιτικὴν τοῦ τόπου ζωὴν— σὲ μιὰ λογικὴ καὶ συνετὴ μέση λύση, ἡ γλωσσικὴ διαμάχη ἔβαινε πρὸς νέκρωση. Στὰ ἀστικά κέντρα καὶ ἀργότερα, μετὰ μάλιστα τὴν ἐξάπλωσις τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας καὶ ἐνημερώσεως καὶ στὴν ὑπαιθρο, ἡ γλῶσσα, ποὺ μὲ ἀπέχθεια, ἀλ-

* Ὁ κ. Πέτρος Γλέζος εἶναι Πρόεδρος τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν.

λά ἄδικά, ὠνόμαζαν «μικτὴ» οἱ ἀδιάλλακτοι δημοτικισταί, ἔβαινε πρὸς γενικὴν σχεδὸν ἀποδοχήν. Σὲ αὐτὴν κυρίως συνδυάζονταν γλωσσικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἀπώτατον γλωσσικὸν παρελθὸν τοῦ Ἑθνους μας μὲ τὸν καθαρὸν λόγον τῆς δημοτικῆς μας παραδόσεως. Ὅλοι σχεδὸν οἱ Ἕλληνες, μὲ μιὰ μικρὴ πρὸς τὰ ἐδῶ ἢ πρὸς τὰ ἐκεῖ ἀπόκλιση, μπορούσαν ὄχι πιά νὰ συνεννοοῦνται ἀπόλυτα στὸν προφορικὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποδέχονται καὶ νὰ καταλαβαίνουν τὸν γραπτόν. Ὅταν βέβαια αὐτὸς δὲν ἀναφερόταν σὲ εἰδικὰ ἐπιστημονικὰ θέματα ἢ σὲ ὑψηλὲς θεωρητικὲς καὶ φιλοσοφικὲς ἔννοιες, πρᾶγμα, ποὺ καὶ σήμερα καὶ αὖριον θὰ συμβαίνει μὲ τὴν χρῆση τῆς λεγόμενης δημοτικῆς σ' αὐτοὺς τοὺς τομεῖς τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς διανοήσεως.

Ἀλλὰ ἐμπρὸς σ' αὐτὴν τὴν γλωσσικὴ πορείαν ὑψώθηκε μιὰ ἔνσταση: Καὶ τότε τί θὰ γίνεῖ ἡ ἀπαραίτητη, κυρίως γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, γλωσσικὴ ὁμοιομορφία καὶ συνέπεια; Θὰ ἔχει λοιπὸν τὸ Ἑθνος νὰ ἀντιμετωπίσει ὄχι πιά δυὸ γλῶσσες, τὴν καθαρῆουσα καὶ τὴν δημοτικὴ, ἀλλὰ καὶ μιὰ τρίτη, τὴν μικτὴ; Καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ, ἡ θετικὴ θεώρηση τῆς γλωσσικῆς ἐνότητος καὶ τῆς φυσικῆς ἐξελιξέως τῶν γλωσσῶν τί γίνεται;

Ὅμως ἀμέσως παρουσιάζεται ἡ ἀντίθετη ἔνσταση: Ἡ πορεία τῆς γλώσσας δὲν πραγματοποιεῖται μόνον μὲ τὴν φυσικὴ, τὴν φθογγολογικὴ, τὴ ρεαλιστικὴ ἐξέλιξί της πρὸς τὸ καλύτερο ἢ τὴν πτώση της πρὸς τὸ χειρότερο σύμφωνα μὲ ἀπαράβατους κανόνες. Ἡ ἐξέλιξι μιᾶς γλώσσας ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν φυσικῶν κανόνων ἐπηρεάζεται καὶ ἀπὸ ἱστορικοὺς, πολιτιστικούς, κοινωνικοὺς, οἰκονομικοὺς καὶ αἰσθητικοὺς κανόνες καὶ παράγοντες, ποὺ συντελοῦν ἐκάστοτε στὴν σύνθεση τῆς γλώσσας ἑνὸς Ἑθνους.

Καὶ ἡ περίπτωση τῆς γλώσσας τῶν Νεοελλήνων εἶναι ἀκόμη περισσότερον ἰδιάζουσα: Ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα μὲ ἀφετηρίαν τὴν ἀνεπανάληπτη κληρονομία τῆς ἀρχαιότητος, ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν λόγια παράδοση τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ ἀπὸ τὴν ἀνεπίγνωτη, ὅμως αἰσθητὴ ἐπιρροή τῆς καθαρῆουσας ἐπὶ μιὰ ἑκατοπεντηκονταετία, ἀλλὰ καὶ ζωντανεμένη ἀπὸ τὸν δυνατὸν καὶ δροσερὸν δημοτικὸν καὶ λαϊκὸν λόγον καὶ ἀπὸ τὴν λογοτεχνίαν, ἐσχηματίσθη σιγὰ-σιγὰ σ' ἕναν καινούργιον τύπον, στὸν τύπον τῆς λεγομένης «Νεοελληνικῆς». Καὶ αὐτὸς ὁ τύπος ἔτεινε πιά πρὸς καθιέρωση. Καὶ εἶναι χρήσιμον νὰ σημειωθεῖ, ὅτι, πλὴν τοῦ γεγονότος ὅτι τρεῖς κορυφαῖοι λογοτέχνες μας, ὁ Κάλβος, ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ὁ Καβάφης, ὁ ἕνας περισσότερον, ὁ ἄλλος ὀλιγώτερον ἔγραψαν σὲ αὐτὴν καὶ ἡ νεώτερη ποιήσή μας, ἡ λεγομένη «μοντέρνα», πραγματοποιεῖ μιὰ ἔντονη στροφὴ πρὸς κάποιους γλωσσικοὺς ἀρχαϊσμούς.

Ὅποτε τὰ πράγματα αἰφνιδίως μπερδεύονται: Ἡ πολιτεία ἐπιβάλλει νομοθετικῶς ὡς ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους τὴν δημοτικὴν. Πράττει, δηλαδή, ὅ,τι προηγουμένως καὶ πάλιν νομοθετικῶς εἶχε πράξει μὲ τὴν ἐπιβολὴ τῆς καθαρῆουσας! Καὶ ἔτσι ὕστερα ἀπὸ ἕναν περίπου αἰῶνα ἀνακύπτει ὀξύτατο καὶ πάλιν τὸ γλωσσικὸ ζήτημα!

* * *

Τώρα ὁ ἀγώνας διεξάγεται πιά μεταξὺ τῶν παλιῶν ὁμοϊδεατῶν. Δημοτι-

Κατὰ τὴν ἀπλὴ μας πάντοτε γνώμη τὸ μόνον ποὺ ἴσως μπορούσε ἡ πολιτεία νὰ κάμει ἦταν ἡ παροχὴ μιᾶς γλωσσικῆς ἐλευθερίας μὲ μόνην εἰδικὴν φροντίδα τὴν κάποιαν ἐνότητα τῆς ἐκπαιδευτικῆς γλωσσικῆς διδασχῆς.

Ὅμως τὰ βήματα προχωροῦν γοργά. Μετὰ τὴν καθιέρωση τῆς «δημοτικῆς» ἀκολουθεῖ ἡ καθιέρωση τοῦ μονοτονικοῦ. Ἔτσι συνήθως γίνεται τουλάχιστον στὸν τόπο μας: Τὸ ἓνα κοινωνικὸ, «πολιτιστικὸ» ἢ οἰκονομικὸ ἐλευθεριάζον μέτρο μιᾶς πολιτικῆς παρατάξεως ἀκολουθεῖ ἄλλο ἐντονώτερον καὶ «προοδευτικώτερον» ἀπὸ τὴν διάδοχον στὴν ἐξουσία πολιτικὴ παράταξη. Καὶ μὲ αὐτὴ τὴν λογικὴν ὑπάρχει κίνδυνος —ἀπίθανος, ἂς ἐλπίζουμε— νὰ φθάσουμε σὲ κάποιαν Ἑσπεράντο ἢ στὴν ἀποδοχὴ κάποιας ξένης γλώσσας, ἀπὸ αὐτὲς τίς δυο-τρεῖς ποὺ ἐπικρατοῦν σήμερα στὴ γῆ μας.

Συμπέρασμα: Γλωσσικὴ ἐλευθερία καὶ ὄχι καταναγκασμός. Ἀποφυγὴ τῶν ἀκροτήτων καὶ ἀπὸ τὸ ἓνα καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος μὲ σεβασμὸν τοῦ γλωσσικοῦ μας πλούτου καὶ τῆς παραδόσεώς μας. Μετρημένη ἐνημερωτικὴ διδασχὴ στὰ σχολεῖα μας τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς μεταγενέστερης Γράμματειας μας, καθὼς καὶ τῆς νεώτερης, ὅπως τὴν ἐκαλλιέργησαν καὶ τὴν ἐτίμησαν ἑκατὸν τώρα χρόνια ἐμπνευσμένοι λογοτέχναι μας. Καὶ βαθμιαῖος περιορισμὸς τῆς «φιλολογίας» ὅτι «ὄλη ἡ πνευματικὴ μας κακοδαιμονία ὀφείλεται εἰς τὸ γλωσσικόν». Αὐτὴ ἡ κακοδαιμονία ὀφείλεται καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα αἷτια. Ἀλλὰ περὶ αὐτῶν δὲν εἶναι τώρα ὁ λόγος.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Λέξεις καὶ πράξεις

*Γιὰ λυτρωθῶ,
δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γράψω.*

*Γιὰ νὰ εὐτυχήσεις,
δὲ χρειάζεται νὰ μὲ διαβάσεις.*

*Διάβασε τὸν ἥλιο καὶ τὸν οὐρανόν,
τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴ συνείδησή σου.*

*Καλύτερα τὰ νοήματα,
νὰ πλαταγίζουν τίς ἐλευθερίες τους,*

*ἔξω ἀπὸ τίς σκοτεινὲς σήραγγες
κακορίζικων λέξεων.*

*Ἄλλωστε, οἱ ποιητές,
ἂν τὰ καταφέρνουν στὰ ὠραῖα ποιήματα,*

*δὲν τὰ καταφέρνουν καὶ στ' ἀληθινά.
Ἐκεῖνα γράφονται μὲ πράξεις.*

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΡΟΖΟΣ*

Ἡ ὑπονόμευση τῆς γλώσσας ἀπὸ τοὺς θεματοφύλακές της

Ἐκεῖνο πὺν περισσότερο κινδυνεύει στὶς μέρες μας εἶναι ἡ γλώσσα μας. Μιὰ πολὺπλευρη καὶ πολυδιάστατη ἐπίθεση ἀναπτύσσεται τὸν τελευταῖο καιρὸ ἐναντίον της μὲ τοὺς πιὸ ἀπίθανους φανεροὺς καὶ ἀφανεῖς ὑποκινητές. Στόχος ὅλων ἡ ἀποδυνάμωσή της καὶ ἡ ὁλοκληρωτικὴ της διαστρέβλωση. Μέσα στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς διαβρωτικῆς προσπάθειας ἐντάσσεται τόσο ἡ πρόταση νὰ καταργηθεῖ ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς στὰ σχολεῖα ὅσο καὶ ἡ ἀντικατάσταση τοῦ μαθήματος τῶν νέων ἐλληνικῶν καὶ τῆς ἔκθεσης μὲ ἄλλα παρόμοια. Μὲ τὴν πρώτη μεθοδεύεται ἡ ἀποκοπὴ μας ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ μας. Μὲ τὴ δεύτερη γίνεται προσπάθεια νὰ γίνουν ἀνίκανα τὰ παιδιὰ μας νὰ διατυπώνουν τὶς ἰδέες τους σωστὰ στὴν ἐλληνικὴ μητρικὴ τους γλώσσα.

Τὸ κακὸ εἶναι, πὼς ὅλα αὐτὰ τὰ τραγικὰ ξεκινοῦν —στὶς περισσότερες περιπτώσεις— ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους. Μᾶς ἔχει πιάσει ὅλους μιὰ μανία ἀναθεώρησης καὶ ἀλλαγῆς. "Ὅ,τι μισεῖ περισσότερο ὁ νεοέλληνας, εἶναι μὴ τὸν ποῦν ὀπισθοδρομικὸ καὶ συντηρητικὸ. "Ἐτσι ὅλοι θέλουν νὰ παριστάνουν τοὺς νεωτεριστὲς καὶ τοὺς προοδευτικοὺς, ἄσχετα ἂν, σ' ὀρισμένους χώρους, δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ «πρόοδος» χωρὶς καταστροφὴ καὶ πολιτιστικὴ ὑποβάθμιση.

"Ἀμεση συνέπεια ὅλης αὐτῆς τῆς τάσης, πὺν ξεκινάει συχνὰ ἀπὸ ἀφελῇ διάθεση, εἶναι νὰ δοκιμάζεται δεινὰ ἡ γλώσσα μας. Σὲ βάρος της ἔχουν γίνει τόσα πολλὰ, πὺν κι' ὅλας τὴν ἔχουν κάνει ἀγνώριστη. Τὸ κακὸ εἶναι, πὼς οἱ βανασότητες καὶ οἱ κακοποιήσεις συνεχίζονται. "Ἀσχετοι καὶ ἀδαεῖς αὐτοδιορίζονται προστάτες της καὶ τὴν κατακρεουργοῦν ἐν ψυχρῷ. Ἐδῶ θυμῆθηκα τὴν ἀκροτελεύτια παράγραφο ἐνὸς ἀπὸ τὰ τελευταῖα μας συντάγματα: «Ἡ τήρησις τοῦ παρόντος, ἔγραφε, ἐπαφίεται εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων». Τί εἰρωνεία! Σήμερα μποροῦμε ἄνετα ν' ἀντιστρέψουμε τὴν παρότρυνση. Ἡ καταστροφὴ τῆς γλώσσας μας ἐπαφίεται στὴ φροντίδα ὅλων μας! Δὲν ὑπερβάλλω. Αὐτὸ γίνεται ἀδιάκοπα καὶ σὲ μιὰ κλίμακα πὺν παίρνει, μέρα μὲ τὴ μέρα, ὁλοένα καὶ μεγαλύτερες διαστάσεις.

Τὸ κακὸ εἶναι, πὼς ὑπεύθυνοι γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς βανασότητες εἴμαστε καὶ ἐμεῖς οἱ λογοτέχνες, ἀλλὰ καὶ οἱ κάθε λογῆς συγγραφεῖς, οἱ δημοσιογράφοι, ὅσοι μὲ κάθε τρόπο χειρίζονται τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα, τὴν γράφουν καὶ τὴν μιλοῦν. Ἐπώνυμοι καὶ ἀνώνυμοι, πολιτικοὶ καὶ μικροπολιτικοί, ἐκπαιδευτικοί, δικηγόροι, σχολιαστὲς στὸ ραδιόφωνο καὶ τὴν τηλεόραση, ὅλοι, ἄλλος λιγότερο ἄλλος περισσότερο, ἔχουμε συντελέσει στὴν καταστροφὴ της.

Φυσικά, τὸ κακὸ ἔχει ἀρχίσει ἐδῶ καὶ χρόνια. Τὸ συνέχισε ἡ δικτατορία, πὺν θέλησε νὰ μᾶς ἐπιβάλλει μιὰ ψυχρὴ καὶ ἀπολιθωμένη καθαρεύουσα καὶ τὸ ὁλοκλήρωσε ἡ πολιτεία μὲ τὴν πρόσφατη γλωσσικὴ μεταρρύθμιση, πὺν μάρανε καὶ ἀπογύμνωσε τὴν πλούσια καὶ πολυδύναμη γλωσσικὴ μας παράδοση ἀπὸ τὰ περισσότερα στοιχεῖα της. Στ' ὄνομα μιᾶς ἀφύσικης φτιαχτῆς

* Ὁ κ. Εὐάγγελος Ρόζος εἶναι Πρόεδρος τῆς Πανελληνίας Ἐνώσεως Λογοτεχνῶν.

γλωσσικῆς ὁμοιογένειας κι ἐνὸς στείρου δημοτικισμοῦ ἡ γλώσσα φτώχηνε καὶ ἀποδυναμώθηκε. Μὲ προκρούστιες, τέλος καὶ αὐθαίρετες παρεμβάσεις ἡ γλώσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅπως διαμορφώθηκε μέσα στὶς τρεῖς τελευταῖες χιλιετίες, ἀλλοιώθηκε καὶ βιάσθηκε μεθοδικὰ στ' ὄνομα πάντα τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ ἄσχετους καὶ ἀμαθεῖς. Ἐφτασαν πολλοὶ «λογοτέχνες» σὲ τέτοιες κακόγουστες ἀκρότητες, ποὺ μόνο θρασύτητα καὶ παχυλὴ ἄγνοια προδίδουν, ἐνῶ γνωρίζω κάποιους ἄλλους, ποὺ δὲν ἱκανοποιήθηκαν ἀπὸ τὴν κατάργηση τῶν τόνων ἀλλὰ ἀξιώνουν καὶ τὴν καθιέρωση τῆς φωνητικῆς γραφῆς. Ἐνας ἄλλος, μάλιστα, σ' ἓνα του γράμμα ποὺ τὸ διάβασα σ' ἓνα ἐπαρχιακὸ λογοτεχνικὸ περιοδικό, εὐχεται καὶ ἐλπίζει, πῶς, στὰ προσεχῆ 10-20 χρόνια θὰ καθιερωθεῖ καὶ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο.

Ἀλλὰ αὐτὲς εἶναι ἀκραεῖς περιπτώσεις, πού, ὥστόσο, εἶναι ἐνδειχτικὲς τῶν «ἀνανεωτικῶν» διαθέσεων μερικῶν διῆθεν προοδευτικῶν καὶ τῶν ὧσων βυρσοδομοῦνται σὲ βάρος τῆς. Πέρα ὅμως ἀπ' ὅλα αὐτά, τίς ἀφελεῖς ἢ κακόβουλες παρεμβάσεις αὐτοσχέδιων σωτήρων καὶ ὑπουλῶν μεταρρυθμιστῶν, γενικὴ εἶναι ἡ διαπίστωση πῶς λίγοι σήμερα σέβονται τὴ γλώσσα μας. Λίγοι πιά εἶναι σὲ θέση νὰ τὴν μιλᾶνε καὶ νὰ τὴν γράφουνε σωστά. Λίγοι τηροῦν τοὺς κανόνες τῆς καὶ γνωρίζουν τίς δομές τῆς σὲ βάθος.

Σήμερα ὁ πιὸ ἀπίθανος συγγραφίσκος, στ' ὄνομα τῆς πρωτοτυπίας καὶ στὴν προσπάθειά του νὰ διαμορφώσει ἓνα προσωπικὸ ὕφος, εἶναι ἔτοιμος καὶ πρόθυμος νὰ παραβιάσει καὶ νὰ περιφρονήσει τοὺς νόμους τῆς. Δὲν ἦταν μόνο ὁ Ψυχάρης μὲ τίς γνωστὲς του βαναυσότητες ἢ ὁ Σκαρίμπας μὲ τὰ διαστρεβλωτικὰ γλωσσικὰ του τερτίπια. Στὶς μέρες μας, ἓνα πλῆθος «λογοτέχνες» καὶ ἄμουσοι ποῦταστροι εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἐπιπέσουν ἀδίσταχτα ἐπάνω στὸ καθημαγμένο «σῶμα» τῆς καὶ ν' ἀσελήσουν ἀτιμώρητα. Τὸ κακὸ εἶναι, πῶς, συχνά, οἱ μεθοδεύσεις καὶ οἱ χειραγωγήσεις αὐτὲς ξεκινοῦν καὶ κατευθύνονται ἀπὸ πολιτικὰ κέντρα καὶ ὑποπτες σκοπιμότητες ποὺ ἔχουν ἄλλα κίνητρα καὶ ἐξυπηρετοῦν ἄλλους στόχους. Τελικὸ συμπέρασμα: Πλεονάζει καὶ ἐπικρατεῖ σήμερα στὴ νέα μας λογοτεχνία καὶ στὰ περισσότερα κείμενα ἡ αὐθαιρεσία καὶ ἡ ἀκρότητα, ἐνῶ καλλιεργεῖται ὁ γλωσσικὸς φανατισμός, ἡ ἀσυναρτησία καὶ ἡ κάθε λογῆς σύγχυση.

Οἱ μιζοβάρβαροι τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, οἱ ἐλληνίζοντες καὶ οἱ σολοικίζοντες, ποὺ τόσο τοὺς εἰρωνευόταν ὁ Καβάφης, ὠχριοῦν μπροστὰ στοὺς σύγχρονους συνειδητοὺς παραμορφωτὲς τῆς γλώσσας μας. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνο ὅλα αὐτά. Ἡ χωρὶς μέτρο υἱοθεσία ξένων ὄρων καὶ λέξεων, σὲ λίγα χρόνια, μὲ τὸ γρήγορο ρυθμὸ ποὺ ἀφελληνίζεται ἡ γλώσσα μας, θὰ τὴν ἔχει καταντήσει ἓνα διάτρητο μωσαϊκό, ἓνα διεθνὲς ἀλαλούμ, ὅπου ὁ καθένας ἄλλα θὰ λέει καὶ ἄλλα θὰ ἐννοεῖ, ἐνῶ μιὰ νέα, ἄλλου εἶδους, *Βαβυλωνία* θὰ παρασύρει στὴ δίνη τῆς ὅ,τι θὰ μᾶς ἔχει ἀπομείνει ὡς τότε.

Συνοψίζοντας ἐρχόμαστε κι ἐμεῖς, μὲ τὴν ιδιότητα τῶν ἀνθρώπων ποὺ χρησιμοποιοῦμε τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ποὺ ἐκφραζόμαστε καὶ διαλογιζόμαστε μ' αὐτήν, ποὺ πονᾶμε γιὰ τὸ χάλι τῆς καὶ τὴν ἀθλιότητα στὴν ὁποία τὴν ἔχουν ὁδηγήσει αὐτοὶ ποὺ ὑπεύθυνα ἔχουν ταχθεῖ νὰ τὴν ὑπερασπίσουν, νὰ ἐνώσου- με τὴν φωνή μας μ' ὅλους αὐτοὺς ποὺ διαμαρτύρονται γιὰ τὴν ἐπικίνδυνη πορεία τῆς. Naί, ὁ κίνδυνος εἶναι σήμερα μεγάλος. Τὸ εὐγενέστερο πολιτιστικὸ

μας δημιούργημα, που αιώνες και αιώνες μᾶς ἔκανε νὰ ξεχωρίσουμε καὶ νὰ διακριθοῦμε, ἀπειλεῖται μὲ ἀργὸ θάνατο ἀπὸ τὶς βάρβαρες καὶ χυδαῖες παρεμβάσεις καὶ ὑπουλές κακοποιήσεις ποὺ γίνονται σὲ βάρος του, τὶς αὐθαιρεσίες, τὶς κάθε λογῆς μεταρρυθμίσεις.

Ἄς ἀφήσουμε τὴ γλῶσσα μας νὰ ἀκολουθήσει τὸ δρόμο της. Ἄς τὴν κοιτάξουμε μὲ στοργὴ καὶ ἄς ἀφήσουμε τὶς γλωσσικὲς ἀκροβασίες καὶ τοὺς ἀπαράδεχτους πειραματισμούς. Ἡ γλῶσσα δὲν «ἀλλάζει» εὐκολα, δὲν ἀλλάζει γρήγορα. Ἡ ὅποιαδήποτε ἐξέλιξή της δύσκολα ἐλέγχεται καὶ δὲν κατευθύνεται, δὲν ἀστυνομεύεται καὶ δὲν μεθοδεύεται ἀπὸ πολιτικὲς καὶ ἄλλες σκοπιμότητες.

Εἶναι ὀλοφάνερο, πὼς ἓνα μεγάλο μέρος τῆς εὐθύνης γιὰ τὴν σωστὴ χρῆση καὶ τὴν ὀμαλὴ διαμόρφωσή της πέφτει στοὺς λογοτέχνες καὶ τοὺς ποιητὲς καὶ σὲ ὅλους ὅσοι τὴν γράφουν καὶ ἐπηρεάζουν ἔτσι τὴν ἐξέλιξή της. Ἄς ἀναλάβουν αὐτοὶ νὰ τὴν σώσουν, νὰ τὴν διατηρήσουν ὅσο γίνεται ἀμόλυντη καὶ ἀναλλοίωτη. Μακριὰ οἱ ἡμιμαθεῖς, οἱ ἄσχετοι, οἱ ἄξεστοι καὶ οἱ σκοτεινοὶ βιαστές της, ποὺ τὴν κακοποιοῦν ἀπὸ τὰ μέσα δημόσιας ἐνημέρωσης, τὶς ἐφημερίδες καὶ τὴν τηλεόραση. Ὅχι ἄλλες διαστρεβλώσεις καὶ βέβηλες παρεμβάσεις. Ἄς τὴν ἀφήσουμε ἡσυχῇ νὰ ἐπουλώσει μόνη της, μὲ τὸ χρόνο, τὶς πληγὲς της καὶ ἄς σεβασθοῦμε τὴν πλαστικὴ της ὁμορφιά καὶ τὴν ἐσωτερικὴ της ἁρμονία.

ΕΥΓΕΝΙΑ ΓΕΡΟΥΜΑΤΟΥ

Τελικός απολογισμός

Ἡ τελεία,
ἡ ἄνω τελεία,
οἱ παρενθέσεις,
οἱ τόνοι,
οἱ παύσεις,
τὸ χαμόγελο,
ὁ ἀναστεναγμός,
ἡ σκὸνὴ τῶν παπουτσιῶν,
ἡ σκὸνὴ φτερῶν πεταλούδας,
οἱ ἰοί,
ὁ ἰδρώτας,
ὅλα θὰ λογαριασθοῦν
στὸν ἀπολογισμό
ὑλῆς καὶ πνεύματος.

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΜΑΡΜΑΤΣΟΥΡΗΣ

Μακροχρόνια προσπάθεια

Στὸν πλανήτη τῶν βροτῶν
στόχος τῶν δογμάτων τὸ πνεῦμα, τὸ ἐλεύθερο.
"Ὅργανο τοῦ πνεύματος ἡ Γλῶσσα.

Μακροχρόνια προσπάθεια, «στρατηγική»:
ὁ περιορισμὸς τῆς διάδοσής της,
ἡ ἱστορική διαστρέβλωση,
ἡ νόθευση.

Κατὰ καιροὺς ἐφαρμοσμένες «τακτικές»:
Ἐπιστράτευση καὶ ἀγιοποίηση ἱσαποστόλων ρασοφόρων
γιά κατασκευή ἀλφάβητου
καὶ ἀποφυγὴ τοῦ κινδύνου τῆς διάδοσης τῆς Γλώσσας
—ἀν ἀντὶ τοῦ κατασκευασμένου
προσφερόταν τὸ δικό της—.

Δημιουργία τόνων καὶ πνευμάτων·
σκοπὸς τους
ἡ συσκότιση τῶν ριζῶν;
ἡ ἐκβαρβάρωση;
ἀργότερα τὰ ἑκατὸν ὀγδόντα ἓνα φωνήεντα
θὰ ἀποκλείσουν τὴν ἐπικράτηση
τῆς Γλώσσας στὸ Νέο Κόσμο.

Ἀντιστροφή προέλευσης
κι «ἐφεύρεση» τῆς σανσκριτικῆς,
γιὰ νὰ θολώσουν τὰ νερά τῆς ἔρευνα
στὰ βάθη τῶν αἰώνων.

Προσπάθεια ἀπονέκρωσης
μέσα στὰ κανάλια τοῦ λογισμοῦ.

Προσπάθεια συρρίκνωσης καὶ πτώχευσης
μέσ' ἀπ' τὴ σύνθλιψη τοῦ μαλλιαρισμοῦ.

Προσπάθεια νόθευσης μέσα στὸ πλῆθος ξένων ἐπιγραφῶν
—ποὺ προσελκύουν πιθηκίζοντες ξενομανεῖς—.

Μέσα στοὺς ὅρους μαζικοποιημένων «φιλάθλων».

Μέσα στὴν «τέχνη» ἀνεγκέφαλων κουλτουριάρηδων.

Μέσα στὴν ἀγραμματοσύνη δογματισμένων τηλετυφλωτῶν.

Ἀνώφελες οἱ προσπάθειες.

Στὴ διαχρονικότητά της ἡ Γλῶσσα

ἔχει ταυτίσει τὴ ζωὴ μὲ τὸ φῶς,

τὸ σκοτάδι μὲ τὸ θάνατο,

δὲν σκοτώνεται, ἐπιλέγει, ἀπορρίπτει, ἀφομοιώνει,

ἀνανεώνεται ἑσαεῖ, φωτίζει διδάσκοντας

(δίδει δάδα - φῶς)

τοὺς ἱκανοὺς νὰ τὴν κρατήσουν καὶ νὰ τὴ μεταδώσουν.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ Κ. Κ. ΒΟΥΔΟΥΡΗ

Ο καθηγητής της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν κ. Κ. Βουδούρης παραχώρησε στο «Δαυλὸ» τὴν ἀκόλουθη συνέντευξη:

- Ἑρώτηση : Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα σὰν μέσο ἐκφράσεως στοχασμοῦ, γνώσεων καὶ αἰσθημάτων ἐμπλουτίζεται ἢ πτωχεύει προϊόντος τοῦ χρόνου
- Ἀπάντηση : Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, δὲν ὑπάρχει καμμιὰ ἀμφιβολία, ὅτι πλουτίζεται συνολικὰ καὶ σὰν μέσο ἐκφράσεως στοχασμῶν καὶ σὰν μέσο ἀπηκριβωμένων γνώσεων καὶ συναισθημάτων. Ἡ ὁποιαδήποτε καλούμενη «πτωχεία τῆς γλώσσας» ἔχει νὰ κάμει μὲ συγκεκριμένες στιγμές, ὅταν στὸ σύνολό τους οἱ πολιτικὲς ἀξίες διασαλεύονται καὶ τὸ κοινωνικὸ σύνολο δὲν λειτουργεῖ κανονικὰ (ὅπως π.χ. τὸ σύστημα τῆς παιδείας). Πρόκειται τότε γιὰ πτωχεία τῶν διαδικασιῶν ποὺ ἀναφέρονται στὴν οἰκείωση τῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν.
- Ἑρώτηση : Ἡ νοηματικὴ υποβάθμιση ἢ «στένεμα» τῶν λέξεων εἶναι ἑλληνικὸ ἢ παγκόσμιον φαινόμενο; Σχετίζεται μὲ τὴν μαζικοποίηση ἢ τὴν τυποποίηση τῆς σκέψεως ἢ ἔχει ἄλλα αἰτία;
- Ἀπάντηση : Τὸ νόημα τῶν λέξεων προσδιορίζεται πάντα ἀπὸ τὴν λειτουργία τους μέσα στὶς προτάσεις καὶ ἀπὸ τὸ ἔργο ποὺ ἐπιτελεῖ κάθε πρόταση μέσα σ' ἓνα δυναμικὸ σύνολο λόγου σὲ σχέση μὲ μιὰ ὀρισμένη σφαῖρα ζωῆς. Ἐτσι, ἄλλοτε τὸ νόημα μιᾶς λέξης διευρύνεται καὶ ἄλλοτε στενεύει. Ὅπως δὴποτε τὸ νόημα τῶν λέξεων δὲν παραμένει ποτὲ σταθερό, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ ὀρισμένες περιπτώσεις, ποὺ τὰ πράγματα ἔχουν ἔτσι θεσμοθετηθεῖ (π.χ. μαθηματικά, λογικὴ, μουσικὴ). Γι' αὐτό, δὲν θὰ ἔλεγα ὅτι τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἔχει κάποια σχέση (ποὺ θὰ μπορούσε εὐκόλα νὰ προσδιορισθεῖ) εἴτε μὲ τὴν μαζικοποίηση τῶν τρόπων ἐπικοινωνίας εἴτε μὲ τὴν τυποποίηση τῶν τρόπων σκέψης.
- Ἑρώτηση : Πῶς κρίνετε τὶς νομοθετικὲς παρεμβάσεις τοῦ κράτους στὸ θέμα τῆς γλώσσας; Ἄν θεωρήσουμε τὴν γλῶσσα ὄχι ἀπλῶς ὡς μέσον ἐκφράσεως μὲ ἀκουστικὰ (προφορικὸς λόγος) ἢ εἰκαστικὰ (γραφὴ) σήματα, ἀλλὰ ὡς «ταμεῖο» σκέψεως, γνώσεων τῶν προγενεστέρων, ἢ βίαιη μεταβολὴ τῆς μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἐνέργεια ἀποσκοποῦσα στὴν υποβάθμιση τοῦ πολιτισμοῦ;
- Ἀπάντηση : Τὸ Κράτος —ἢ Πολιτεία— συνήθως θέτει πάσης λογῆς κανόνες, ποὺ ἀποσκοποῦν νὰ ρυθμίσουν τὰ κακῶς κείμενα στὸ κοινωνικοπολιτικὸ σύνολο, γιὰ νὰ διευκολύνουν τὴν ζωὴ τῶν πολιτῶν. Ἡ παρέμβαση ἐπομένως τοῦ Κράτους στὰ θέματα τῆς γλώσσας δὲν εἶναι κάτι ποὺ κατακρίνεται, καθεαυτὸ κρινόμενο. Ἄν ὅμως ἡ παρέμβαση αὕτη εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὸ γλωσσικὸ αἶσθημα τῶν πολιτῶν καὶ πρὸς τοὺς κανόνες ποὺ διέπουν τὴν ἐπιστῆμην τῆς γλώσσας (π.χ. φωνολογία, σύνταξη κτλ.), τότε μιὰ τέτοια παρέμβαση, τὸ λιγότερον ποὺ μπορούμε νὰ πούμε, εἶναι ἀστοχὴ καὶ βλαπτικὴ. Διαφορετικὰ θὰ πρέπει νὰ κριθεῖ ἡ προσπά-

θεια ἑνὸς ὁλοκληρωτικοῦ κράτους, ποὺ ἀποσκοπεῖ νὰ σπάσει τὴν πολιτιστικὴ παράδοση ἑνὸς λαοῦ καὶ ν' ἀποκόψει τὸν λαὸ ἀπὸ ὀρισμένα πολιτιστικὰ ἀγαθὰ ποὺ ἐκφράζονται μὲ τὴν γλωσσικὴ του παράδοση. Εἶναι λοιπὸν φυσικὸ νὰ δεχθοῦμε, ὅτι τὸ Κράτος δὲν πρέπει νὰ ρυθμίζει τὸ κάθετι ποὺ ἀναφέρεται στὴν γλώσσα.

Ἑρώτηση : Τί θὰ θέλετε νὰ ὑποδείξετε σχετικὰ μὲ τὴν «στάση» τῆς Πολιτείας ἢ τῶν ἀτόμων ἔναντι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας;

Ἀπάντηση : Σχετικὰ μὲ τὸ 4ο ἐρώτημα, θὰ ἤθελα ἢ Πολιτεία νὰ δίδει πολὺ μεγάλη προσοχὴ στὶς συστάσεις τῶν εἰδικῶν γύρω ἀπὸ τὰ θέματα τῆς γλώσσας, καὶ σὲ περίπτωσι διαφωνίας τοὺς ἢ ἐπέμβαση τοῦ Κράτους νὰ εἶναι πάντα περιορισμένης ἐκτασης. Ὅπως δὲ ποτε σὰν λαὸς πρέπει νὰ εἴμαστε ὑπερήφανοι γιὰ τὴν γλώσσα μας, κι ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ κάνομε εἶναι νὰ τὴν καλλιεργοῦμε σωστὰ καὶ ν' ἀφομοιώνομε ὅλο της τὸν πλοῦτο, ὅπως ἔκαναν πάντα ὅλοι οἱ μεγάλοι Ἕλληνες, οἱ φιλόσοφοι, οἱ ποιητές, οἱ ῥήτορες, οἱ πολιτικοί, οἱ «γονεῖοι τῆς ἀνθρωπότητος», κατὰ τὸν Μακρυγιάννη.

ΝΙΚΟΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

«Ειδέναι χρή»

Πρὶν μᾶς προδώσει ὁ νοῦς
μὲ τοπικοὺς θανάτους,
πρὶν μᾶς κυκλώσουνε τῆς νύκτας
οἱ μαῦρες ἀνεμῶνες,
πρὶν τυφλωθοῦμε λεκτικά,
εἰδέναι χρή, πῶς·
σημάνσεις ὑποσχόμενες
μᾶς αἰχμαλώτισαν τὴν δεκτικότητα,
τὰ κοχυλένια μας αὐτιά,
τὰ μάτια,
τ' ἀφύλακτο μὲς τὴν αἰθρία καλοκαίρι.
Σὰν ῥήματα ποὺ λιποτάκτησαν
μὲ γλωσσικοὺς πλαταγισμούς
κ' ἀπορρυθμίσανε τὶς φράσεις,
κρυφοὶ Μινώταυροι μὲ χαῦνα ἐπιφωνήματα
μπῆκαν σ' αὐτὲς
καὶ δέσανε θηλιές
σ' ἐκεῖνα τὰ μικρὰ παιδιὰ τῶν ἀπαγχονισμῶν,
ποὺ πρὶν πεθάνουν
πρὶν δεῖξουνε τὰ ροζιασμένα χέρια τοὺς
στὴν ὠριμότητα, θὰ ποῦν:
«οἱ ἀναφορὲς τοῦ χθὲς ὑψώθηκαν·
εἰδέναι χρή πῶς λεηλατηθήκαμε στὸ σήμερον
κοντὰ στὸ δύο χιλιάδες».

Μ Ε Τ Ε Ω Ρ Ι Σ Μ Ο Ι

[Σήμερα παραχωρούμε τη στήλη στον Τζώρτζ Όργουελ. Τα αποσπάσματα που ακολουθούν πάρθηκαν από το έργο του «1984» και έχουν γραφτεί πριν από μισό σχεδόν αιώνα. Οί εφιαλτικές προφητείες του καταπληκτικού αυτού στοχαστή για το μέλλον του πολιτισμού και της γλώσσας επαληθεύονται με την εν εξελίξει περιπέτεια της δικής μας γλώσσας στην σημερινή Ελλάδα; Έμεις δὲν ἀπαντούμε. Διαβάστε το κείμενο του Όργουελ κι ἀπαντήστε μόνοι σας].

«Δίνουμε στη γλώσσα την τελική της μορφή, τη μορφή που θα έχει, όταν κανείς δε θα μιλάει άλλη γλώσσα. Όταν τελειώσουμε, οι άνθρωποι σάν και σένα θα πρέπει να τη μάθουν απ' αρχής. Πιστεύεις, φαντάζομαι, ότι η κύρια δουλειά μας είναι να εφεύρουμε νέες λέξεις. Άλλα δὲν συμβαίνει καθόλου κάτι τέτοιο! Καταστρέφουμε λέξεις —εικοσάδες, εκατοντάδες λέξεις κάθε μέρα. Πετσοκόβουμε τη γλώσσα ως το κόκκαλο. Η Ένδεκατη Έκδοση δε θα περιέχει ούτε μιὰ λέξη, που να μπορεί να θεωρηθεί ἀπαρχαιωμένη πριν απ' το 2050.

»Είναι ωραίο πράγμα ή καταστροφή τῶν λέξεων. Βεβαίως, τὸ μεγάλο κόψιμο γίνεται στὰ ρήματα και τὰ ἐπίθετα, ἀλλὰ ὑπάρχουν ἐπίσης και ἐκατοντάδες οὐσιαστικά που μπορούμε νὰ ξεφορτωθούμε. Δὲν εἶναι μόνο τὰ συνώνυμα· ὑπάρχουν ἐπίσης και οἱ ἀντωνυμίες. Στὸ κάτω-κάτω ποιὸς ὁ λόγος ὑπαρξῆς μιᾶς λέξης, που ἀπλῶς εἶναι ἀντίθετη μιᾶς ἄλλης; Πάρε π.χ. τὴ λέξη «καλός». Τί χρειάζεται ἡ λέξη «κακός»; «Μὴ καλός» εἶναι τὸ ἴδιο και καλύτερο, γιατί εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο τοῦ «καλός», ἐνῶ ἡ ἄλλη λέξη δὲν εἶναι. Ἄν πάλι θέλεις μιὰ λέξη πιὸ δυνατὴ ἀπ' τὸ «καλός», τί νόημα ἔχει νὰ ὑπάρχει μιὰ ὀλόκληρη σειρά ἀπὸ ἀόριστες και ἄχρηστες λέξεις, ὅπως «θαυμάσιος», «ὑπέροχος» και ὅλα τὰ ὑπόλοιπα; Ἡ λέξη «δίσκαλος» καλύπτει ἐντελῶς τὴν ἔννοια· ἡ «τρίσκαλος», ἂν θέλεις κάτι ἀκόμα πιὸ ἔντονο. Φυσικά, αὐτοὺς τοὺς τύ-

πους τοὺς χρησιμοποιοῦμε ἤδη, ἀλλὰ στὴν τελικὴ ἔκδοση τῆς Νέας Ὀμιλίας δε θὰ ὑπάρχει τίποτα ἄλλο. Στὸ τέλος ὅλη ἡ θεωρία τοῦ καλοῦ και τοῦ κακοῦ θὰ καλύπτεται ἀπὸ ἑξι λέξεις μόνο, στὴν πραγματικότητα ἀπὸ μία και μόνη.

»Δὲ βλέπεις ὅτι ὅλος ὁ σκοπὸς τῆς Νέας Ὀμιλίας εἶναι νὰ στενέψει τὰ ὅρια τῆς σκέψης; Στὸ τέλος θὰ κάνουμε κυριολεκτικὰ ἀδύνατο τὸ ἐγκλημα τῆς σκέψης, γιατί δε θὰ ὑπάρχουν λέξεις γιὰ νὰ τὸ ἐκφράσει κανείς. Κάθε γενικὴ ἔννοια που μπορεῖ ποτὲ νὰ χρειαστεῖ, θὰ καλύπτεται μὲ μιὰ μόνο λέξη, που τὸ νόημά της θὰ εἶναι αὐστηρὰ καθορισμένο και ὅλες οἱ παραπλήσιες ἔννοιές της θὰ ἔχουν ἐκλείψει και ξεχαστεῖ. Ἡδὴ, στὴν Ἐνδέκατη Έκδοση δὲν ἀπέχουμε πολὺ ἀπ' αὐτὸ τὸ σημείο. Ἀλλὰ ἡ διαδικασία θὰ συνεχίζεται και πολὺ ἀργότερα, όταν ἐσὺ κι ἐγὼ θάχουμε πεθάνει. Κάθε χρόνο ὀλοένα και λιγότερες λέξεις, και οἱ ὀρίζοντες τῆς συνειδήσεως ὀλοένα και θὰ στενεύουν. Ἀκόμα και τώρα, φυσικά, δὲν ὑπάρχει λόγος ἢ δικαιολογία γιὰ νὰ διαπράξει κανείς ἐγκλημα τῆς σκέψης. Εἶναι ἀπλῶς θέμα αὐτοκυριαρχίας, ἐλέγχου τῆς πραγματικότητας. Στὸ τέλος ὅμως δε θὰ χρειάζονταν οὔτε αὐτά. Ἡ Ἐπανάσταση θὰ ὀλοκληρωθεῖ, όταν ἡ γλώσσα θὰ ἔχει τελειοποιηθεῖ. Ἡ Νέα Ὀμιλία εἶναι ΑΓΓΛΩΣΣΑ και ΑΓΓΛΩΣΣΑ εἶναι ἡ Νέα Ὀμιλία. Σκέφτηκες ποτέ, ὅτι τὸ 2050, τὸ πολὺ, δε θὰ ὑπάρχει οὔτε ἓνα ἀνθρώπινο πλάσμα που νὰ καταλαβαίνει μιὰ συζήτηση σάν αὐτὴ που κάνουμε τώρα;

»Τὸ 2050 —ἴσως ἀκόμα νωρίτερα— ἡ Παλαιὰ Ὀμιλία θὰ ἔχει ἐξαφανιστεῖ. Ὅλη ἡ λογοτεχνία τοῦ παρελθόντος θὰ ἔχει καταστραφεῖ. Ὁ Τσῶσερ, ὁ Σαίξπηρ, ὁ Μίλτον, ὁ Μπάυρον— θὰ ὑπάρχουν μόνο στίς ἐκδόσεις τῆς Νέας Ὀμιλίας και δε θὰ ἔχουν μόνο μεταβληθεῖ σὲ κάτι διαφορετικό, ἀλλὰ θὰ εἶναι ἐντελῶς τὸ ἀντίθετο ἀπ' αὐτὸ που ἦταν. Ἀκόμα και ἡ λογοτεχνία τοῦ Κόμματος θὰ ἀλλάξει. Καὶ τὰ συνθήματα θὰ ἀλλάξουν. Πῶς θὰ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει τὸ σύνθημα «ἡ ἐλευθερία εἶναι σκλαβιά», όταν ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας θὰ ἔ-

χει καταργηθεί; Τό όλο κλίμα τής σκέψης θά είναι διαφορετικό. Στήν πραγματικότητα δέ θά ύπάρχει σκέψη, όπως τήν καταλαβαίνουμε τώρα. Όρθοδοξία σημαίνει νά μή σκέπτεσαι —δέν ύπάρχει λόγος νά σκέπτεσαι. Ό όρθοδοξία είναι έλλειψη συνείδησης».

* * *

«**Η** Νέα Όμιλία ήταν ή επίσημη γλώσσα και έφευρέθηκε γιά νά καλύψει τίς ανάγκες του ΑΓΓΣΟΣ ή Άγγλικού Σοσιαλισμού. Στα 1984, δέν ύπήρχε ακόμα κανείς πού νά χρησιμοποιεί τή Νέα Όμιλία σάν μοναδικό μέσο επικοινωνίας είτε στήν όμιλία είτε στή γραφή. Τα κύρια άρθρα τών *Τάιμς* γράφονταν μ' αυτόν τόν τρόπο, άλλ' αυτό ήταν ένα κατόρθωμα πού δέν μπορούσε νά πραγματοποιηθεί παρά μόνο από έναν ειδικό. Όπολόγιζαν ότι ή Νέα Όμιλία θά ύποσκελίσει τήν Παλαιά Όμιλία (ή τή συνηθισμένη γλώσσα, όπως θάπρεπε νά τή λέμε) γύρω στο 2050.

Έν τώ μεταξύ, κέρδιζε σταθερά έδαφος. Τα μέλη του Κόμματος χρησιμοποιούσαν στήν καθημερινή τους κουβέντα όλοένα και περισσότερες λέξεις, καθώς και τή σύνταξη τής Νέας Όμιλίας. Ό έκδοση πού χρησιμοποιούσαν τό 1948 και πού είχε ένσωματωθεί μέ τήν 9η και τήν 10η Έκδοση του Λεξικού τής Νέας Όμιλίας, ήταν προσωρινή και περιείχε πολλές περιττές λέξεις και αρχαϊκούς τύπους πού έπρεπε νά καταργηθούν άργότερα.

Έδώ θά ασχοληθούμε μέ τήν τελική, τελειοποιημένη έκδοση, όπως ένσωματώθηκε μέ τήν Ένδεκάτη Έκδοση του Λεξικού.

Ό σκοπός τής Νέας Όμιλίας ήταν, όχι μόνο νά δώσει ένα τρόπο έκφρασης τής κοσμοθεωρίας και τών διανοητικών συνηθειών του Άγγλος, αλλά και νά καταργήσει κάθε άλλο τρόπο σκέψης. Ό πρόθεση πού ύπήρχε ήταν, όταν ή Νέα Όμιλία υιοθετηθεί μιά γιά πάντα κι ή Παλαιά Όμιλία ξεχαστεί, μιά σκέψη αίρετική —δηλαδή μιά σκέψη πού βρίσκεται σέ διάσταση μέ τίς αρχές του Άγγλος— νά είναι αδύνατο νά γίνει, τουλάχιστον ως τό βαθμό πού ή

σκέψη εξαρτάται από τίς λέξεις.

Τό λεξιλόγιο τής Νέας Όμιλίας ήταν έτσι φτιαγμένο, ώστε νά δίνει μιά ακριβή, και συχνά μέ πολλές άποχρώσεις έκφραση, σέ κάθε έννοια πού ένα μέλος του Κόμματος θά ήθελε νά εκφράσει μέ τόν κατάλληλο τρόπο, αποκλείοντας συγχρόνως όλες τίς άλλες έννοιες, ακόμα και τή δυνατότητα νά τίς πλησιάζει κανείς μέ έμμεσες μεθόδους.

Σ' αυτό τό σκοπό συνέβαλαν, πρώτον, ή έφεύρεση καινούργιων λέξεων, αλλά κυρίως ή εξάλειψη άνεπιθύμητων λέξεων και ή άπογύμνωση τών λέξεων πού άπόμειναν μέ άνορθόδοξο νόημα από κάθε δευτερεύουσα έννοια. Έτσι, ή λέξη *έλεύθερος* εξακολουθούσε νά ύπάρχει στή Νέα Όμιλία, αλλά δέν μπορούσε νά χρησιμοποιηθεί παρά σέ φράσεις όπως «*ό δρόμος είναι έλεύθερος*» ή «*θα είμαι έλεύθερος από τίς τρεις ώς τίς πέντε*». Δέν μπορούσε νά χρησιμοποιηθεί μέ τήν παλιά έννοια τής «πολιτικής έλευθερίας» ή τής «διανοητικής έλευθερίας». Ό πολιτική και ή διανοητική έλευθερία δέν ύπήρχαν πιά ούτε καν μέ τή μορφή τής γενικής ιδέας, έπομένως άνάγκαστικά δέν είχαν και όνομα.

Έκτός από τήν κατάργηση τών λέξεων μέ αίρετικό περιεχόμενο, ή μείωση του λεξιλογίου θεωρείτο αυτοσκοπός, και δέν άφησαν νά επιζήσει καμιά λέξη πού έκριναν περιττή. Ό Νέα Όμιλία είχε σάν σκοπό όχι νά εξαπλώσει, αλλά νά περιορίσει τόν όρίζοντα τής σκέψης, και αυτός ό σκοπός εξυπηρετήθηκε άμεσα μέ τή μείωση στο έλάχιστο τών δυνατοτήτων γιά τήν έκλογή τών λέξεων.

Πολύ λίγες λέξεις από τό λεξιλόγιο Γ χρησιμοποιούνταν στήν καθημερινή ή τήν πολιτική συζήτηση. Ό έπιστήμονας ή ό τεχνικός μπορούσε νά βρεί τίς λέξεις πού του χρειάζονταν στόν κατάλογο πού ήταν άφιερωμένος στήν ειδικότητά του, αλλά ή γνώση πάνω στίς λέξεις πού άνήκαν σέ άλλους καταλόγους ήταν έλάχιστη. Πολύ λίγες λέξεις μόνο ήταν κοινές σ' όλους τους καταλόγους, και δέν ύπήρχε ένα λεξιλόγιο πού νά εκφράζει τήν έπιστημονική λειτουργία σάν νοητική λειτουργία ή σάν μέθοδο

σκέψης ἀνεξάρτητη ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς κλάδους τῆς ἐπιστήμης.

Στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπῆρχε λέξις ποὺ νὰ ἐκφράζει τὴν «Ἐπιστήμη», ἀφοῦ κάθε ἔννοια ποὺ περιεῖχε αὐτὴ ἡ λέξις καλύπτονταν μὲ ἐπάρκεια ἀπὸ τὴ λέξις "Ἀγσος".

Ἀπ' ὅτι εἶδαμε ὥς τώρα, στὴ Νέα Ὀμιλία ἡ ἔκφραση μιᾶς ἀνορθόδοξης γνώμης ἦταν σχεδὸν ἀδύνατη, πέρα ἀπὸ ἓνα πολὺ χαμηλὸ ἐπίπεδο. Βέβαια, μπορούσαν νὰ εἰπωθοῦν ὤμες αἰρετικές λέξεις, κάτι σὰν βλαστήμιες. Θὰ μπορούσε, γιὰ παράδειγμα, νὰ πεῖ κανεὶς: «Ὁ Μεγάλος Ἀδερφός⁽¹⁾ εἶναι μὴ καλός». Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ δήλωση, ποὺ, γιὰ ἓναν ὀρθόδοξο, δὲν ἦταν παρὰ ἕνας αὐτονόητος παραλογισμός, δὲ θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθεῖ μὲ μία λογικὴ ἐπιχειρηματολογία, γιατί δὲν ὑπῆρχαν οἱ ἀπαιτούμενες λέξεις γιὰ κάτι τέτοιο.

Ἰδέες ἀντίθετες πρὸς τὸν "Ἀγσος" μπορούσαν νὰ διατηρηθοῦν μόνο μὲ μιὰ ἀόριστη μορφή, χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ ἐκφραστοῦν μὲ λέξεις, καὶ μπορούσαν νὰ κατονομαστοῦν μόνο μὲ πολὺ γενικοὺς ὅρους, ποὺ συναθροίζονταν καὶ καταδίκαζαν πολλὰς ομάδες αἰρέσεων, χωρὶς νὰ τίς καθορίζουν. Δὲν μπορούσε κανεὶς νὰ χρησιμοποιήσει τὴ Νέα Ὀμιλία μὲ ἀνορθόδοξο σκοπὸ, παρὰ μόνο μὲ μιὰ ἀνακριβὴ μεταφορὰ τῶν λέξεων τῆς Νέας Ὀμιλίας στὴν Παλαιά.

Τὸ 1984, ὅταν ἡ Παλαιά Ὀμιλία ἦταν ἀκόμα ὁ φυσικὸς τρόπος ἐπικοινωνίας, ὑπῆρχε θεωρητικὰ ὁ κίνδυνος μήπως, χρησιμοποιώντας οἱ ἄνθρωποι λέξεις τῆς Νέας Ὀμιλίας, μπορούσαν νὰ θυμηθοῦν τὴν ἀρχικὴ τους σημασία. Στὴν πράξη, δὲν ἦταν δύσκολο νὰ ἀποφύγει κανεὶς αὐτὴ τὴ σύγχυση, ἂν στηριζόταν σταθερὰ στὴ Διπλὴ Σκέψη. "Ὅπως καὶ νᾶναι, πάντως, ἀκόμα καὶ ἡ πιθανότητα νὰ γίνεи τέτοιο λάθος θὰ ἐξαφανιζόταν πρὶν περάσουν δύο γενιές.

Κάποιος ποὺ θὰ εἶχε ἀνατραφεῖ μόνο μὲ τὴ Νέα Ὀμιλία, δὲ θὰ ἤξερε ὅτι κάποτε ἡ

λέξις «ἐλεύθερος», σήμαινε «πολιτικῶς ἐλεύθερος» κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ κάποιος ποὺ δὲν ἔχει ποτὲ ἀκούσει γιὰ τὸ σκάκι, δὲ θὰ μπορούσε νὰ ξέρει τὴ δευτερεύουσα σημασία ποὺ ἔχουν οἱ λέξεις «βασίλισσα» ἢ «πύργος». Θὰ ὑπῆρχαν πολλὰ ἐγκλήματα καὶ παραπτώματα ποὺ θὰ ἦταν ἔξω ἀπὸ τίς δυνάμεις τοῦ νὰ διαπράξει, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι δὲν εἶχαν ὀνομασία καὶ κατὰ συνέπεια ἦταν κάτι ἔξω ἀπὸ τὴ φαντασία τοῦ.

Καὶ μπορούσε νὰ προβλέψει κανεὶς, ὅτι μὲ τὸν καιρὸ ἡ Νέα Ὀμιλία θὰ προφερόταν ὀλοένα καὶ περισσότερο μὲ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά της, γιατί ὁ ἀριθμὸς τῶν λέξεων ὀλοένα θὰ μειωνόταν, ἢ ἔννοιά της ὀλοένα θὰ περιοριζόταν, καὶ ἡ εὐκαιρία νὰ τίς χρησιμοποιήσουν μὲ ἀκατάλληλο τρόπο ὀλοένα καὶ θὰ λιγύστευε.

"Ὅταν ἡ Παλαιά Ὀμιλία θὰ ἐκτοπιζόταν μιὰ γιὰ πάντα, θὰ ἔσπαζε καὶ ὁ τελευταῖος δεσμὸς μὲ τὸ παρελθόν. Ἡ Ἱστορία εἶχε κι ὅλα ξαναγραφθεῖ, ἀλλὰ σκόρπια ἀποσπάσματα τῆς λογοτεχνίας τοῦ παρελθόντος ἐπιζούσαν ἐδῶ καὶ κεῖ, χωρὶς νὰ ἔχουν περάσει ἀπὸ ἐξονυχιστικὴ λογοκρισία, καί, ὅσο ὑπῆρχαν ἀκόμα μερικοὶ ποὺ ἤξεραν τὴν Παλαιά Ὀμιλία, μπορούσαν νὰ τὰ διαβάσουν. Στὸ μέλλον, τέτοια ἀποσπάσματα, ἀκόμα καὶ ἂν ἐπιζούσαν, δὲ θὰ μπορούσε κανεὶς οὔτε νὰ τὰ καταλάβει οὔτε νὰ τὰ μεταφράσει. Ἦταν ἀδύνατο νὰ μεταφραστεῖ ἓνα κείμενο ἀπὸ τὴν Παλαιά Ὀμιλία στὴ Νέα, ἐκτὸς ἂν ἀφορούσε κάποια τεχνικὴ διαδικασία ἢ μιὰ πολὺ ἀπλὴ καθημερινὴ πράξη ἢ ἂν εἶχε ἤδη μιὰ ὀρθόδοξη («καλόσκηπη» κατὰ τὴν ἔκφραση τῆς Νέας Ὀμιλίας) θέση. Αὐτό, στὴν πράξη, σήμαινε πὼς κανένα βιβλίο γραμμένο πρὶν τὸ 1960 περίπου δὲ θὰ μπορούσε νὰ μεταφραστεῖ ὀλόκληρο. Ἡ προεπαναστατικὴ λογοτεχνία θὰ μπορούσε νὰ ὑποβληθεῖ σὲ ἰδεολογικὴ μετάφραση — δηλαδὴ νὰ ἀλλάξει τόσο σὲ ἔννοια ὅσο καὶ σὲ γλώσσα.

Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς λογοτεχνίας τοῦ παρελθόντος εἶχε ἤδη μετατραπεῖ μ' αὐτὸ

(1) Ὁ ἀρχηγὸς ἢ τὸ «*ιερὸν τέρας*» τοῦ καθεστῶτος τοῦ μέλλοντος (σ. «Δ»).

τὸν τρόπο. Γιὰ λόγους γοήτρου, θέλησαν νὰ διαφυλάξουν τὴ μνήμη μερικῶν ἱστορικῶν προσώπων, προσαρμόζοντας ταυτόχρονα τὸ ἔργο τους στὴ φιλοσοφία τοῦ Ἑλλήνου. Εἶχαν ἀρχίσει νὰ μεταφράζουν συγγραφεῖς σὰν τοὺς Σαίξπηρ, Σουίφτ, Μπάυρον, Ντίκενς καὶ ἄλλους· ὅταν θὰ τελείωνε αὐτὸ τὸ ἐγχεῖρημα, τὰ ἀρχικὰ ἔργα, μαζί με ὅ,τι ἄλλο εἶχε ἐπιζήσει ἀπὸ τὴ λογοτεχνία τοῦ παρελθόντος, θὰ καταστρέφονταν. Αὐτὲς οἱ μεταφράσεις ἦταν ἔργο δύσκολο ποὺ ἀπαιτοῦσε χρόνο καὶ δὲν περιμέναν νὰ τελειώσει πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτη

με δεύτερη δεκαετία τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου αἰῶνα.

Ἐπίσης, ὑπῆρχε μεγάλος ἀριθμὸς ὠφελίμων βιβλίων — ἀπαραίτητα τεχνικὰ ἔγχειρίδια καὶ τὰ παρόμοια — ποὺ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσουν τὴν ἴδια τύχη. Ἀκριβῶς γιὰ νὰ δώσουν τὸν ἀπαιτούμενο χρόνο νὰ ὁλοκληρωθεῖ αὐτὴ ἡ μεταφραστικὴ ἐργασία, ἡ ὀριστικὴ υἱοθέτηση τῆς Νέας Ὁμιλίας εἶχε τοποθετηθεῖ τόσο μακριά — τὸ 2050».

George Orwell

[Γιὰ τὴν ἀντιγραφή: Μετέωρος]

ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΠΟΥΡΜΠΟΥΛΗΣ

Κλαυσίγελοι γιὰ τὸν ἐπικείμενο θάνατο τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας

Εἶχαμε μιὰ καθαρεύουσα «νεκρὴ»· τώρα ξαναφτιάξαμε μιὰ νεκρὴ δημοτική, γιὰ νὰ πατισίσουμε.

* * *

Ἡ γλῶσσα καὶ κόκκαλα ἔχει τῶν προγόνων ποὺ τρίζουν καὶ κόκκαλα θὰ τσακίσει τῶν ἐπιγόνων ποὺ τὴν πρόδωσαν.

* * *

Ἡ καθιέρωση ἀνάρθρων ἐκφράσεων, ὅπως π.χ. «21η Ἰούνη», εἶναι τόσο διαλυτικὴ γιὰ τὴ γλῶσσα ὅσο εἶναι διαλυτικὴ γιὰ τὰ κύτταρα ἢ ἀφαίρεση τοῦ κολλαγόνου ἱστοῦ.

* * *

«Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς Κωνσταντίνου (330-337) 70 ἑκατομμύρια ἄνθρωποι, ποὺ κατοικοῦσαν στὴ Ν. Ἰταλία, Μ. Ἀσία, Μ. Ἀνατολή, σ' ὁλόκληρη τὴ Χερσόνησο τοῦ Αἴμου, στὴν Κριμαία, στὴν Αἴγυπτο καὶ ὀρισμένες ἀκτὲς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἰσπανίας, μιλοῦσαν ἑλληνικά. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα τὸ «Ἑλληνορθόδοξο ἀπομεινάρι», ποὺ κόντευε νὰ μὴν ἔχει ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀριθμοῦσε σ' ὅλο τὸ κόσμο ἑξή (6) ἑκατομμύρια ἑλληνογλωσσούς καὶ ἐλάχιστους με παιδεῖα ἑλληνικὴ» (P. W. Kroll).

* * *

Ἡ μεταλεξανδρινὴ ἑλληνικὴ γραφὴ, γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἀφ' ἐνὸς τὴν ἀνάγκη τῆς γρήγορης ἀντιγραφῆς τῶν χειρογράφων ἐκδόσεων καὶ ἀφ' ἑτέρου γιὰ νὰ μποροῦν οἱ «βάρβαροι» νὰ διαβάσουν ἑλληνικά, εἰσήγαγε νέους τύπους γραμμάτων (μικρογράμματος γραφὴ). Αὐτὰ τὰ νέα γράμματα, γιὰ ν' ἀποδώσουν τὴ μητρικὴ προσωδία, δέχτηκαν ὑποχρεωτικὰ «πνεύματα» καὶ «τόνους». Καταργώντας τὰ «πνεύματα» σήμερα, χωρὶς ἀποκατάσταση τῆς προσωδίας, εἶναι σὰν νὰ «κόβουμε» τὴ γλῶσσα ἀπὸ τὸν μητρικὸ μαστὸ τῆς.

* * *

Ἡ σημερινὴ τεχνητὴ «δημοτικὴ», ὅπως τὴν «πλασσοῦν» ἐντεχνα τὰ κέντρα γλωσσικῆς ἐξουσίας, εἶναι μιὰ «ρεβανσιστικὴ» πράξη ποὺ χτυπᾷ ὅχι τὴ «νεκρὴ» καθαρεύουσα ἀλλὰ καὶ τὴν ἴδια τὴ γλῶσσα στὴ ρίζα τῆς.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΟΝΤΟΣ

Κρίση γλωσσική ή κρίση πολιτιστική;

Το καθεστώς των ἐτῶν 1967-74 κατάφερε δύο πλήγματα στην εξέλιξη τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας καί, κατά συνέπεια, καί στην ἀνάπτυξη τῆς παιδείας στὸν τόπο μας: α) ἐπανάφερε τὴν καθαρὴν ἀπὸ τὴν πρώτη δημοτικῇ στὰ σχολεῖα καί β) εἰσήγαγε τὴν τηλεόραση, ἀντικαθιστώντας ἔτσι τὸ λόγο μὲ τὴν εἰκόνα.

Ἡ μεταπολίτευση τοῦ '74 ἐπανάφερε τὴ δημοτικὴ, στὴ συνέχεια ὅμως βάδισε, κατὰ τὴ γνώμη μου —καί θὰ ἐπιχειρηματολογήσω γι' αὐτὸ—, πάνω σὲ δρόμο λαθεμένο. Τὸ γεγονὸς πάλι ὅτι ἡ τηλεόραση ἔγινε πλήρως ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κοινὸ —καί δὲν ὑπῆρχε ἀμφιβολία ὅτι θὰ γινόταν ἔτσι— δυσκόλεψε ἀκόμη περισσότερο τὰ πράγματα.

“Ὅλα αὐτὰ ἔχουν σὰν ἀποτέλεσμα νὰ ἔχει ἀνοίξει ἀπὸ εὐαίσθητους πάνω στὰ ζητήματα τῆς γλώσσας μας συμπολίτες —εἰδικούς καί μὴ— μία διαρκὴς συζήτηση καί διερεύνηση γιὰ τὴν κατάσταση τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας. Πρὶν ἀναπτύξω τὴν ἀποψή μου, θὰ ἤθελα —προσπαθώντας ὥστος νὰ μὴ γίνω κουραστικός— νὰ ἐπισημάνω πρῶτα μερικὰ στοιχεῖα παρμένα ἀπὸ τὶς ἔρευνες καί τὰ πορίσματα τῆς σύγχρονης Γλωσσολογίας, γιὰ νὰ γίνῃ καλύτερα κατανοητὸ τὸ φαινόμενο τῆς γλώσσας.

Μερικὰ στοιχεῖα Γλωσσολογίας

1. Ἡ γλώσσα, ἡ κάθε γλώσσα, εἶναι μιὰ τέλεια δομὴ ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα συστήματα ἢ ἐπίπεδα: α) τὸ φωνολογικὸ ἢ φθογγολογικὸ, β) τὸ μορφολογικὸ, γ) τὸ συντακτικὸ καί δ) τὸ σημαντικὸ ἢ ἐννοιολογικὸ ἢ σημασιολογικὸ.

Τὸ φωνολογικὸ ἢ φθογγολογικὸ σύστημα περιλαμβάνει τὰ φωνήματα (ἢ φθόγους) τῆς γλώσσας καί τοὺς νόμους ποὺ τὰ διέπουν¹.

Τὸ μορφολογικὸ (ἢ τυπολογικὸ ἢ τυπικὸ) σύστημα περιλαμβάνει τοὺς κανόνες μεταβολῆς (κλίσης, συζυγίας) τῶν λέξεων, τὶς καταλήξεις τους, ποὺ ἀνάλογα μὲ τὴν περίπτωσιν δείχνουν τὸν ἀριθμὸ, τὸ γένος, τὸ πρόσωπο, τὸ χρόνο, τὴν ἐγκλίση, τὴ φωνή. Αὐτὲς οἱ καταλήξεις εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ χαρακτηρίζει οὐσιαστικὰ μιὰ γλώσσα. Στὸ ἴδιο σύστημα ὑπάρχουν καί οἱ γραμματικὲς λέξεις².

Τὸ συντακτικὸ σύστημα περιλαμβάνει τοὺς κανόνες ποὺ διέπουν τὴ δομὴ τῆς πρότασης. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συντακτικούς κανόνες εἶναι κοινοὶ σ' ὅλες τὶς γλώσσες. Τέτοιοι κανόνες εἶναι ἡ διάκριση τῶν προτάσεων σὲ κύριες καί δευτερεύουσες, ἡ ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ κατηγορήματος, τῶν προσδιορισμῶν (ἐπιθετικῶν, ἐπιρ-

(1). Τὰ φωνήματα (ἢ φθόγγοι) εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ἑναρθροὶ ἤχοι ποὺ παράγονται ἀπὸ τὰ φωνητικὰ ὄργανα τοῦ ἀνθρώπου καί συνδυαζόμενα σχηματίζουν τὶς λέξεις κάθε γλώσσας. Τὰ φωνήματα δὲν εἶναι περισσότερα ἀπὸ ἑκατὸ (100) καί οἱ τρεῖς χιλιάδες περίπου γλώσσες, ποὺ ἔχουν μέχρι τώρα καταγραφῇ σ' ὅλο τὸν κόσμον, ἐπιλέγουν τὰ φωνήματά τους ἀνάμεσα σ' αὐτὸ τὸν περιορισμένον ἀριθμὸ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι μεγάλο πλῆθος φωνημάτων εἶναι κοινὰ σὲ πολλὰς ἂν ὅχι σ' ὅλες τὶς γλώσσες.

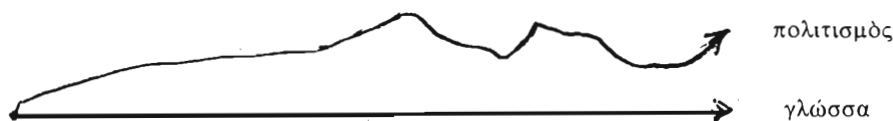
(2). Γραμματικὲς λέξεις ὀνομάζονται ἕνας περιορισμένος ἀριθμὸς λέξεων (ὄχι περισσότερες ἀπὸ ἑκατὸ σὲ κάθε γλώσσα), ποὺ ἡ στατιστικὴ τους ἐμφάνιση στὸ γραπτὸ καί προφορικὸ λόγον εἶναι σὲ κάθε περίοδον ἀπὸ 30% καί πάνω. Τὸ ἐννοιολογικὸ τους φορτίον εἶναι μικρὸ καί εὐληπτό, ὅμως ὁ ρόλος τους εἶναι καθοριστικὸς καί μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς ἀποτελοῦν τὰ κλειδιά σὲ κάθε γλώσσα. Αὐτὲς οἱ λέξεις γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα εἶναι: α) τὸ ἄρθρον, β) οἱ ἀντωνυμίες, γ) οἱ προθέσεις καί δ) οἱ σύνδεσμοι. Οἱ λέξεις αὐτὲς συντελοῦν στὴν ἐκφραστικότητα, στὴ λειτουργικότητα καί ἐπομένως καί στὴν πληρότητα μιᾶς γλώσσας. Οἱ λέξεις αὐτὲς, ὅπως καί οἱ καταλήξεις, εἶναι τὸ ξεχωριστὸ δημιούργημα καί ἡ ἰδιομορφία κάθε γλώσσας· γι' αὐτὸ καί δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τις δανείσῃ ἢ νὰ τις δανεισθεῖ μιὰ γλώσσα ἀπὸ μιὰ ἄλλη. Μποροῦμε νὰ βροῦμε γλώσσες ποὺ δὲν γνωρίζουν τὴ λέξη ἢ τὴν ἔννοια «φιλοσοφία», ἀλλὰ γλώσσες χωρὶς ἀντωνυμίες δὲ θὰ βροῦμε.

ρηματικῶν), τοῦ ἀντικειμένου.

Τὸ μορφολογικὸ καὶ τὸ συντακτικὸ σύστημα μαζί συνθέτουν, κατὰ τὴ σύγχρονη Γλωσσολογία, τὴ Γραμματική.

Στὸ τέταρτο σύστημα κάθε γλώσσας περιλαμβάνονται ὅλες οἱ συγκεκριμένες καὶ ἀφηρημένες ἔννοιες ποὺ ἀναπτύσσει μιὰ γλωσσικὴ κοινότητα καὶ ἕνας πολιτισμός. Καὶ οἱ ἔννοιες αὐτές τῶν ὁποίων τὴν ἔκφραση ἐπιζητεῖ κατὰ κύριο λόγο μιὰ γλώσσα), ἂν καὶ πολυάριθμες, εἶναι συνήθως κοινές σ' ὅλους τοὺς πολιτισμοὺς ποὺ ἔχουν τὸν ἴδιο βαθμὸ ἀνάπτυξης. Ὅλες, ὁμῶς οἱ γλωσσικὲς κοινότητες δὲν ἔχουν ἐπισημάνει ὅλες ἢ τὶς ἴδιες ἐννοιολογικὲς ἀποχρώσεις³.

2. Κάθε γλώσσα ἀπὸ τὴν στιγμή ποὺ μιλιέται εἶναι τέλεια καὶ ἀπόλυτα λειτουργικὴ. Δὲν ὑπάρχουν γλώσσες ἀνώτερες καὶ κατώτερες. Ὅ,τι θέλει μιὰ γλώσσα μπορεῖ νὰ τὸ ἐκφράσει. Ἡ γλώσσα ἐκφράζει πάντα τὶς πολιτιστικὲς ἀνάγκες τῆς κοινότητος ποὺ τὴ μιλάει, ἀνταποκρίνεται στὸ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο τοῦ λαοῦ στὸν ὁποῖο ἀνήκει. Γραφικὰ θὰ μπορούσαμε νὰ παραστήσουμε τὴ γλώσσα καὶ τὸν πολιτισμὸ ὡς ἑξῆς:

Ἡ γλώσσα εἶναι μιὰ εὐθεῖα πάνω στὴν ὁποία προβάλλεται ὁ πολιτισμός. Ἐνῶ ὁμῶς ἐκεῖνος ἀναπτύσσεται πότε θετικά καὶ πότε ἀρνητικά, πότε ἀνοδικὰ καὶ πότε καθοδικὰ, ἐκεῖνη ἐξελίσσεται ἀδιατάρακτα σὲ εὐθεῖα ὀριζόντια γραμμὴ ἐκπληρώνοντας πάντα τὶς πολιτιστικὲς ἀνάγκες τοῦ λαοῦ τῆς.

3. Κάθε ἄτομο μέλος μιᾶς γλωσσικῆς κοινότητας μαθαίνει τὴν προφορὰ, τὶς καταλήξεις, τὶς γραμματικὲς λέξεις καὶ τοὺς συντακτικοὺς κανόνες τῆς μητρικῆς του

γλώσσας στὰ τρία πρῶτα περίπου χρόνια τῆς ζωῆς του.

4. Καὶ στὰ τέσσερα ἐπίπεδα τῆς γλώσσας βρίσκουμε κοινὰ σημεῖα ποὺ ὑπάρχουν σ' ὅλες τὶς ἀνθρώπινες λαλίες. Οἱ κοινοὶ αὐτοὶ τόποι —*universalia* τὰ ὀνομάζει ἡ Γλωσσολογία οἱ ὁποῖοι, ὅπως εὐκόλα τεκμαίρεται, ἀφοροῦν κυρίως τὸ ἐννοιολογικὸ σύστημα, παρέχουν τὴ δυνατότητα σὲ κάθε ἄνθρωπο νὰ μάθει περισσότερες ἀπὸ μιὰ γλώσσες κι ἂν ἀκόμα ἡ προφορὰ του δὲν εἶναι ἄσπογη σ' ὅλες τὶς γλώσσες ποὺ μιλάει κι' ἂν ἡ ἱκανότητά του ἀντίληψης, ἀντιληπτικότητα (*Competence*) καὶ ἡ ἱκανότητα χρήσης, χρηστικότητα (*Performance*) σὲ κάθε γλώσσα δὲν εἶναι τέλειες.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τῆς Γλωσσολογίας ἡ ἀνάπτυξη τοῦ θέματος θὰ ἂναι, θὰ ἤθελα νὰ τὸ πιστέψω, πὺδ εὐχερῆς.

Ἡ γλώσσα, ζωντανὸς ὀργανισμός

Ἡ γλώσσα εἶναι ἕνας ζωντανὸς ὀργανισμός καὶ διαρκῶς μεταβάλλεται. Ἡ μεταβολὴ γίνεται κυρίως αἰσθητὴ στὴ Γραμματικὴ τῆς. Περισσότερο ὁμῶς μεταβάλλεται

τὸ μορφολογικὸ σύστημα. Ἡ μεταβολὴ πραγματοποιεῖται μὲ βάση δύο νόμους ἀντίπαλους: α) τὸ νόμο τῆς ἀναλογίας, ποὺ τείνει νὰ ἐξομαλύνει κάθε ἀνωμαλία καὶ ἐξαίρεση, καὶ β) τὸ νόμο τῆς ἀνωμαλίας, ποὺ τείνει νὰ πολλαπλασιάσει τὶς ἐξαιρέσεις καὶ τὶς ἰδιαιτερότητες στὴ γλώσσα. Ἔτσι πολλοὶ τύποι τοῦ ἀρχαίου ρήματος καὶ ὀνόματος (οὐσιαστικοῦ καὶ ἐπιθέτου) χάθηκαν. Χάθηκε ἡ εὐκτική, τὸ ἀπαρέμφοτο, οἱ συντελικοὶ χρόνοι, ἡ δοτική. Ἡ διαφοροποίησις τῶν πτώσεων μέσω τῶν καταλήξεων ἀμβλύνθηκε καὶ ἔτσι (μὲ λίγες

(3). Ἔτσι δειγματοληπτικὰ ἀναφέρω τὸ ποῖδ ἐνεργείας τοῦ ρήματος, ποὺ στὰ ἑλληνικά καὶ στὰ ρωσσικά ἐκφράζει τὴ διάρκεια ἢ τὴ στιγμή, στὰ νέα ἑλληνικά καὶ στὰ βουλγαρικά ἐκφράζει τὴ διάρκεια ἢ τὴ στιγμή ἢ τὸ συντελεσμένο καὶ στὰ ἀγγλικά τὴ σὲ περιορισμένο χρόνο διάρκεια ἢ τίποτα.

στην πραγματικότητα εξαιρέσεις) κάθε όνομα έχει δύο τύπους τόσο στον ένικθ όσο και στον πληθυντικό για να εκφράσει και τις τέσσερις πτώσεις. Άλλες σημαντικές μορφολογικές μεταβολές είναι ο περιορισμός των μετοχών και η τάση να άχρηστευθεῖ ή γενική ιδιαίτερα στον πληθυντικό αριθμό. Οί βασικές όμως έννοιες που εκφράζονταν με όλους αυτούς τους χαμένους ή μισοαχρηστευμένους τύπους δὲ χάθηκαν. Ἀπλῶς ἄλλαξαν τρόπο ἔκφρασης. Ἡ νεοελληνική ἔφτιαξε τις δικές της καταλήξεις στο ρῆμα και στο ὄνομα και ἀνάπτυξε ἕνα δικό της σύστημα γραμματικῶν λέξεων προσαρμοσμένο στις δικές της ἑκφραστικές ἀνάγκες.

Όλες λοιπὸν αὐτὲς οἱ μεταβολὲς διατηροῦν τὴ γλῶσσα σὲ ἑκφραστικὴ ἐπάρκεια καὶ αὐτάρκεια. Γιατί, ὅπως δέχεται ἡ Γλωσσολογία σήμερα —τὸ ἔχουμε ἤδη ἐπισημάνει—, ποτὲ καμμιά γλῶσσα δὲν εἶναι ἀνεπαρκὴς καὶ μὴ αὐτάρκης γιὰ τὴ γλωσσικὴ κοινότητα ποὺ τὴ χρησιμοποιεῖ. Γι' αὐτὸ δὲ μπορούμε ποτὲ νὰ μιλοῦμε γιὰ κρίση τῆς γλῶσσας. Κρίση στὴ γλῶσσα δὲν εἶναι δυνατό νὰ ὑπάρξει: ἢ μιλιέται μιὰ γλῶσσα (καὶ τότε εἶναι λειτουργικὰ πλήρης) ἢ δὲ μιλιέται (καὶ τότε εἶναι ἀνύπαρκτη)· μέση κατάσταση ἀποκλείεται. Ἡ κρίση —γιατί ὑπάρχει— δὲν εἶναι γλωσσική, ἀλλὰ πολιτιστική. Ὑπάρχει κρίση στὸν πολιτισμὸ μας καὶ τὸ φαινόμενο δὲν εἶναι μόνο ἑλληνικό· ἄλλο ἂν γιὰ ἰδιαίτερους λόγους στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἐπαυξημένο.

Μήπως εἶναι ὅμως ἡ ἑτυμολογία ἀπαραίτητη γιὰ τὴ γνώση καὶ τὴ χρῆση τῆς μητρικῆς γλῶσσας; Γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τις λέξεις «ἀστεῖο», «ἀστεῖος» ἢ «ἀστικός», «ὑπεραστικός», πρέπει νὰ ξέρουμε τὴ λέξη «ἀστυ»; Οἱ ἀγρότες ποὺ παίρνουν ὑπεραστικὸ τηλέφωνο ἢ λεωφορεῖο εἶναι βέβαιο ὅτι γνωρίζουν τις λέξεις «ἀστυ», «τῆλε» καὶ «λεώς»; Πόσοι ἀπὸ τοὺς Γάλλους ποὺ χρησιμοποιοῦν τις λέξεις «urbain» καὶ «nerurbain» ἔχουν ὑπόψη τους τὴ λατινικὴ

λέξη «*urbs*»; Ἡ τις λέξεις «τῆλε» καὶ «φωνή», ὅταν τηλεφωνοῦν; Ἡ γνώση τῆς σημασίας καὶ τῆς χρήσης μιᾶς λέξης δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὴ γνώση τῆς σημασίας καὶ τῆς χρήσης τῆς πρωτότυπῆς τῆς λέξης (τῆς λέξης δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ὁποία κατάγεται). Κι' αὐτό, γιὰ δύο λόγους: α) Συχνὰ ἡ παράγωγη λέξη ἐννοιολογικὰ εἶναι ἄσχετη μὲ τὴν πρωτότυπὴ τῆς (4) καὶ β) ἡ σημασία μιᾶς λέξης εἶναι δομικὴ, ὅπως δέχεται ἡ σύγχρονη Γλωσσολογία. Κι αὐτὸ σημαίνει, ὅτι μιὰ λέξη δὲν τὴ μαθαίνουμε ἀπὸ τὸ λεξικό —ὅποτε θὰ εἶναι πιθανὸ νὰ δηλωθεῖ καὶ ἡ ἑτυμολογία τῆς— ἀλλὰ τὴ μαθαίνουμε μέσα στὴ δομὴ τῆς φράσης καὶ σὲ ἀντίθεση μὲ ἄλλες λέξεις τοῦ λεξιλογίου τῆς γλῶσσας. Γιὰ παράδειγμα: ἄλλη σημασία ἔχει ἡ λέξη «φιλικός» ὅταν ἀντιτίθεται στὴ λέξη «ἐχθρικός» καὶ ἄλλη ὅταν ἀντιτίθεται στὴ λέξη «ἐρωτικός».

Καὶ δύο λόγια μονάχα γιὰ τὴν ὀρολογία: Κατὰ τὴν ἐπιστὴμὴ τῆς Λογικῆς «ὁρισμὸς πραγμάτων εἶναι ἡ ἀποσαφήνιση μιᾶς ἐννοίας μὲ τὴν εὕρεση καὶ ἀπόδοση σ' αὐτὴ τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων τῆς καὶ προπάντων τοῦ προσεχοῦς γένους καὶ τῆς εἰδοποιοῦ διαφοράς τῆς». Καὶ διακρίνεται ἀπὸ αὐτὸν «ὁ ὀνοματικὸς ὁρισμὸς, ὁ ὁποῖος ἐρμηνεύει τὴ σημασία τῆς λέξεως μόνο, χωρὶς νὰ ἀποσαφηνίζει καὶ τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο τῆς ἐννοίας». Αὐτὰ σημαίνουν, ὅτι δὲν εἶναι ὁ ὀνομαστικὸς ὁρισμὸς καὶ ἡ ἑτυμολογία τῆς λέξης ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὴν ἐπιστὴμὴ γενικὰ, ἀλλὰ ὁ πραγματικός. Ἄρα πολὺ λίγο μᾶς ἐνδιαφέρουν οἱ ἑτυμολογίες τῶν λέξεων κι οὔτε παίζουν κανένα ρόλο οὐσιαστικὸ, ἂν δὲ γνωρίζουμε τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα τῆς ἐννοίας, τὸ προσεχὲς γένος τῆς καὶ τὴν εἰδοποιὸ διαφορά τῆς.

Καταλήγουμε, λοιπόν, ἀνακεφαλαιώνοντας ὅτι τὸ γραμματικὸ σύστημα τῆς γλῶσσας εἶναι πάντοτε αὐταρκες καὶ ἐπαρκές, εἶναι αὐτὸ ποὺ κάνει τὴ γλῶσσα καὶ δὲν μπορούμε νὰ μιλάμε γιὰ ὑπαρξὴ κρίσης ἢ ἀτέλειας μέσα σ' αὐτό.

(4.) Ἄν, γιὰ παράδειγμα, γιὰ τὴ λέξη «ἀστικός» μπορούμε νὰ ὑποψιαστοῦμε τὴν ἐννοιολογικὴ σχέση τῆς μὲ τὴ λέξη «ἀστυ», γιὰ τις λέξεις «ἀστεῖο» σὰν οὐσιαστικὸ καὶ «ἀστεῖος» σὰν ἐπίθετο πιά ποιός, ἐκτός ἀπὸ τοὺς εἰδικούς, θὰ ἀναγνώριζε τὴ σχέση μὲ τὴν ἴδια λέξη;

Το τέταρτο σύστημα μιᾶς γλώσσας, κάθε γλώσσας, το έννοιολογικό, είναι κι αυτό αὐταρκες καὶ ἐπαρκές πάντα. Αὐταρκες καὶ ἐπαρκές ὅμως γιὰ τὸ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο τῆς γλωσσικῆς κοινότητος στὴν ὁποία ἀντιστοιχεῖ. Τὸ έννοιολογικὸ σύστημα μεταβάλλεται ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ γραμματικὸ καὶ ἀντικατοπτρίζει μὲ τὶς αὐξομειώσεις του τὶς πολιτιστικὲς διακυμάνσεις τοῦ λαοῦ —χρήστη τῆς κάθε γλώσσας. Συγκρίνοντας τὸ έννοιολογικὸ σύστημα μιᾶς γλώσσας μὲ τὸ ἀντίστοιχο μιᾶς ἄλλης μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε τὶς πολιτιστικὲς διαφορὲς τῶν ἀντίστοιχων γλωσσικῶν κοινοτήτων, ἐνῶ συγκρίνοντας τὸ έννοιολογικὸ σύστημα ποῦ ἀντιστοιχεῖ σὲ μιὰ περίοδο μιᾶς γλώσσας μὲ τὸ έννοιολογικὸ σύστημα τῆς ἴδιας γλώσσας, ποῦ ἀντιστοιχεῖ ὅμως σὲ ἄλλη περίοδο τῆς, μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε τὶς πολιτιστικὲς διακυμάνσεις τοῦ λαοῦ— χρήστη τῆς γλώσσας.

Οἱ Ἕλληνες πραγματοποιώντας τὴν τρίτη πολιτιστικὴ ἐπίτευξη τῆς ἀνθρωπότητος μετὰ τὴν τιθασσεύση τῆς φωτιάς καὶ τὴν ἐφεύρεση τοῦ τροχοῦ, ἐπινοώντας δηλαδὴ τὰ φωνήεντα καὶ περνώντας σχεδὸν ταυτόχρονα στὴ τέταρτη πολιτιστικὴ ἐπίτευξη, τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα, μπόρεσαν νὰ ἀνυψώσουν τὸν πολιτισμὸ σὲ ὀριακὰ σημεῖα, ποῦ σήμερα συχνὰ εὐχόμαστε νὰ φτάσουμε. Μικρὴ ἐνδειξὴ αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ὁ θησαυρὸς τοῦ έννοιολογικοῦ συστήματος τῆς ἀρχαίας ἰωνικῆς διαλέκτου, ποῦ ἔδωσε τὴ λέξη «*ἠλεκτρον*» (ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἡ λέξη «*ἠλεκτρισμός*») χωρὶς δασεῖα, γιατί ἡ δασεῖα, τὸ Η, εἶχε καταργηθεῖ καὶ τὸ σύμβολό τῆς ἄλλαξε φωνητικὴ ἀξία: σήμανε τὸ μακρὸ Ε.

Ἀπὸ τὸν ἰωνικὸ λεκτικὸ - έννοιολογικὸ θησαυρὸ, ποῦ διαδόθηκε μὲ τὴν ἀθηναϊκὴ πολιτικὴ ἐπικράτηση καὶ πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὴ μακεδονο-ἐλληνικὴ κατάκτηση τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀρρουν κάθε φορὰ οἱ στοχαστὲς ὧλων τῶν ἐποχῶν, γιὰ νὰ ἐκφράσουν νοήματα, νὰ ὀνομάσουν ἀντικείμενα ἢ ἐφευρέσεις ποῦ συνέλαβαν οἱ ἴδιοι ἀλλὰ ποῦ ἡ γλώσσα τους, τὸ έννοιολογικὸ τῆς σύστημα, δὲν πρόφτασε νὰ ἐκφράσει

εἴτε γιατί ἡ γνωστικὴ πορεία τῆς γλωσσικῆς τους κοινότητος ἔχει καθυστερήσει ἀπὸ ἔλλειψη φθογγικοῦ ἀλφαβήτου κι ὅπως-δήποτε δημοκρατίας εἴτε γιατί ἡ ἐλληνικὴ λάμψη ἐμπόδισε, πρόλαβε καὶ τελικὰ βοήθησε τὴν ὁποία γλωσσικὴ κοινότητα δανεῖζοντάς τῆς τὴν ἔτοιμη καὶ δοκιμασμένη ὀρολογία τῆς εἴτε γιατί συντρέχουν καὶ οἱ δύο αἰτίες.

Στὶς κυριότερες γλώσσες τοῦ κόσμου: ἀγγλική, γαλλικὴ, γερμανικὴ, ἰσπανικὴ, ἰταλικὴ, ρωσικὴ, τὸ 17% τουλάχιστο τῶν λέξεων τῆς καθημερινότητος εἶναι ἐλληνικῆς καταγωγῆς. Στὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα τὸ ποσοστὸ τῶν ἐλληνικῆς καταγωγῆς λέξεων μπορεῖ νὰ φτάσει καὶ τὸ 80%.

Τὸ έννοιολογικὸ σύστημα τῆς νεοελληνικῆς στὴν καθαρῆς προέρχεται κατὰ 80% ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, κι' ἂς ἔχουν ἀλλάξει σημασία οἱ λέξεις καμμιά φορὰ. Καὶ βέβαια εἶναι τελείως αὐτονόητο νὰ καταφύγουμε στὸν ἀρχαῖο ἐλληνικὸ θησαυρὸ, γιὰ νὰ βροῦμε ρίζες καὶ θέματα γλωσσικὰ γιὰ νὰ συμπληρώσουμε τὶς πολιτιστικὲς μᾶς ἐλλείψεις, στὶς ὁποῖες μᾶς ὀδήγησαν οἱ περιπέτειες τοῦ λαοῦ μᾶς. Ἐνῶ ὅμως μποροῦμε νὰ κάνουμε δάνεια ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο έννοιολογικὸ σύστημα, δὲ μποροῦμε νὰ κάνουμε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ μορφολογικὸ: οὔτε καταλήξεις κατὰ κανόνα, οὔτε γραμματικὲς λέξεις ἀρχαῖες μᾶς χρειάζονται. Σ' αὐτὰ —θὰ πρέπει νὰ τὸ χωνέψουμε— ἡ γλώσσα μᾶς, ὅπως ἄλλωστε καὶ κάθε γλώσσα, εἶναι αὐτάρκης καὶ ἐπαρκής. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶναι ἀναπόφευκτο νὰ δεχθῶμε τόσο τὴ φωνητικὴ ὅσο καὶ τὴ φθογγολογικὴ διφυΐα ἢ διμορφία (ἀφήνοντας) τὴ γλώσσα νὰ συνεχίσει τὸ δρόμο τῆς καὶ ἐνισχύοντας πάντα τὸ λεξιλόγιό τῆς μὲ λέξεις ἀπὸ τὴν ἀρχαία). Ἐτσι, ὅπως κρατᾶμε τὴ φωνητικὴ διμορφία: «*πτῶση*», «*περίπτωση*» καὶ «*φτυάρι*» «*φτύνω*», θὰ πρέπει νὰ κρατᾶμε καὶ τὴ μορφολογικὴ διμορφία:

ἀναστάσεως καὶ ἀνάστασης
ἐπομένως καὶ καλὰ
εὐτυχῶς καὶ πετυχημένα
ἀμέσως καὶ ἄμεσα

*Πανεπιστημίου και Πανεπιστήμιου
Ίούνιος και Ίούνης.*

Με τὸ πνεῦμα αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ διατηρή-
σουμε τὰ σιγμόληκτα ἀρχαιοπρεπῇ ἐπίθετα
τοῦ τύπου: ὁ καὶ ἡ ἐπιμελής, τὸ ἐπιμελές,
τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ γενικὴ σὲ -ους ἔχου-
με καὶ στὰ οὐδέτερα τοῦ τύπου: γένος, γέ-
νους.

Ὅρθογραφία - ἔτυμολογία - ὀρολογία

Θὰ πρέπει νὰ ἔχει γίνει ἀντιληπτὸ πὼς
οὔτε ἡ ὀρθογραφία οὔτε ἡ ἔτυμολογία εἶναι
μέσα στὴ γνώση τῆς γλώσσας, δηλαδὴ τὴν
κατάκτηση τῆς ἱκανότητος ἀντίληψης καὶ
τῆς ἱκανότητος χρήσης τῆς γλώσσας.

Ἡ ἀνάγκη γιὰ ὀρθογραφία γεννήθηκε
στοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους. Ἡ μεγάλη
ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστημονικῆς, τῆς φιλοσο-
φικῆς καὶ τῆς λογοτεχνικῆς σκέψης, ποὺ
πραγματοποιήθηκε στὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ
χώρο, ὅπως αὐτὸς ἐκτεινόταν ἀπὸ τὸν Εὐ-
ξεῖνο Πόντο μέχρι τὴς Ἡράκλειες Στήλες,
συντελέστηκε χωρὶς τὴν ὀρθογραφία. Κι
αὐτὸ γιὰ τὸν πολὺ ἀπλὸ λόγῳ ὅτι ἡ γραφὴ
ἦταν φωνητικὴ· μόνη ἔγνοια τῶν Ἑλλήνων
ἦταν νὰ ἀποδώσουν, ὅσο τὸ δυνατό πιστό-
τερα, τὴν προφορά. Καὶ κάθε φορὰ ποὺ νο-
μίζανε πὼς ἡ γραφὴ δὲν ἀπέδιδε τὴν προ-
φορά, τὴν «ἀναδομοῦσαν» (!) καὶ καταρ-
γώντας ἢ ἐφευρίσκοντας καινούργια σύμ-
βολα ἐπιδίωκαν νὰ πετύχουν τὴν ἀντιστοι-
χία ἀνάμεσα στοὺς φθόγγους (τὰ φωνήεν-
τα) καὶ τὴς γραφικῆς τους παραστάσεις, τὰ
γράμματα. Ἔτσι γρήγορα καταργήθηκε
στὸ ἰωνικὸ ἀλφάβητο —τὸ ὁποῖο χρησιμο-
ποιοῦμε καὶ σήμερα— τὸ γράμμα *Q*, ἐπειδὴ
θεωρήθηκε ὅτι τὸ *K* ἐπαρκοῦσε, κι ἔμεινε
μόνο στὸ δεκαδικὸ ἑλληνικὸ σύστημα ἀ-
ρίθμησης μετὰ τὴν ἀξία τοῦ ἐνενηντα. Τὸ *H*
ἄλλαξε ἀξία καὶ ἀπὸ δασεῖα ἔγινε μακρὸ *E*
καὶ ἐφευρέθηκαν τὸ *Ω* γιὰ τὸ μακρὸ *O* καὶ
οἱ δίφθογγοι *EI* (γιὰ ἓνα φθόγγο ἀνάμεσα
στὸ *E* καὶ στὸ *H*) καὶ *OY* (γιὰ ἓνα φθόγγο
ἀνάμεσα στὸ *O* καὶ στὸ *Ω*).

Δὲν ξέρουμε πότε ἀκριβῶς ἔγιναν αὐτὲς
οἱ ἀναπροσαρμογὲς τῆς γραφῆς στὴν Ἰω-
νία. Πρέπει ὅμως νὰ ἀρχισαν πολὺ νωρὶς.
Στὴν Ἀθῆνα τὸ συμπληρωμένο ἰωνικὸ ἀλ-

φάβητο καὶ ὁ βελτιωμένος γενικὰ τρόπος
γραφῆς ἦρθε τὸ 403 π.Χ., μετὰ τὴν πτώση
τῶν Τριάντα Τυράννων καὶ τὴν παλινὸρθω-
ση τῆς δημοκρατίας, δεῖγμα ἴσως γιὰ τὸ
πόσο νοιάζονταν γιὰ τὴν ἐξιδανικευμένη
γραφὴ καὶ τὴ λαϊκὴ μόρφωση τὸ δημοκρα-
τικὸ καθεστῶς.

Ἀνακεφαλαίωση - συμπεράσματα

Ὅπως ἀναφέραμε κίολας στὴν ἀρχή, ἡ
ἐπταετία ἐπέβαλε τὴν καθαρῆουσα ἀπὸ
τὴν πρώτη τοῦ δημοτικοῦ καὶ τὴν τηλεόρα-
ση. Αὐτὲς οἱ δύο ἐνέργειες εἶχαν τὴς ἐξῆς
συνέπειες στὴν πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τοῦ
Ἑλληνικοῦ Λαοῦ: α) Ἐμποδίσθηκε ἡ χρή-
ση καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς μητρικῆς γλώσ-
σας, τῆς δημοτικῆς, καὶ ἔτσι τὸ λεξιλόγιό
της, τὸ ἐννοιολογικὸ της σύστημα, ἄρχισε
νὰ ἀτροφεῖ. β) Κατασκευοφαντήθηκε ἡ κα-
θαρεύουσα, καὶ θεωρήθηκε ἀπὸ τὸν περισ-
σότερο κόσμο ἀντιλαϊκὴ καὶ ἀντιδημοκρα-
τικὴ κάθε λέξη καὶ ὀρολογία ποὺ θυμίζει
ἀρχαιοπρέπεια καὶ καθαρουσιανισμό,
γιατὶ θυμίζει συνάμα καὶ τὸ μὴ δημοκρατι-
κὸ καθεστῶς. γ) Ἡ εἰσαγωγὴ τῆς τηλεόρα-
σης καὶ ἡ ἀστοχὴ χρήση της κατὰφερε μα-
ζὶ μετὰ τὰ εἰκονογραφημένα περιοδικὰ καὶ τὴ
διαφήμιση καίριο πλῆγμα στὸ λόγῳ.

Ἡ μεταπολίτευση τοῦ '74 ἀντὶ νὰ ἀνα-
τρέξει στὸ ἑλληνικὸ λεξιλόγιον, κατέφυγε
στὸ μεταφρασμένο ἀπὸ τὰ γαλλικὰ κυρίως
λεξιλόγιον, ποὺ τὸ εἰσήγαγαν οἱ πολιτικοὶ ἐ-
ξόριστοι ποὺ εἶχαν καταφύγει στὴ Γαλλία.
Ἔτσι ἔχουμε (γιὰ παράδειγμα τὸ «σφαιρι-
κά» (γαλλ. *globalement*) στὴ θέση τῶν «ό-
λόπλευρα, πολὺπλευρα»· τὸ «πάντρεμα»
(γαλλ. *mariage*, στὴ θέση τῶν «ἐνωση, συν-
δυασμός, σύνδεση, σύνδεσμος, συσχετι-
σμός, συσχέτιση»· τὸ «στοχεύω» (γαλλ. *viser*)
στὴ θέση τῶν «ἀποβλέπω, σκοπεύω»
καὶ ἄλλα.

Με :ὴν ἀλλαγὴ τῆς ἐξουσιαστικῆς ὁμά-
δας κυρίως στὴ νομοθετικὴ λειτουργία τῆς
ἐξουσίας καὶ στὴν κεφαλὴ τῆς ἐκτελεστι-
κῆς μετὰ τὴς ἐκλογῆς τῆς 18 Ὀκτωβρίου τοῦ '81
ἡ κατάστασις αὕτη ἐπιδεινώθηκε, γιατί
τὸ φτωχὸ της λεξιλόγιον δείχνει λαϊκοφά-
νεια.

Δέν περιλαμβάνεται λοιπόν ή ὀρθογραφία στα «ὦν ἄνευ οὐ» γιά τή γνώση καί τήν ἐκμάθηση μιᾶς γλώσσας καί ἰδιαίτερα τῆς μητρικῆς.

Ἄπ' ὅσα γλωσσολογικά στοιχεῖα παραθέσαμε, μποροῦμε νά συμπεράνουμε τά ἐξῆς: Ἡ νεοελληνική γλώσσα προέρχεται ἀπό τήν ἀρχαία ἐλληνική *Κοινή*, ἀλλά εἶναι τελείως αὐτόνομος ὀργανισμός, αὐτάρκης

καί ἐπαρκῆς ὡς πρὸς τή γραμματική του. Λεξιλογικά πρέπει νά ἐμπλουτίζεται ἀπὸ τὸ θησαυρὸ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς (δόμηρικῆς, ἀττικῆς, κοινῆς), τῆς βυζαντινῆς, τῆς κρητικῆς, τῶν διαφόρων τοπικῶν ιδιωμάτων, ἂν σὲ κάποια ἀπὸ αὐτὰ ἡ νοηματικὴ ἀπόχρωση εἶναι ἀκριβέστερη, πάντα βέβαια μέσα στὴ γραμματικὴ ὀπτικὴ τῆς νεοελληνικῆς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. *The principles of the International Phonetic Associations*, ed. University College, London W.C. 1, 1966.
2. Lyons J.: *Linguistique generale*, ed. Larousse, Paris 1970.
3. Martinet A.: *Glénents de Linquistique Generale*, Collection U2 Armand Colin, Paris 1967.
4. Τριανταφυλλίδη Μ.: *Νεοελληνική Γραμματική*, Ἀθήνα 1938.
5. Γιαννίδη Ε.: *Γλώσσα καὶ ζωή*, ἐκδ. «Κάλβος», Ἀθήνα 1969.
6. Τζάρτζανου Α. - Α.: *Νεοελληνική Σύνταξις*. Ἐν Ἀθήναις 1946.

ΣΠΥΡΟΣ ΝΟΝΙΚΑΣ

Γλώσσα Έλληνική

Μάνα-γλώσσα μου,
ποὺ στὶς λέξεις σου
κρύβεται ἡ ἱστορία μου,
ἀπ' τὴν αὐγή
τὴν ἀρχέγονη.

Λευτεριά - γλώσσα μου,
ποὺ ἂν σὲ χάσω,
χάθηκα.

Γλώσσα - πατρίδα μου,
γλώσσα τοῦ Ὅμηρου καὶ τοῦ Ἡσίοδου,
γλώσσα μητέρα τῶν γλωσσῶν.

ΜΕΤΑΞΥ ΣΟΒΑΡΟΥ ΚΑΙ ΑΣΤΕΙΟΥ

Επειδή τὸ ἀνὰ χεῖρας τεῦχος τοῦ «*Δαυλοῦ*» ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀλήστου μνήμης ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ δεδομένου ὅτι καὶ ἐγὼ ὅτε «*ἤμην νήπιος καὶ ὡς νήπιος ἐλάλουν*», διετήρουν ἀγαθὰς σχέσεις μετὰ τὴν μιὰρὰν νεκράν, ἀπεφάσισα νὰ μὴ σχολιάσω σήμερον τὰ τρέχοντα μεγάλα ζητήματα —ὡς ἡ ἐκτροπὴ τοῦ Πηνειοῦ, ἥτις θὰ μεταβάλλῃ τὴν Λάρισαν εἰς Κοπεγχάγην ἢ ἡ βαρυσήμαντος πρωθυπουργικὴ διαπίστωσις τὴν ἡμέραν τῆς Λαμπρῆς, περὶ τῆς ὑψηλῆς ἐπιχειρησιακῆς ἐτοιμότητος τοῦ στρατεύματος καταφανείσης ἀπὸ τὴν ἀριστον σούβλιν τῶν πασχαλινῶν ἀμνῶν καὶ τὴν ἐπιτυχὴ θραῦσιν τῶν ὠν— ἀπεφάσισα, λέγω, νὰ παραβλέψω πάντα ταῦτα τὰ μεγάλα ἐθνικὰ θέματα, ἀφιερῶν τὴν στήλην μου εἰς τὴν ἐπάρατον ἐλληνικὴν, ἥτις, μέχρι πρότινος, ἐβασάνιζε τὸν πολυπαθὴ τοῦτον τόπον, ὅσον δὲν ἐβασάνισαν τὴν ἀρχαίαν Αἴγυπτον καὶ αἱ δέκα ὁμοῦ πληγαὶ τοῦ Φαραῶ.

Ἐὰν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι, κατ' εἰσήγησιν τοῦ Δημοφάντους, εὐγνωμονοῦντες, ἐστησαν προτομὰς εἰς τοὺς τυραννοκτόνους, φαντασθῆτε ὅποιαν εὐγνωμοσύνην ὀφείλομεν εἰς τοὺς συγχρόνους γλωσσοκτόνους, τοὺς τολμηροὺς αὐτοὺς ἐκτελεστὰς τῆς γλωσσικῆς Μεδοῦσης, οἵτινες ἀπῆλλαξαν ἅπαξ διὰ παντὸς τοὺς νεοέλληνας, καὶ δὴ τοὺς μαθητάς, ἀπὸ τὸ ἄγος τῆς γλωσσικῆς παιδείας, τὸ ὅποιον ἐπὶ χιλιετίας μᾶς καταπίεζεν καὶ ἀνέκοπτε τὴν πρόοδον τοῦ λαοῦ.

Σκεφθῆτε μόνον, ὅτι γενεαὶ γενεῶν ἐλλήνων μαθητῶν ἐβασανίζοντο, διὰ νὰ μάθουν π.χ. ὅτι τὸ *ἀρμόζω* καὶ τὸ *ἰδρύω*, δασύνονται. Ποῖον τὸ ὄφελος; Διὰ νὰ γνωρίζουν—ἀπαντοῦν οἱ ἐλάχιστοι νοσταλγοὶ τοῦ καταπιεστικοῦ παρελθόντος— ἀπὸ ποῦ προέρχονται αἱ λέξεις *ἐφαρμογὴ* καὶ *ἐγκαθίδρυσις*.

Ὅμως, πρὸς τί, ἐρωτῶ ἐγώ. Διὰ νὰ διορισθῇ τις δημόσιος ἢ κοινωνικοποιημένος υπάλληλος ἢ σερβιτόρος, δὲν ἀπαιτεῖται νὰ γνωρίζῃ πόθεν προέρχονται αἱ λέξεις «ἐφαρμογὴ» καὶ «ἐγκαθίδρυσις». Διὰ

μὲν τὰ πρῶτα ἐπαγγέλματα —ὡς γνωρίζομεν— σήμερον μὲν ἀρκεῖ τις νὰ σχετίζεται μετὰ δασύτριχον τινα δραματιστὴν τοῦ τρίτου δρόμου πρὸς τὸν σοσιαλισμόν, χθὲς δὲ ἡ καὶ αὐρίον μετὰ κάποιον «ἰδιαίτερον» βουλευτοῦ. Ὅσον διὰ τὴν εἰς δημόσια κέντρα καὶ ξενοδοχεῖα σταδιοδρομίαν τοῦ ὑπνέτου, τὸ «*γουνὰ ντοῦ γιοῦ λάικ*» καὶ τὸ «*θάνκ γιού*» ὑπεραρκοῦν. Μετὰ ὀλίγας ἀγγλικὰς ἢ γαλλικὰς λέξεις, ἐξ ἄλλου, ἀσκοῦνται ἀνέτως καὶ τὰ ἐπικερδέστερα ἐν Ἑλλάδι ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα, ὡς τὸ τοῦ ὑπουργοῦ ἢ τοῦ τρυφεροῦ συνοδοῦ ἡλικιωμένων περιηγητριῶν.

Πρὸς τί λοιπὸν νὰ βασανίζωμεν τοὺς νέους μας, διὰ νὰ μάθουν ὅτι τὸ *αἶμα* δασύνεται; Παρὰ ταῦτα, καὶ διὰ νὰ καμθῇ πᾶσα τῶν νοσταλγῶν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἀντίδρασις, προσφυῶς ἐξωβελίσθησαν ἀπὸ τὸ νέον λεξιλόγιον τοῦ λαοῦ αἱ σύνθετοι ἢ δύσκολοι λέξεις. Εἰς ἀντικατάστασίν των καὶ πρὶν προχωρήσωμεν εἰς τὴν διὰ νευμάτων ἢ γρυλλισμῶν συνεννόησιν, προσωρινῶς ἐδανείσθημεν ἐνίας ξένας —κυρίως ἀμερικανικὰς— λέξεις. Οὕτω, ἀντὶ π.χ. νὰ λέγωμεν ἐστιατόριον, τὸ ὅποιον εἶναι δύσκολον εἰς τὴν ὀρθογραφίαν, λέγομεν «*σνάκ-μπάρ*». Ἀπλοῦν, σύντομον καὶ εὐήχον.

Πλὴν, τὸ «*βάθεμα καὶ πλάτεμα*» τῆς δημοκρατίας ἀπῆτει καὶ τὴν κατάργησιν τῶν δύο συμφώνων, διὰ νὰ μὴ ὑπάρξουν «*πισωγυρίσματα*». Πράγματι, δὲν ἦτο νοητὸν μία δημοκρατικὴ σοσιαλιστικὴ γλῶσσα νὰ διδῇ τὸ δικαίωμα εἰς τὴν βασιλίτισσαν νὰ χρησιμοποιοῦν δύο σῖγμα, ὅταν ὁ σοσιαλισμός, καὶ αὐτὸς ὁ λαός, χρησιμοποιοῦν ἓνα μόνον. Μὴ μετὰ ἐρωτήσετε, πῶς τώρα θὰ διακρίνωμεν τὸ φύλλον ἀπὸ τὸ φῦλον. Διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἢ ἐν ἀνάγκῃ διὰ τῆς ἀφῆς, ἀνόητοι!

Ὅ ἀπεθύμουν τώρα νὰ ἀντικρούσω ὠρισμένους ὑπόπτους ψιθύρους, ποὺ διαδίδουν ἀντιδραστικὰ τινὰ μορμολύκεια καὶ οἵτινες λέγουν ὅτι δὲν θὰ δυνάμεθα πλέον νὰ ἀναγνώσωμεν Παπαρρηγόπουλον, Βιζυηνὸν ἢ Παπαδιαμάντην.

“Ὁμως, φίλοι, εἰς τί χρειάζεται ὁ Παπαρηγόπουλος καὶ ὁ Βιζυηνός; Συμφώνως πρὸς τὰ νέα «στάνταρτ», ποὺ ἐθέσπισαν τρεῖς χιλιάδες ἐπτακόσιοι εἴκοσι ὀκτὼ «βαθεῖς τομές» τοῦ ὑπουργείου Παιδείας, εἰς ἀπόφοιτος λυκείου, ὅστις γνωρίζει τὸν Τσιτσάνην, τὸν Βελουχιώτην, τὴν Βουγιουκλάκη, τὴν Μερκούρη, τὸν Λένιν, τὸν Ἀναστόπουλον καὶ ὀλίγην ἀφισσοκόλλησιν, εἶναι πλήρως κατηρτισμένος, διὰ νὰ ἐνταχθῇ στοὺς δομικοὺς κοινωνικοποιημένους φορεῖς τῆς πλατειᾶς λαϊκῆς συμμετοχῆς εἴτε τῶν ἀγροτοβιομηχανικῶν συνεταιριστικῶν μονάδων ποὺ δημιουργήσαν οἱ κάθετες σφαιρικῆς ἐπιλογῆς τῶν θεσμικῶν ἀλλαγῶν εἴτε τῶν κοινωνικοποιημένων λειτουργικῶν δυσλειτουργικῶν τῆς ἀλλοτριωμένης δημόσιας διοικήσεως στὴν ὑπηρεσία τῆς λαϊκῆς ἐξουσιαστικῆς κοινωνικῆς συμμετοχῆς, τῆς πολιτικῆς καὶ ταξικῆς βούλησης τοῦ λαοῦ, μακριὰ ἀπὸ συντεχνιακῆς διεκδικήσεως τοῦ ἀρρωστημένου καπιταλιστικοῦ μοντέλου.

Καὶ μὲ τὰ πειστικά ταῦτα ἐπιχειρήματα, διαπιστώνων ὅτι ὁ ἀγὼν τώρα δικαιώνεται, ἀναφωνῶ τὸ «ζῆθι» εἰς τὴν ἐθνικὰ περήφανη καὶ κοινωνικὰ δίκαιη νέα ρωμιοαμερικανομαγκινοκαλιαρντοσοσιαλδημοκρατικὴ λαλιά τοῦ λαοῦ!

Ζήτησαν καὶ οἱ γενναῖοι γλωσσοκτόνοι, οἵτινες ἐντὸς μιᾶς δεκαετίας, κατῴρθωσαν νὰ ἐξαλείψουν ὅ,τι οὔτε αἱ λεγεῶνες τῶν Ρωμαίων οὔτε στὰ στίφη τῶν Βανδάλων καὶ τῶν Γότθων οὔτε αἱ ὀρδαὶ τῶν Σλαύων καὶ τῶν Ὀθωμανῶν εἶχον ἐπὶ αἰῶνας κατορθώσει.

Ἡ ἐθνικὴ μου υπερήφανεια καθίσταται δὲ ἔτι μεγαλύτερα, ἐν ᾧ παρατηρῶ ὅτι, ἐνῶ ἡμεῖς ἀπηλλάγημεν τοῦ γλωσσικοῦ ἄγους, οἱ ἡλίθιοι Ἰσραηλινοὶ προσπαθοῦν ἐπὶ δεκαετίας τώρα νὰ ἀνακτήσουν τὴν ἀπὸ δύο χιλιετιῶν νεκρὰν γλῶσσαν τῶν προγόνων των, διδάσκοντες, ὁμιλοῦντες καὶ γράφοντες ταύτην καθ’ ἅπασάν τοῦ κράτους των

τὴν ἐπικράτειαν. Καθυστερημένοι ἀνατολίζονται!

“Ὁμως, καὶ εἰς τὴν θεωρουμένην πολιτισμένην Δύσιν, ἔνιοι βάρβαροι λαοί, ὡς οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Γερμανοί, ἐπιμένουν νὰ διδάσκουν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν εἰς τὴν μέσσην ἐκπαίδευσιν. Ὡς καὶ οἱ Ἰάπωνες, ἐπληροφορήθη, εἰσήγαγον ἐσχάτως τὴν ἀρχαιοελληνικὴν εἰς τὴν ἐκπαίδευσίν των. Ὁρθότατα οἱ πρόγονοί μας εἶχον εἶπει τὸ δισήμαντον «πᾶς μὴ ἔλλην βάρβαρος».

Πληροφορηθεὶς ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας ὅτι ἀσκούνται πιέσεις πρὸς τὸ ἀρμόδιον ὑπουργεῖον ὅπως παραμένουν ἀνοικτοὶ οἱ ἀρχαιολογικοὶ μας χώροι κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτάς, θὰ ἤθελα νὰ παρακαλέσω τὴν ἀρμοδίαν ὑπουργὸν νὰ ἀντισταθῇ εἰς τοιαύτας ἀντεθνικὰς εἰσηγήσεις. Διότι, ἂν οἱ ἀρχαιολογικοὶ χώροι, μουσεῖα κλπ. λειτουργήσουν καὶ τὰς Κυριακὰς, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ τὰ ἐπισκεφθῶν καὶ νεοέλληνες, οἵτινες τὰς ὑπολοίπους ἡμέρας ἐργάζονται ἢ φοιτοῦν εἰς σχολεῖα, ἐνῶ, ὡς γνωστὸν, ὅλοι αὐτοὶ οἱ χώροι ἔχουν διασκευασθῇ διὰ τοὺς κουτόφραγκους καὶ πρὸς ἄγραν τουριστῶν. Φαντασθῆτε, καὶ νεοέλληνες νὰ ξεστρατίζουν ἀπὸ τὰς χασαποταβέρνας καὶ τὰ γήπεδα καὶ νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὰ Μουσεῖα. Νὰ ἀρχίσουν νὰ βλέπουν καὶ νὰ διαβάζουν περὶ ἐλευθερίας, περὶ κάλλους, περὶ σκέψεως, νὰ ἀρχίσουν κάποτε καὶ οἱ ἴδιοι νὰ σκέπτονται. Καὶ νὰ ἀρχίσουν νὰ ἐγκαταλείπουν τοὺς τρίτους δρόμους καὶ τὰς λοιπὰς στάνας. Ἀπαράδεκτον! Δι’ αὐτὸ ἐπιμένω, κυρία ὑπουργέ, κάμετε ὅσας δεξιώσεις ἐπιθυμεῖτε πρὸς τιμὴν τῶν πνευματικῶν μας ἢ μὴ. Ναὶ εἰς τὸ φουά-γκρά καὶ εἰς τὸν καμπανίτην! Ἀλλὰ μὴ ἀνοιξτε τὰ μουσεῖα καὶ τοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους τὰς Κυριακὰς. Θὰ τὸ μετανοήσετε!

Ἀριστοφάνης Καρφιάς

ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ Εἶναι

Στὸ κείμενο τοῦτο δὲν περιλαμβάνονται θέσεις, οὔτε ἐπιδιώκω ν' ἀποδείξει κάποια πρόταση, ἀλλὰ περιλαμβάνονται μόνο νύξεις. Νύξεις ὅμως γιὰ ἓνα θέμα, ποὺ ἀνοίγει ἓνα ἀπέραντο δρόμο. Τὶς νύξεις αὐτὲς μοῦ δίδει τὸ δικαίωμα νὰ τὶς διατυπώσω ἢ ἴδια ἢ γλῶσσα μου, στὸν βαθμὸ βέβαια ποὺ τὴν γνωρίζω. Ἴσως νὰ μπορούσα νὰ κάνω κι ἄλλες νύξεις — ἀκόμη καὶ πὶο οὐσιαστικές —, ἂν τὴν γνώριζα βαθύτερα. Ἡ γλῶσσα ἢ ἴδια σκέφτεται καὶ τέρπεται μὲ τὸ παιχνίδι τῆς ὀνοματοθέτησης τοῦ κόσμου τῶν πραγμάτων ἀλλὰ καὶ τοῦ κόσμου τοῦ πνεύματος. Ἐπιχειρῶ ἀκόμη — καὶ ἔπρεπε νὰ ἐπιχειρήσω — μιὰ φιλοσοφικὴ ἀναδρομὴ στὰ κείμενα μεγάλων Ἑλλήνων, ποὺ στοχάστηκαν πάνω στὴν σχέση τῆς γλῶσσας — τῆς ἑλληνικῆς βέβαια γλῶσσας — μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ Εἶναι.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔνοιωσε ἀπὸ νωρὶς τὴν ἀνάγκη γιὰ μιὰ λέξη ποὺ θὰ ἐξέφραζε τὴν διάρκεια καὶ τὴν παρουσία μέσα στὸ χρόνο τῶν ὄντων ποὺ ἔρχονται καὶ παρέρχονται. Ἡ λέξη *Εἶναι* ⁽¹⁾ ἱκανοποίησε τὴν ἀνάγκη αὐτὴ κι ἀπὸ τότε τέθηκε τὸ μεγαλειώδες ἐρώτημα τῆς φιλοσοφίας, τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ Εἶναι. Ἡ ἑλληνικὴ μεταφυσικὴ, ἀπὸ τὶς πρώτες ἀρχές της, εἶχε ἀντιληφθεῖ τὸ Εἶναι σὰν τὴν νόηση τοῦ ὄντος ὅπως διαρθρώνεται καὶ συλλαμβάνεται ἀπὸ τὸν λόγο καὶ τὴν ἀλήθεια σὰν τὴν παρουσία τοῦ Εἶναι μέσω τῆς γλῶσσας καὶ τοῦ λόγου στὸν ἄνθρωπο.

Δὲν εἶχε βέβαια τότε — καὶ δὲν εἶχε σ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς μεγαλειώδους αὐτῆς φάσης τοῦ πνεύματος — τὸ «εἶναι» σὰν δῆλωμα τοῦ Εἶναι μιὰ ἐνιαῖα γλωσσολογικὰ σημασία. Ἴσως δὲν ἦταν ἐνιαῖος κι ὁ ἴδιος ὁ κόσμος τοῦ ὄντος γιὰ τὴν σκεπτόμενη ἑλληνικὴ συνείδηση. Οἱ Ἕλληνες ὅμως φιλόσοφοι δὲν εἶχαν συνειδητοποιήσει — ἢ γνώριζαν ἔστω ἄδηλα — τὴν σημασιολογικὴ αὐτὴ διάσπαση. Στὸν Ὅμηρο μόνο, τὸ «*ἐστί*» παρουσιάζεται μὲ πέντε διαφορετικὲς ἔννοιες.

Γιὰ τὸν Ἡράκλειτο ἀσφαλῶς ὁ «*Λόγος*» εἶναι κάτι τὸ μόνιμο καὶ τὸ καθολικὸ σὲ σύγκριση μὲ τὰ ἀνεύθυνα «*εἶπα*» τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ἡ γλῶσσα δίδεται «*φύσει*». Ὁ Ἡρακλείτειος Λόγος ποὺ διέπει τὴν φαντασμαγορικὴ τελετουργία πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τὶς ἀντιθέσεις τοῦ γίνεσθαι, ἐκβιάζει τὴν σύμπτωσή του μὲ τὸν λόγο τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ἡ διάστασή τους ὁδηγεῖ στὴν σφαίρα τῶν ἀντιφάσεων.

Οἱ μαθητὲς τοῦ Ἡράκλειτου προσπάθησαν νὰ προωθήσουν — ἔστω κι ἂν δὲν τὸ κατάφεραν πάντα μὲ ἐπιτυχία — τὴν σχέση τοῦ Λόγου μὲ τὸ Εἶναι στὶς λογικὲς ἀπολήξεις της. Ἔτσι, ἡ φιλοσοφικὴ ὄντολογία τοῦ Κρατύλου θὰ ταυτίσει τὸ ὄνομα μὲ τὸ ὀνομαζόμενο, τὰ ὀνόματα δηλαδή, σύμφωνα μὲ αὐτόν, ἀποτελοῦν τοὺς οὐσιαστικοὺς φορεῖς τῶν πραγμάτων ἢ μιμοῦνται «*φύσει*» τὰ πράγματα σὰν «*δηλώματα*» τούτων.

Ἀντίθετα μὲ τὸν Ἡράκλειτο, γιὰ τὸν Παρμενίδη τὸ «*εἶόν*», τὸ νόημα καὶ ὁ λόγος, εἶναι ἀδιάσπαστα ἐνωμένα μεταξύ τους. Στὴν φιλοσοφία τοῦ Παρμενίδη τὸ ὄν εἶναι διαρκῶς παρόν «*οὐδέ ποτ' ἦν οὐδ' ἔσται, ἐπεὶ νῦν ἔστιν ὁμοῦ, πᾶν, ἓν, συνεχές*», ὅπως καὶ στὸν Ἀναξαγόρα ἢ ἡ παρουσία στὸν Πλάτωνα καὶ ἡ «*τὸ τί ἦν εἶναι*» στὸν Ἀριστοτέλη.

Στὴν συνείδηση βέβαια τοῦ Παρμενίδη εἶχε ἤδη ἀποκρυσταλλωθεῖ ἡ ταύ-

(1) Τὸ Εἶναι ἀποδίδει τὸν φιλοσοφικὸ ὅρο σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ρηματικὸ τύπο «*εἶναι*».

τιση τοῦ *έόντος* μόνο με τὸ νόημα καὶ ὄχι με τὸ «*φατόν*» ἔστω κι ἂν ἀναγνώριζε τὴν ἀντιστοιχία τοῦ νοητοῦ με τὴν λέξη. Ἔτσι ὁ Παρμενίδης, παρὰ τὴν ὀρθή διαπίστωσή του γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς νόησης με τὸ Εἶναι, ἐγκαινιάζει τὴν τάση ἐκείνη στὴν φιλοσοφία τοῦ πνεύματος ποὺ ἀργότερα ὀνομάσθηκε ὀνοματοκρατία. Τὴν τάση αὐτή, ποὺ ἔθετε ὅτι αὐτὸς ποὺ γνωρίζει τίς λέξεις γνωρίζει καὶ τὰ πράγματα κι ὅτι ἡ φιλολογικὴ ἐρμηνεία τῶν ὀνομάτων ἐλαύνει στὴν ἀποκάλυψη τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, ἐκπροσώπησαν κυρίως οἱ σοφιστές. «*Ἀρχὴ παιδεύσεως ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπίσκεψις*», εἶχε ἤδη παραδεχθεῖ ὁ Ἀντισθένης.

Οἱ σοφιστές βέβαια εἶχαν προβληματισθεῖ κατὰ ἓνα φιλοσοφικὰ θετικὸ τρόπο γιὰ τὴν φυσικὴ ἢ τὴν συμβατικὴ σχέση τῆς γλώσσας με τὰ πράγματα. Στὴν γνωσιοθεωρία του ὁ Πρωταγόρας θὰ βασισθεῖ κάπως στὴν ἡρακλείτεια μεταφυσικὴ, ἐνὼ ὁ Γοργίας θὰ προσπαθήσει ν' ἀντιστρέψει τὴν ὄντολογία τοῦ Παρμενίδη.

Ἡ πολυσημία τῆς ἔννοιας τοῦ «*εἶναι*» φαίνεται πῶς εἶχε βρεῖ κάποια ἀντιστοιχία στὴν ἐνορατικὴ παράσταση τοῦ Ἡράκλειτου, ὅπου τὸ Εἶναι ἐκφράζεται στὸ παιχνίδι τοῦ πυρὸς με τὸν ἑαυτὸ του δημιουργώντας τὰ πράγματα με μιὰ παιδικὴ ἢ με μιὰ καλλιτεχνικὴ αὐθαιρεσία. Τὰ πράγματα αὐτὰ ἔχουν μόνο μιὰ σχετικὴ ὑπόσταση, δηλαδὴ ὑπάρχουν γιὰ ἓνα ὄν ποὺ δὲν ἔχει περισσότερη ἀπὸ ἐκεῖνα μονιμότητα.

Ἀλλωστε ἡ ἡρακλείτεια ὄντολογία —σὲ ἀντίθεση με τὸν Ἀναξίμανδρο, ποὺ εἶχε ἀναζητήσει τὴν ἐνότητα τοῦ κόσμου πίσω ἀπὸ τὴν πολλαπλότητα— δὲν εἶχε ἀπορρίψει με σιγουριά καὶ δίχως ἐλιγμὸ τὴν εἰκόνα ἐνὸς κόσμου ἀποτελούμενου ἀπὸ αἰώνιες πολλαπλότητες. Γιὰ τὸν Ἡράκλειτο βέβαια οἱ ἀπειρες αἰσθητὲς ἢ νοητὲς ποιότητες δὲν εἶναι μήτε αἰώνιες οὐσίες (μιὰ ὑπόθεση ποὺ εἶχε παραδεχθεῖ ὁ Ἀναξαγόρας) μήτε φαινόμενα τῶν αἰσθήσεών μας (μιὰ ὑπόθεση ποὺ εἶχε παραδεχθεῖ ὁ Παρμενίδης), ἀλλὰ ἓνα παιχνίδι αἰνιγματικὸ, ἀτελεύτητο, χωρὶς τελεολογία, ὅπου τὸ Ἔνα εἶναι καὶ τὸ πολλαπλό.

Πολλοὺς αἰῶνες ἀργότερα, καὶ κυρίως με τὴν μετασχηματιστικὴ γραμματικὴ τοῦ Χάρρις, ἔγινε κάποια προσπάθεια γλωσσολογικοῦ διαχωρισμοῦ καὶ κατανόησης τῶν διαφορῶν σημασιῶν τοῦ «*εἶμί*» καὶ ἐπιδιώχτηκε ἡ ἀποκάλυψη κάποιας μεταξύ τους συσχέτισης ἢ ὁ καθορισμὸς μιᾶς προτεραιότητος στὶς σημασίες αὐτές.

Τὸ «*εἶμί*» βέβαια, ἤδη στὴν ἡρακλείτεια μεταφυσικὴ, βρίσκεται σὲ ἀντίθεση μ' ἓνα ἄλλο συνδετικὸ ρῆμα, τὸ *γίγνομαι*. Τὸ «*εἶμί*», σὰν φορέας μιᾶς στατικῆς ἀπόφασης, μ' ἓνα ὀνοματικὸ συμπλήρωμα εἶναι τὸ σημαντικότερο ἀπὸ τίς ἄλλες συνδετικὲς ἐκφράσεις, ὅπως *ἵσταμαι*, *κεῖμαι* κτλ. Τότε ἀσφαλῶς δὲν μπορούσε νὰ γίνῃ ἀκριβὴς ἐννοιολογικὸς διαχωρισμὸς μεταξύ τοῦ συγκεκριμένου χρονικοῦ εἶναι τῶν συμβάντων καὶ τοῦ ἀφηρημένου εἶναι τῶν γεγονότων (τὸ γεγονὸς δὲν ἔχει χωροχρονικὴ σημασία). Στὸν *Σοφιστὴ* φυσικὰ τοῦ Πλάτωνα καταβλήθηκε κάποια προσπάθεια διαχωρισμοῦ τῆς ἔννοιας τῆς κατηγορήσεως ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ὑπαρξῆς, ποὺ σημασιοδοτεῖ τὸ «*εἶμί*», χωρὶς ὅμως ν' ἀναζητηθεῖ ἡ ἀμοιβαία ἐξάρτησή τους.

Ὁ Πλάτωνας στὸν *Θεαίτητο* ἐρμηνεύει τὴν δυνατότητα ἀποκάλυψης τοῦ Εἶναι με τὴν γλώσσα καὶ τὴν σχέση τῆς γλώσσας με τὴν γνώση καὶ τὴν ἀλήθεια. Τὰ ὀνόματα ὅμως καθεαυτὰ δὲν εἶναι ἀληθινὰ ἢ ψευδῆ ἀλλὰ μόνο ὀρθὰ ἢ ἔσφαλμένα. Ἔτσι γιὰ τὸν Πλάτωνα —μιὰ θέση ποὺ συμμερίζεται καὶ ὁ Ἀριστοτέλης— ἡ ἀλήθεια ἀποκαλύπτεται με ὁλόκληρη τὴν πρόταση (τὸν λόγο), θεμελιώνεται σὲ ἔννοιες. Γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ λέξη, δηλαδὴ ἡ γλώσσα, ἀ-

ποτελεῖ μίμηση τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων κι ὁ κόσμος τῶν σημείων ἀποκτᾷ τὴν λάμψη του μὲ τὸ νόημα, ἐνῶ ὁ λόγος διαρθρώνει λογικὰ τὴν λέξη, ὅπως ὁ ἰδεατὸς ἀριθμὸς τὰ μαθηματικὰ σημεῖα τῶν ἀριθμῶν. Βασικὴ ὁμῶς παραμένει ἡ παραδοχὴ ὅτι τὸ γλωσσικὸ σύμβολο ἔχει μιὰ ὄντολογικὴ σημασία γιὰ τὸ πράγμα ποὺ ἐκπροσωπεῖ.

Οὔτε ὁμῶς καὶ γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ λέξη ἀποτελοῦσε ἓνα τυχαῖο γεγονός, ἀλλὰ μιὰ πνευματικὴ κατάκτηση, εἶναι «*φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκη*». Ὁ Δημόκριτος βέβαια εἶχε ἤδη θέσει τὴ «νόμῳ» θεωρίαν τῆς γλώσσας, ἐνῶ ὁ Ἑρμογένης στὸν *Κρατύλο* —ποὺ ἐξοχα τὸν σχολίασε ὁ Πρόκλος— εἶχε υποστηρίξει ὅτι τὰ ὄνόματα εἶναι «*νόμῳ καὶ ἔθει*».

Τόσο ὁ Πλάτων (στὴν *Ζ'* *Ἐπιστολῇ*) ὅσο καὶ ὁ Ἀριστοτέλης μὲ διαφορετικὲς κλιμακώσεις φθάνουν ἀπὸ τὴν γλῶσσα στὴν ἄμεση θέα τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, ἐνῶ στὸν Πλωτῖνο ἡ ὄντολογικὴ ἀναγωγὴ τῆς φωτιζόμενης εἰκόνας κερδίζει μιὰν αὐθύπαρκτη ὑπόσταση ἐναντι τῆς *Ἰδέας*.

Ἀσφαλῶς πρέπει νὰ διαχωρίσουμε τὸ γλωσσολογικὸ ἐρώτημα πῶς μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ «εἶναι» εἶναι φορέας τόσο διαφορετικῶν σημασιῶν, ἀπὸ τὸ φιλοσοφικὸ ἐρώτημα, ἂν δηλαδὴ εἶναι σκόπιμο νὰ ζητοῦμε μιὰ ἐνιαία σημασία τοῦ «εἶναι». Ἡ στατικὴ πάντως σημασία τοῦ εἶναι παραμένει βασικὴ. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε παραδεχθεῖ τὴν μεταξύ τους συνάρτηση τῶν διαφόρων σημασιῶν τοῦ «εἶναι», ἀκόμη κι ὅταν δὲν εἶναι ἢ δὲν φαίνονται ἀναγώγιμες. Μόλις μὲ τὸν Φρέγε ξεπεράστηκε ἡ λαθεμένη σημασιολογία τῆς κατηγορικῆς δομῆς μὲ ὑποκείμενο - συνδετικό - κατηγορούμενο ἀπὸ ὑποκείμενο - κατηγορούμενο (ὅπου τὸ τυχὸν συνδετικὸ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ κατηγορουμένου), ὅπου εἶχε ὀδηγήσει ἡ προσδιορισμένη ἀπὸ τὴν ὄντολογία λογικὴ. Ὁ προσανατολισμὸς πρὸς τὸ «Εἶναι», ὑποστηρίζεται σήμερα, εἶχε κλείσει τὸν δρόμο γιὰ μιὰ λογικὴ σχέσεων καὶ εἶχε ἐμποδίσει νὰ φανερωθεῖ ἡ πολλαπλότητα τῶν μορφῶν τοῦ ἀποφαντικοῦ λόγου.

Οἱ Ἕλληνες ὁμῶς εἶχαν καταλάβει, πῶς ἡ γλῶσσα ἐκφράζει αὐτὸ ποὺ συλλαμβάνει ὁ ἄνθρωπος στὴν ἀναστροφή του μὲ τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων. Ἀπὸ τοὺς σύγχρονους φιλοσόφους ὁ Μαρτίνος Χάιντεγγερ, ὁ πιὸ ἀνεξάρτητος μαθητὴς τοῦ Ἐδμόνδου Χούσερλ, ἔκανε μοναδικὲς καὶ ἐξοχες ἀναλύσεις τοῦ ὄντος. Ἡ γλῶσσα, σύμφωνα μ' αὐτόν, φωτίζει ἀλλὰ ταυτόχρονα ἀποκρύπτει τὴν οὐσία τοῦ Εἶναι, μᾶς παρέχει δηλαδὴ τὴν δυνατότητα νὰ βρεθοῦμε μπροστὰ στὸ ἀποκαλυπτόμενο ὄν.

«Οἱ ὀνομασίαις «πτῶση» (στὸ οὐσιαστικόν) καὶ «ἐγκλιση» (στὸ ρῆμα) —γράφει ὁ Χάιντεγγερ στὸ ἐξοχο ἔργο του «*Εἰσαγωγὴ στὴν Μεταφυσικὴ*»— σημαίνουν πέσιμο καὶ στάση. Ἀλλὰ τοῦτο, δηλαδὴ τὸ νὰ ἴστασαι ὀρθίος, τὸ νὰ φθάνεις στὴ στάση καὶ νὰ παραμένεις στὴ στάση, οἱ Ἕλληνες τὸ νοοῦν ὡς Εἶναι. Ὡστόσο, αὐτὸ ποὺ φθάνει στὴ στάση καὶ ἴσταται σταθερό, τίθεται ἐλεύθερα μέσα στὴν ἀναγκαιότητα τοῦ ὀρίου του, στὸ πέρας... Συνεπῶς τὸ νὰ φθάνεις στὴ στάση σημαίνει: νὰ κερδίσεις τὸ ὄριό σου, ν' αὐτοπεριορισθεῖς. Γι' αὐτό, τὸ θεμελιώδες χαρακτηριστικὸ τοῦ ὄντος εἶναι τὸ τέλος... Τὸ τέλος εἶναι ἀποτελειώμα, μὲ τὴν σημασίαν τῆς τελείωσης. Ὅριο καὶ τέλος εἶναι αὐτὰ μὲ τὰ ὁποῖα ἀρχίζει τὸ ὄν νὰ εἶναι. Μόνο ἔτσι μπορούμε νὰ κατανοήσουμε τὸν ὕψιστο ὄρο ποὺ χρησιμοποίησε ὁ Ἀριστοτέλης γιὰ τὸ Εἶναι, τὴν «Ἐντελέχεια», τὸ ἐντέλος (ὄριο) - ἔχειν (τηρεῖν)... Αὐτὸ ποὺ πληροῦται, πῆθαι καὶ ἴσταται μέσα στὸ ὄριό του, ἔχει μορφή. Ἡ ἐλληνικὰ νοημένη μορφή ἔχει τὴν οὐσίαν τῆς στὸν φανερωμένο αὐτο-περιορισμό».

Σ' ἓνα ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὁ Χάιντεγγερ θὰ σχολιάσει μὲ κά-

ποια εἰρωνεία τὴν ἄψυχη μεταγλώττιση τῶν λέξεων «πτώση» καὶ «ἐγκλιση» σὲ *casus* καὶ *modus* στὴν λατινικὴ, ὅπως καὶ τὴν μεταγλώττιση τῆς μεγαλειώδους ἐλληνικῆς λέξης «φύσις» (ἀπὸ τὸ *φύειν*, δηλαδὴ αὐξάνειν, ὅπου χάρις ὁ αὐτὸ τὰ ὄντα καθίστανται καὶ παραμένουν θεατά) σὲ *natura*.

Ἄλλὰ ἂς προχωρήσουμε γιὰ λίγο στὸν δρόμο τῆς ἐτυμολογικῆς ἀνάλυσης ὁρισμένων ἐλληνικῶν λέξεων. Ἄς πάρουμε τὴν λέξη «*ρῆμα*» (δηλαδὴ αὐτὸ ποὺ ἐλέχθηκε καὶ ποὺ δηλώνει πάθος ἢ τὴν κατάσταση τοῦ ὑποκειμένου), ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦ ἤδη ὁ Ἀρχίλοχος. Ἡ λέξη «*ρῆμα*» παράγεται ἀπὸ τὸ *ἐρῶ-έω* (εἶναι δηλαδὴ μέλλων τοῦ *εἶρω*, ποὺ ὁ ἐνεστώτας του σπανίζει). Βλέπομε πῶς τὸ οὐσιαστικὸ παράγεται ἀπὸ τὸν μέλλοντα χρόνο κι ὄχι τὸν ἐνεστώτα χρόνο τοῦ ρήματος, ἐνῶ τὸ ἴδιο ἀναφέρεται σὲ κάτι ποὺ συμφωνήθηκε στὸ παρελθόν. Σὰν κατηγορήμα τοῦ χρόνου ἀποτελεῖ ἄραγε μιὰ νύξη γιὰ τὸ παρὸν ποὺ ὑπερβαίνεται σὰν ἓνα ὄριο ἀνύπαρκτο ἀνάμεσα στὸν παρελθόντα καὶ στὸν μέλλοντα χρόνο; Ὁ Αὐγουστίνος θὰ στοχαστεῖ μὲ σπάνια βαθύνοια γιὰ τὶς μορφικὲς αὐτὲς ἀναφορὲς τοῦ χρόνου.

Ἡ λέξη «*οὐσία*» (δηλαδὴ ἡ φύση, τὸ σταθερὸ ὄν, ἡ ἀμετάβλητη πραγματικότητα), ποὺ παράγεται ἀπὸ τὴν μετοχὴ τοῦ ρήματος «*εἶμί*», ὁδηγεῖ στὴν λέξη «*οὐσιαστικόν*», ποὺ σὰν κατηγορήμα τῆς οὐσίας σημαίνει τὸ ὄν (πρόσωπο, ζῶο ἢ πράγμα). Δὲν ἀποτελεῖ ἄραγε αὐτὸ μιὰ ὠξὴ γιὰ τὴν ἐννοια τοῦ ἔνός, ὅπου ἀκόμη καὶ ἡ σχέση ἀντικείμενου καὶ ὑποκειμένου ἀναιρεῖται; Εἶναι ἄραγε τυχαῖο, ὅτι ὁ Παρμενίδης, γιὰ ν' ἀποδώσει αὐτὸ ποὺ ἀληθινὰ καὶ πραγματικὰ εἶναι καὶ ἔχει ὑπόσταση καὶ ζωὴ, χρησιμοποίησε τὸ οὐδέτερο τῆς μετοχῆς τοῦ «*εἶμί*», δηλαδὴ τὸ *ὄν* (ἀπὸ τὸ *ὦν*);

Θὰ μπορούσα νὰ κάνω κι ἄλλες νύξεις ξεκινώντας ἀπὸ λέξεις ποὺ τὶς ἔχομε δεχθεῖ σὰν αὐτονόητες. Ὁ Χάιντεγγερ βέβαια ὁδήγησε μὲ μοναδικὴ ὁξύνοια ὁρισμένες ἐλληνικὲς λέξεις στὶς λογικὲς ἀπολήξεις, τοὺς γιὰ νὰ τὶς ἐνσωματώσει στὴν φιλοσοφία του γιὰ τὴν ὑπαρξή.

Γιὰ μᾶς ἡ λέξη ὁδηγεῖ στὴν διαπίστωση γιὰ τὸ «ἄλλο» ποὺ ὑπερβαίνει τὴ λέξη, ὅπου σταματᾷ ἡ λέξη, δηλαδὴ ποὺ ἡ λέξη δὲν μπορεῖ νὰ τὸ νομοθετήσει.

Ἡ γλῶσσα μας ἀποτελεῖ τὸ ἰδιοφυέστερο δημιουργήμα τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, ποὺ μ' αὐτὴ ἐκφράστηκε ἡ μεγαλοφυΐα του. Ἡ μεγαλοφυΐα δηλαδὴ τοῦ πνεύματος προϋποθέτει μιὰν ἐξ ἴσου ἰδιοφυᾶ γλῶσσα, γιὰ νὰ φέρει στὸ φῶς τὰ μοναδικὰ του ὀθλήματα.

Ἄς μοῦ συγχωρέσει ὅμως ὁ ἀναγνώστης νὰ ὁμολογήσω, πῶς ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἀποτελεῖ καὶ τὸν βαθύτερο πυρήνα τῆς προσωπικῆς μου πνευματικῆς ζωῆς κι, ἂν θέλετε, ἀγωνίας. Στὰ νησιά, στὰ χωριά, δηλαδὴ στὶς αὐθεντικὲς ἐστίες τῆς ἐλληνικότητάς μας (ποὺ ἓνα σημαντικό μέρος τοὺς ἔχει περιέλθει σὲ ἰδιοκτησίαν ξένων), μάχομαι νὰ περισώσω λέξεις ποὺ κινδυνεύουν. Ἴσως ἔχω καταφέρει νὰ περισώσω μερικὲς —ὄχι βέβαια ὅσες θὰ μπορούσα. Ἐτσι σήμερα γίνεται τρομαχτικὴ ἡ διαπίστωση πῶς ἡ γλῶσσα αὐτὴ, δηλαδὴ ἡ ὕψιστη ταυτότητά μας σὰν Ἑλλήνων καὶ σὰν ἀνθρώπων, πλήττεται καὶ κινδυνεύει. Ξένες ἄψυχες λέξεις, κυρίως ἀμερικανικῆς προέλευσης, συνοδεύονται ἀπὸ ἓνα ἀλλόφρονα πολιτισμὸ, εἰσβάλλουν ἀθρόα, γιὰ νὰ συντροφεύσουν τὴ ζωὴ τοῦ Νεοέλληνα, μιὰ ζωὴ ποὺ γίνεται ὄλο καὶ λιγότερο αὐθεντικὴ, καθὼς τονίζεται πιά τὸ πρακτικόν, τὸ ἀπλοποιημένο, τὸ εὐκόλο, μὲ πρωτοφανῆ σφοδρότητα.

Ἀνεύθυνοι πολιτικοὶ καὶ πνευματικοὶ φορεῖς ἢ πρόσωπα ξένα, ἀλλὰ κάποτε καὶ Ἕλληνες, συμβάλλουν στὴν διάβρωσή της, δηλαδὴ στὴ διάβρωση

τῶν ἐρεισμάτων τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἱστορίας παρασύροντας ἔτσι τὸν Νεο-Ἕλληνα σὲ μιὰ ζωὴ, σ' ἓνα μέλλον, σ' ἓνα τρόπο σκέψης ποῦ δὲν εἶναι κἄν ἑλληνικός. Ἡ τάση αὐτὴ τείνει νὰ γίνεταί περισσότερο ἐξοργιστικὴ μὲ τὴν σημερινὴ «πολιτικοποίηση», δηλαδὴ τὴν σχετικοποίηση τοῦ πνεύματος καὶ τὴν μεταβολὴ τῆς παιδείας ἀπὸ ἄσκηση τοῦ νοῦ σὲ κομματικὴ διαφώτιση.

Ποιὸ εἶναι τὸ χρέος μας; Νὰ σταθοῦμε ὀρθιοὶ καὶ νὰ κρατήσουμε ὅπως παραλάβαμε τὴν γλώσσικὴ μας ταυτότητα καταθέτοντας τὴν μαρτυρίαν μας, τώρα ποῦ τὰ σήμαντρα τῶν καιρῶν σημαίνουν τὴν ἐσχατὴ ἀπειλή, καὶ ἐπιτρέποντας μόνο στὴν ἔμφυτὴ δυναμικὴ τῆς γλώσσας κι ὄχι στοὺς ἄλλους παράγοντες, στὴν πολιτικὴ δομὴ ἢ στὴν ἀνεύθυνη σκοπιμότητα, νὰ καθορίζει τὴν φύση καὶ τὴν μορφὴ τῆς μέσα στὸν χρόνο καὶ στὴν ἱστορία.

Χ. ΠΕΤΡΟΥ

Ἦταν κάποτε

*Κάποτε ἦταν ἄδρες οἱ λέξεις,
ἦταν σταγόνες βροχῆς, καθαρτήρια,
ἦταν καταρράχτες ἀπὸ ἔναρθρες
δυνατότητες διαφυγῆς,
ἦταν ρέοντες ποταμοὶ ἀναβάπτισης.*

(Χαλκίδα, 25.1. '84).

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ

Χωρὶς τίτλο

*Εἰκόνες καὶ λέξεις ἐνώθηκαν.
Ἀνελέητο σφυροκόπημα
γιὰ τ' ἀνθρώπινα προσωπεῖα.*

ΣΑΡΑΝΤΟΣ ΝΤΟΥΦΕΞΗΣ

Ἀερόστατα

*Μὲ τὸ ψαροκόκκαλο
στὴ γλώσσα
τὸ τραγούδι μας.
Λευκά
τὰ διαστήματα τῶν λέξεων.
Ἐλαστικοὶ χώροι,
ὅπου στριμώχνονται
εὐφάνταστοι ἀναγνώστες·
καὶ τὸ ποίημα
ἀπογειώνεται.*

Σ.Γ. Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ

Ἡ μέτρησις τῆς φλυαρίας στὴ λογοτεχνία δι' ἀριθμῶν

Οἱ ὑποθετικά ἄθραυστες, ἀνοξίδωτες καὶ ποὺ δὲν χάνονται καρφίτσες, ποὺ ἀρχίζοντας τὴν ἐπαγγελματικὴ τῆς σταδιοδρομίας ἀγοράζει μιὰ μοδίστα, θὰ κάμουν ἑκατομμύρια «καρφιτσώματα», ἐνῶ, παράλληλα, θὰ ὑπάρχουν ἀτέλειωτες, ἀκέραιες, ἀδαπάνητες. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ποιητὴ (λογοτέχνη): Οἱ «καρφίτσες» του εἶναι οἱ λέξεις -ὄσες, ἀβίαστα ἐμπιστευόμενος τὴν ἐπάρκειά τους σὲ ποσότητα καὶ ποιότητα, χρησιμοποιεῖ, γιὰ νὰ ὀνομάζει τὰ «πράγματα τοῦ κόσμου». Ἀκριβῶς τὰ πράγματα στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται —προφανῶς γιὰ τὸν οἶονεῖ πρωτεύοντα βαθμὸ τους σημαίνοντος. Μ' ἄλλα λόγια, εἶναι ἡ ἐκφραστικὴ του ἔκτασις, ἔντασις καὶ πειθῶ, τὸ λεξιλόγιό του, οἱ λέξεις, ποὺ μὲ τὴ χρῆσι καὶ ἐπανάληψί τους θὰ συγκροτήσουν τὸ ἔργο του. Κοντὰ στὸ νοῦ, συνεπῶς, πῶς θὰ ἔχουμε τὸ «γλωσσικὸν ὄργανον» τοῦ ποιητοῦ (ἐκφραστικὸν ἔκταμα, σθένος, συναρπαγὴν), μόνον ἂν λέξιν ποὺ περιέχεται στὸ ἔργο του δυό, τρεῖς, δέκα, εἴκοσι ἢ χίλιες φορές τὴν λογαριάσουμε ὄχι δυό, τρεῖς, δέκα, εἴκοσι ἢ χίλιες λέξεις (αὐτὸ θὰ τὸ κάναμε, ἂν ζητούσαμε τὴν ἔκτασι τοῦ ἔργου του), ἀλλὰ μιὰ λέξιν.

Ὑπογραμμίζοντας λοιπὸν πῶς ἀναφερόμενοι στὸ «ἔργο» τοῦ ποιητοῦ ἐννοῦμε τὸ συνολικόν, τὸ τελειωμένο ὀριστικόν, ὀνομάζουμε παρθένες λέξεις τοῦ (ποίητοῦ) τὶς συστατικὰς τοῦ λεξιλογίου του, δηλαδὴ ὅλες τὶς λέξεις ποὺ συναντοῦμε στὸ ἔργο του γιὰ πρώτη φορά. Φυσικὸ ἄλλωστε: ὁ ποιητὴς βεβαιώνεται κατακτητὴς, ἐκπαρθενευτὴς τῶν λέξεων τὴν πρώτην φοράν ποὺ τὶς χρησιμοποιεῖ. Ἐξ ἄλλου, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει κατάργησιν τῆς γλώσσας (διάστροφη ἀνάλωσι ἐνδιαφερόντων), εἶναι προφανὲς πῶς τὴν κοινῶν (μέθεξιν) μὲ τὴν βαρύτητα καὶ γοητείαν τοῦ νοήματος τὴν κάνει ἐφικτὴ μόνον ἡ βαρύτης καὶ γοητεία αὐτῶν ποὺ τὸ καθιστοῦν (νόημα) δεκτικὸν χειρισμοῦ -διατηρήσιμο, μεταδόσιμο, ληπτέον, χρηστικόν. Ποῦ θὰ εἴπει, μόνον ἡ βαρύτης καὶ γοητεία τῆς διὰ συμβόλων ἐμφάνισής του (παράστασης) -ἐξεικόνισης, ἐκφώνησης, διατύπωσης ἢ, ἄλλως, γραμμῶν, ἀριθμῶν, λέξεων λόγου. Ἀλλὰ τί βαρύτητα καὶ γοητεία μὴ ποὶ νὰ ἔχει, σὲ μᾶς, συντεθειμένος ἀποκλειστικὰ μὲ στοιχεῖα «καθημερινότητος» λόγος, ὅταν ἡ περὶ τὴ «δημοτικὴν» σύγχυσις φέρει ἐναγείς καὶ ἀπόβλητες ὄσες λέξεις δὲν βεβαιώνονται «τῆς κοινῆς»; Τί βαρύτητα καὶ γοητεία μὴ ποὶ νὰ ἔχει λόγος «ἀπλός», ἥτοι περιορισμένος νὰ ἐκφράζει τὸ ὀλιγομερές καὶ ζωῶδες τῶν ἑκαταῶν καθημερινῶν διαδικασιῶν βίωσης; [Ἀστεῖον, πῶς ἐπιδιώκουμε ἀπλὸν λόγον — «γιὰ νὰ τὸν καταλαβαίνει ὁ λαός». Τὸ ἀκριβὲς εἶναι πῶς ἐπιδιώκουμε λόγον νὰ μὴ τὸν καταλαβαίνει ὁ λαός — γι' αὐτὸ καὶ γράφουμε... «παράλογον», «μοντέρνον» (ἀκαταλαβίστικο) συρρεαλισμόν (ἀσυναρτησίαν). Τὸ... «σκεπτικόν»: ἀφοῦ τὸ σοφὸ καὶ σπουδαῖον (ποῦ ἐμεῖς ἀδυνατοῦμε) εἶναι πράγματι δύσκολον, ὑπάρχει πιθανότης νὰ περάσουμε τὸ λόγο μας γιὰ σοφὸ καὶ σπουδαῖον ἂν τὸν «κατασκευάσουμε» τεχνητὰ δύσκολον]. Λόγος, ἐπιμένω, ἀποστερημένος τὴν ἱκανότητα ἀνταπόκρισης στὴν πολλότητα, πολλαπλότητα καὶ κρισιμότητα τῆς σεισμικῆς ἐποχῆς μας —αὐτῆς ποὺ τὸ ὅτι ἔφερε τὴ ζωὴ τόσον ἐγγύς στὴν αὐτοκαταστροφή, στὸ ἐπιμηθεϊκὸ τέλος τῆς, τὸν βεβαιώνει (τὸ λόγον πάντοτε) ἀξιοθρήνητα ἀνύποπτον καὶ ἀπληροφόρητον; Ἐξ ἄλλου, μετὰ τὸν ἀποκλεισμό τοῦ μεζονος πόνου (τοῦ ἐνστικτικοῦ [ἐνστιγμιατικοῦ] — καὶ φυσικὰ ἀναφέρομαι στὶς «προηγμένες» κοινωνίες...) ἀπλὸς λόγος ἢ ἀπαράδεκτο μυζοκουτοσομπολιὸν θὰ ἔναι λόγος τόσον ἐμετικὰ καὶ ἀπροκάλυπτα πάγκοινος, οἰκείος, ἀπλοϊκός, ὀλιγόστος, διάστροφος (τὴ πόλιν, τὴ πόρτα!), καθημερινός — στὸ μέτρο ποὺ ἡ καθημερινότης περιορίζεται στὴν κοινοτοπία, πεζότητα, ρουτίνα; [Ὑπογραμμίζεται, πῶς, ἀντίθετα, ἡ καθημερινότης τῆς παρατήρησης, μελέτης ἔρευνας, εἶναι ἀτέλειωτη γεωμετρικὴ μέθη, ὀνειρώδης φτερουγισμός γιὰ τὸ «πίσω ἀπ' τὸ βουνόν», ὑπαγωγή, ἔνταξις, ἀφομοίωσις σ' αὐτὸ τὸ ἀπόσταγμα θαύματος ποὺ μετεωρίζεται ὡς τὴν ὑστερία ἀδιανόητα... Εἶναι, λέγω, προαγωγή στὴν θεϊότητα τῆς συμπαντικῆς πεμπτουσίας — τὴν ὁποῖαν δικαιούται ὅ,τι συνεχῶς ξεπερνώντας τὸν ἑαυτό του, αὐτοαναγνωρίζεται συνειδήσις αἰτητική, διαίσθησις ραφιναρισμένη]. Κι' ἐπὶ τέλους: Τί λογιῆς «ἀπλότητος» στὸ λόγο εἰ-

ναὶ αὐτὴ ἡ, δίχως ἐξαίρεσι τῶν λογογράφων, ἐπιλογὴ ὄχι συντήρησης, μὰ χλιδῆς, ὄχι τοῦ σεμνοῦ κι ἀπέριττου ἐπαρκοῦς μὰ τῆς προκλητικῆς (διάστροφος) ἐπίδειξης τοῦ πλεονάζοντος (ἐπιλογὴ τὴν ὁποῖαν ὁ ποιητὴς δὲν τὴν θέλει διῆθεν ἀλλ' ὑποχρεώνεται νὰ τὴν ...δεχθεῖ — κοῦκος Κιχώτης, πού, ἐνῶ δὲν τὸ 'χει σὲ τίποτε νὰ σώσει τὸν κόσμον, δὲν τὸν σώζει ἐπειδὴ, ὡς γνωστόν, «*ἓνας κοῦκος δὲν σώζει τὸν κόσμον*»)!.. [Φανερό, πὼς πρόκειται γιὰ παράπεισιν καλύπτουσα τὴν δυνατότητα τῶν ποιητῶν μας νὰ βολεῦνται μὲ τὴ «*λογοτεχνικὴ*» συνταξοῦλα τους — ὀλοκαυτώματα σὲ ἥρωικὴν ἐτοιμότητα νὰ σώσουν τὸν κόσμον... ἀμέσως μόλις σωθεῖ μοναχὸς του]!...

Λέμε λοιπόν, πὼς τὸ νὰ παίρνει ὁ ποιητὴς τὶς λέξεις του ἀπ' τὸ χῶρον τῆς «*καθημερινότητας*» ὄχι μόνον προεξοφλεῖ καὶ τὴν «*καθημερινότητα*» (κοινοτοπία, πεζότητα, ρουτίνα) τῶν νοημάτων πού διατυπώνει, ἀλλὰ καὶ βεβαιώνει τὸν ἴδιον ἀνίκανον νὰ ἀναχθεῖ στοὺς πέραν τῆς «*καθημερινότητας*» χῶρους (ἐκεῖ πού ἐπιχωρίζουν πρωτοτυπία, χάρις, καιριότητα, δύναμις, σαγήνη, ἰλαρὴ ἐκπληξις), — Μπλεριό τῆς Μάγχης ἐνίστε, ποτὲ Κάρολον τοῦ Ἀτλαντικοῦ!... Πλέον τούτων, «*ἀποθησαυρισμὸς λέξεων*» δὲν σημαίνει ἀπομνημόνευσιν, παπαγαλία. Σημαίνει ἔγκυψιν στὰ «*πράγματα τοῦ κόσμου*», στὰ ὀνόματά τους σωστότερα — στὰ ὀνόματα συστάσεων, ἰδιοτήτων, ἐνεργειῶν, καταστάσεων καὶ παθῶν τοῦ κόσμου... Κοντολογίς, σημαίνει σπουδὴν καὶ ἔρευνα — πὼς μόνον μαθαίνοντας ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερα ἀπ' τὰ «*πράγματα τοῦ κόσμου*» ἀξιούμεθα τὴν ἀνταπόκρισι σ' αὐτά, τὴν ἀντικειμενικὴ κρίσι ἐπ' αὐτῶν, τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματεία περὶ αὐτῶν... Ὡστε, ἂν λογαριάσουμε πὼς δὲν ἐξαιρεῖται ἀπ' τὰ «*πράγματα τοῦ κόσμου*» καὶ ἡ δοκιμότητα ὕφους τοῦ συγγραφέα, μ' ἄλλα λόγια πὼς ἄξιος τοῦ ὀνόματος συγγραφέας βεβαιώνεται μόνον αὐτὸς πού ὁ λόγος του ἀποδεικνύεται «*συναρπαστικὸν ἐπιχειρήμα*», καταλαβαίνουμε πολὺ εὐκόλα τί συνέβη... Τί συνέβη καὶ ἡ σύγχρονη «*διανόησί*» μας δὲν κάνει ἄλλο ἀπ' τὸ ν' ἀναπαράγει εὐτελεῖς καὶ κτηνώδεις τὶς ...πνευματικὲς ἀνάγκες τοῦ νεοέλληνα — ὡς τὸ σημεῖο νὰ ναρκοθετεῖ τὴν ἀντιληπτικότητα τῆς φυλῆς, τὴν ἱκανότητά της νὰ βουλεύεται, βουλεύεται, θέλει...

Λέμε λοιπόν, ἀνακεφαλαιώνοντας, πὼς, ἂν ὁ λόγος δὲν συνιστᾷ «*συναρπαστικὸν ἐπιχειρήμα*», τὸ κείμενο θὰ παίρνει ξωπίσω τὸν ἀναγνώστη μάταιο ἢ ἀνιάρο (στὴν καλύτερη περίπτωσι...), λίβας συρρικνωτῆς καὶ πυρμνήτης, διαυλικὸς κλίβανος πού μαρναίνει ὕπουλα κι ἀδιόρατα, λειτουργικὴ κι ἀδιάγνωστη Πρέβεζα πού σκοτώνει ἀργά, σίγουρα, ἀήττητο φτερό παγωνιοῦ πού λιμάρει ἐν τῇ γενέσει του κάθε ἔξαρμα ἐκπληξῆς, διασκέδασης, παραμυθίας, εὐφροσύνης, μαγείας, οἴστρου, ἡδύτητας, πρᾶνσης... Ὅτ' εἶναι γεγονὸς πὼς ἡ κατ' ἀποκλειστικότητα κρῆσις τῆς «*καθημερινῆς*» λέξεως ὄχι μόνο τὴν εὐτελεῖς ὅλο καὶ πιὸ πολὺ, ἀλλὰ καί, προδικάζοντας τὴν «*καθημερινότητα*» τῶν ἐκτιθέμενων νοημάτων, διαφθείρει τὸν ἀναγνώστη: ἐθίζει στὴν εὐτέλεια κι ἀπαξίαν τὸ ἐμετικὰ ἀγκοῖνο καὶ καθημερινὸ — συνθλίβει κι ἀποχαυνώνει ἡ ἀτερπία, χάσμησις, αὐχημρότης... Πολὺ περισσότερο, πού οἱ σημερινοὶ ποιηταὶ δὲν γνωρίζουν ἄλλη γλῶσσα ἀπὸ αὐτὴν «*τῆς κουζίνας*», ἓνα ἐλάχιστο ἀριθμὸ λέξεων δηλαδὴ πού ἀπαμβλύνει καὶ ἐκπορνεύει ἡ εὐτελὴς ὀριοθετημένη χρηστικὴ καθημερινότητά τους — ἐξαιροῦνται οἱ λέξεις πού ἡ μὴ χρησιμοποίησί τους θὰ ἦταν θάνατος ἀπὸ πείνα καὶ δίψαν...

Παρθένες λέξεις λοιπόν νοοῦνται τὰ ἐξ ἀποθησαυρισμοῦ καὶ «*καθημερινότητος*» «*ὀνόματα*» (πραγμάτων τοῦ κόσμου) πού ἔχει στὴ διάθεσί του ὁ ποιητὴς — ἀναντίρρητα, ἀφοῦ, ἀναφερόμενος στὰ πράγματα τοῦ κόσμου, ὄχι αὐτὰ ἀλλὰ τὰ ὀνόματά τους διακινεῖ. [Αὐτονόητο, πὼς δὲν μποροῦν ν' ἀναγνωρίζονται μέρος τοῦ λεξιλογίου τοῦ ποιητοῦ λέξεις πού δὲν περιέχονται στὸ συνολικὸ ἔργο του — ἔστω κι ἂν τὶς «*ἀναγνωρίζει*» (ἐρμηνεύει λίγο πολὺ — γλίσχρως), ὅταν τὶς συναντᾷ στὸ λόγο τρίτων: Τὸ ὅτι τὶς ἀπέκλεισε ἀπ' τὸ ἔργο του σημαίνει ἢ πὼς τὶς βρῆκε ἀπρόσφορες, ἀνεπιτήδεις, ἀκατάλληλες ἢ πὼς δὲν τὶς κατέκτησε ποτὲ — πὼς ποτὲ δὲν τὶς «*ἔκαμε δικές του*». Πού θὰ εἰπεῖ, πὼς πρόκειται γιὰ «*ὀνόματα*» πραγμάτων τῶν ὁποίων ἀντιπαρέρχεται (ἢ τοῦ διαφεύγει) τὸ εἰδικὸ βᾶρος, καὶ περὶ τῶν ὁποίων κρίνει περιττὸ (ἢ ἀδυνατεῖ) νὰ εἰπεῖ ὅτιδήποτε — γιὰ τὸ λόγο πὼς σταθμίζει (ἢ ὑπολαμβάνει) ἀμελητέα τὴν ἐνάργεια, καιριότητα, συναρπαγὴ τους! Μ' ἄλλα λόγια, στὴν περίπτωσι πού ἐμεῖς,

σκεπτόμενοι, διαφωνούμε σ' ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ποσότητα καὶ τὸ εἰδικὸ βάρος τῶν πραγμάτων ποὺ δὲν ἀπασχολοῦν τὸν ποιητὴ μας στὸ ἔργο του, μπορούμε νὰ εἰμαστε βέβαιοι: Πρόκειται γιὰ πράγματα ποῦ, μαζί μὲ τὰ ὀνόματά τους, προσπερνάει ἀνύποπτος ὄχι συμπτωματικὰ ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀπαράδεκτη τεολογικὴ του ἀμεθεξία (ἀπεριέργεια, ἀδιαφορία) καθορίζει περιοριστικὰ τὴ φιλοσοφικὴ του ἐπιστάσιαν —τὴν, κάθε ἄλλο παρὰ τυχαία, θεματολογικὴ του ἀνάπτυξιν (ἐπιλογὴ, ἀξιολόγησι, χειρισμόν). "Ἡδη, μὲ σίγουρο πὼς τὰ «ὄρια τῆς γλώσσας» τοῦ ποιητοῦ (καὶ οἰουδήποτε) εἶναι ἓνα ὄχι συμπτωματικὸ μέγεθος ἀλλὰ τὰ ἴδια τὰ «ὄρια τοῦ κόσμου του», θὰ μετρήσουμε ἀμελητέον αὐτὸ τὸν ἀσήμαντο κατ' ἔκτασι καὶ ποιόν «κόσμο του», τὴν κοσμοθεωρίαν του, τὰ ὅσα μπορεῖ νὰ ἐπεξεργάζεται ἀπ' τὸ ἄπειρο ἐνόντων καὶ νοητῶν. Πέραν αὐτοῦ, σὲ συνάρτησι πρὸς τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐξ ὀρισμοῦ τραγικότης τοῦ (σημερινοῦ) ποιητοῦ προϋποθέτει τιτανικὴν καὶ ἀγχώδη ἐναντίωσι στὸ «πλήθος τῶν ἀπαράδεκτων» («*ἡ ἀγανάκτησις ποιεῖ τὸν στίχον*») καὶ συνεπῶς πυρετικὴν ἀναζήτησιν μέσων καὶ διαδικασιῶν χειρισμοῦ, ἡ φιλοσοφικὴ ἀνεπάρκεια τοῦ ποιητοῦ (ἐλλιπὴς ὑποδομὴ, ἀτελής ἢ πλημμελὴς γνῶσις τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου) προβάλλει ἀνάγλυφον πλέον — εὐθέως ἐκ ἀνάλογη τῶν παρθένων του λέξεων, τοῦ λεξιλογίου του, τοῦ γλωσσικοῦ του ἐκτάματος].

"Ἡδη, καταδεικνύοντες «πράγματα τοῦ κόσμου» ὄχι μόνον τὶς συστάσεις (πρόσωπα, ζῶα, πράγματα καὶ ἀφηρημένες ἔννοιες - ὅλα ὅσα ἐκφράζουν τὰ οὐσιαστικά), ἀλλὰ καὶ τὶς ιδιότητες, ἐνέργειες, καταστάσεις, πάθη (ὅλα ὅσα ἐκφράζουν τὰ ἐπίθετα - μετοχές, ρήματα καὶ ἐπιρρήματα), «γνῶσιν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου» (μέρους ἐν πάσῃ περιπτώσει) δὲν μπορεῖ νὰ σημαίνει παρὰ «γνῶσιν» τῶν ὀνομάτων τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου». Ποῦ θὰ εἰπεῖ, τῶν ὀνομάτων: καὶ συστάσεων, καὶ ιδιοτήτων, καὶ ἐνεργειῶν, καὶ καταστάσεων, καὶ παθῶν... Διαφορετικὰ εἰπωμένο: «Γνῶσις τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου» δὲ μπορεῖ νὰ σημαίνει παρὰ γνῶσιν τοῦ τί εἶναι (ἀναγνώρισις, κατονομασία, ἀναλυτικὸς προσδιορισμός), καὶ τοῦ ποιό, πόσο, πῶς, ποῦ, πότε, καὶ γιὰ τί ἐνεργοῦν, εὐρίσκονται, παθαίνουν: καὶ συστάσεις, καὶ ιδιότητες, καὶ ἐνέργειες, καὶ καταστάσεις καὶ πάθη...

Ἀνακεφαλαιώνοντες λοιπόν, ἐπαναλαμβάνουμε πὼς οἱ παρθένες λέξεις τοῦ ποιητοῦ εἶναι τὰ ὀνόματα συστάσεων, ιδιοτήτων, ἐνεργειῶν, καταστάσεων καὶ παθῶν ποὺ συναντοῦμε στὸ συνολικὸ ἔργο του γιὰ πρώτη φορὰ. Ἀκόμα, πὼς οἱ ἴδιες παρθένες λέξεις συνιστοῦν τὸ λεξιλόγιό του, τὴν ἐκφραστικὴν του ἔκτασι-δυνατότητα, τὸ γλωσσικὸ του ἔκταμα. Γιὰ νὰ κατανοηθοῦν πλήρως τὰ καινοφανῆ αὐτά, δίνουμε τὸ παρακάτω παράδειγμα:

Στὶς λυγαριὲς τοῦ Ἑλλήνορα

*Στὶς λυγαριὲς τοῦ Ἑλλήνορα, στὸν ἅγιο Σιδερέα
ἐξαίσιος κρίνος, πάνω σου, μ' εἶχες κοιμᾶσαι ἀνῶρως.
Στὶς λυγαριὲς τοῦ Ἑλλήνορα, στὸν ἅγιο Σιδερέα
οἱ ἀμάρανθοι τρελαίνονταν κι εἶχε μικρῆναι ὁ κόσμος.*

Ἀδιαφοροῦντες γιὰ τὰ μονοσύλλαβα ποὺ περιέχονται στὸ ποίημα βλέπουμε πὼς ἡ ἔκτασις τοῦ κειμένου εἶναι δεκαεννέα (19) λέξεις. Ἀφαιροῦντες τὶς ἐπαναλαμβανόμενες πέντε (5) λέξεις (αὐτὲς ποὺ ἔχουν γραφεῖ μὲ ἀραιὰ), καταλαμβάνουμε πὼς οἱ ἀπομένουσες δεκατέσσαρες (14) εἶναι οἱ παρθένες λέξεις ποὺ ὑπάρχουν στὸ κείμενο — αὐτὲς ποὺ ἡ χρῆσις καὶ ἐπανάληψί τους συγκροτεῖ τὸ κείμενο. Πέραν τούτου, τὸ πηλίκον τῆς διαιρέσεως 19:14 = 1,36 μᾶς λέγει πόσες φορὲς περιέχεται στὸ κείμενο κάθε παρθένα λέξις (κατὰ τὴ στατιστικὴν ἀντίληψιν) καὶ συνιστᾷ τὸ «Συντελεστὴς Συχνότητος λέξεων» (ποῦ δίδει αὐτὸ τὸ συγκεκριμένο κείμενο). Αὐτονόητο, πὼς ὁ τελευταῖος εἶναι ἕνας πολῦτιμος ἀριθμός: ἡ ἀμεσότης, κατηγορηματικότης καὶ ἐνάργεια τῆς ἐνδεικτικότητος του (ἐπὶ ἴσης ἐκτάσεως κειμένων) εἶναι αὐταπόδεικτα δηλωτικὴ, καθοριστικὴ, ἀφοπλιστικὰ ἀνεπίδεκτη ἀμφισβήτησης ἢ ἀνασκευῆς...

Τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐργασίας μου αὐτῆς [πάντα στὰ πλαίσια τῆς μεθόδου μου (βλ. «*Δι' ἀριθμῶν προσδευτικοανλυτικὴ μέθοδος ἀποδεικτικῆς τῆς ἀπομειώσεως τῆς δημοτικῆς γλώσσας*», σελίδες 151, Ἀθήνα 1973)] ἀφορᾷ στὴν ἐπὶ δεκάτριῶν (13) κειμένων ἱ-

Πρώτος Πίνακας

Στήλες 3η και 4η: Θετικός δείκτης τὸ μείζον

Στήλες 5η και 7η: Θετικός δείκτης τὸ ἔλασσον

1	2	3	4	5	6	7
α/α	Ὄνοματεπώνυμον	«Ἀναφορά» (οὐσιαστικά)	«Περὶ τὴν ἀναφορά» (προσδιοριστικά-δηλωτικά ἢ ἀν- τιθέτα-μετοχές, ρημάτων, ἐπι- ρημάτων)	Συντελεστής Συχνότητος Λέξεων	«Προσδιορισμοὶ-Δηλώσεις ἐν κειμέ- νῳ»	Χοῆς τοῦ αὐτοῦ προσδιοριστικῶν- δηλωτικῶν, πέραν τῆς πρώτης φη- ράς.
1	Βότση	302	$380 \times 2,61 =$		992	1,61
2	Βρεττάκος	425	$370 \times 2,24 =$		829	1,24
3	Ρίτσος	427	$466 \times 2,00 =$		932	1,00
4	Κυριαζόπουλος	439	$475 \times 1,95 =$		926	0,95
5	Σεφέρης	452	$472 \times 1,93 =$		911	0,93
6	Σικελιανός	404	$526 \times 1,92 =$		1.010	0,92
7	Καββαδίας	489	$451 \times 1,90 =$		857	0,90
8	Παλαμᾶς	483	$463 \times 1,88 =$		870	0,88
9	Καβάφης	397	$553 \times 1,88 =$		1.040	0,88
10	Παπατσώνης	490	$555 \times 1,71 =$		949	0,71
11	Καζαντζάκης	389	$663 \times 1,69 =$		1.120	0,69
12	Λυρική ποιητική γλῶσσα (μάταιη-δευτερεύουσα ἔστω)	597	$499 \times 1,63 =$		813	0,63
13	Ἀναγκαιότατη ποιητική γλῶσσα - ἐπιβαλλόμενη	520	$627 \times 1,55 =$		972	0,55

Τὰ στοιχεῖα-μεγέθη ποὺ περιέχονται στὸν Πρῶτον Πίνακα, πάντοτε ἐπὶ τῶν ἴσης ἐκτάσεως δεκατριῶν κειμένων, εἶναι:

1) Ἡ ἀναφορά τῶν δώδεκα (12) ποιητῶν [ὁ γράφων μετρεῖται μὲ δυὸ κείμενά του (δωδέκατο καὶ δέκατο τρίτο), ἐπειδὴ, ἐπιπολαίως, θὰ μπορούσε ν' ἀμφισβητηθεῖ ἡ ἐν-
νότης τῆς γλῶσσας του], τοῦτέστι ὁ ἀριθμὸς τῶν παρθένων οὐσιαστικῶν ποὺ περι-
λαμβάνεται σ' ἕνα ἕκαστο κείμενο (στήλη 3η) —συγκριτικὰ ἀποκαλυπτικός τοῦ
πόσεος ἀπ' τὶς «*συστάσεις τοῦ κόσμου*» ἀπασχόλησαν τὸ δημιουργὸ του.

2) Τὰ περὶ τὴν ἀναφορά τῶν ἰδίων ὡς ἄνω δώδεκα ποιητῶν (στήλη 4η), ἤτοι ὁ
ἀριθμὸς τῶν παρθένων ἐπιθέτων-μετοχῶν, ρημάτων κι ἐπιρρημάτων («*προσδιοριστι-
κῶν - δηλωτικῶν*») ποὺ περιλαμβάνεται σ' ἕνα ἕκαστο κείμενο -συγκριτικὰ ἀποκαλυ-
πτικός τοῦ πόσεος ἀπ' τὶς «*ιδιότητες, ἐνέργειες, καταστάσεις καὶ πάθη τοῦ κόσμου*»
διέγειραν, ἐρέθισαν, οἰστηλάτησαν τὸ δημιουργὸ του. [Ἄν ὑπῆρχε χώρος, πέραν τοῦ
πόσεος (πέραν δηλαδὴ τοῦ ἀριθμοῦ ποὺ δίδεται), θὰ δίναμε ἐδῶ καὶ τὸ ποιὲς «*συστά-
σεις, ιδιότητες, ἐνέργειες, καταστάσεις καὶ πάθη τοῦ κόσμου*» ἀπασχόλησαν τὸ δη-
μιουργὸν κάθε κειμένου· τοῦτέστι τὶς ἴδιες τὶς δώδεκα χιλιάδες διακόσιες δεκατέσσε-
ρεις (12.214) λέξεις ποὺ συγκρότησαν τὰ συνολικῆς ἑκτάσης (1.783 $\times$ 13 =) 23.179 λέ-
ξεων δεκατρία κείμενα ποὺ μελετήσαμε. Σημειώνεται, πῶς ἐφ' ὅσον «ἀναφορά» καὶ
«περὶ τὴν ἀναφορά» βεβαιώνονται ἀναπόρριπτα στοιχεῖα (ληφθέντα περιεσκεμμένως
ἢ προχειρῶς —ἐξ ἀποθησαυρισμοῦ ἢ ἀπ' τῆς γλῶσσαν τῆς καθημερινῆς βιοτῆς, τῆς

«καθημερινότητος»), γίνεται ἀδύνατη ἡ πλαστογράφησις-συγκάλυψις τοῦ βαθμοῦ ἐπαφῆς τοῦ ποιητοῦ μετὰ τὴν πραγματικότητα. Αὐτὸ σημαίνει, πῶς, στὸ ἐξῆς, θ' ἀδυνατοῦν νὰ μᾶς κοροϊδεύουν καὶ ὁ ποιητὴς καὶ οἱ μηχανισμοὶ προβολῆς του! "Ὅτι θὰ μπορούμε νὰ μετροῦμε καὶ νὰ σταθμίζουμε ἐπακριβῶς σὲ πόσα καὶ ποιά ἀπ' τὰ «πράγματα τοῦ κόσμου» (θέλει ἢ μπορεῖ νὰ) ἐστιάζει τὸ ἐνδιαφέρον του ὁ ποιητὴς. Πλέον αὐτῶν, καθὼς ἡ προσωπικὴ ζωὴ τοῦ ποιητοῦ (θὰ) ἀντανακλᾷ τὴ συμφωνίαν ἢ ὄχι (ἀσυμφωνία, διάστασις) πολιτείας καὶ λόγου του, τὸ βαθμὸν τῆς κρυψιβουλίας - ὑστεροβουλίας του, θὰ φανερόνται κι ἀπόκαλύπτονται: Στὴ μὲν θετικῇ περίπτωσι (τὴν κατὰ φύσιν) ὁ βάσει ἀρχῶν ὁμολόγος αὐτοπεριορισμὸς τοῦ ποιητοῦ στὰ ἀνταποκριτικὰ τῶν ἐνστικτικῶν ἀναγκῶν μέσα (ἀληθής, ἀλάθητος, ἀπαρέγκλιτος), στὴν δὲ ἀρνητικῇ περίπτωσι (τὴν παρὰ φύσιν —τὴν ἐν διαστροφῇ ἢ ἐκστάσει) δόλιες, κυνικές, εὐτελεῖς, προχειρεῖς (ἀπρομελέτητες, ἀμέθοδες, ἀσυνχεῖς) οἱ «κατὰ τὶς περιστάσεις» ἐνέργειές του —σαφῶς ἀναγνωριζόμενες στὴ θέσιν ὑπερβατικῶν τῶν ἐνστικτικῶν ἀναγκῶν σκοπῶν].

3) Ὁ συντελεστὴς συχνότητος λέξεων, ἥτοι τὸ πόσες φορὲς (κατὰ τὴ στατιστικὴν ἀντίληψιν) χρησιμοποιεῖ κάθε παρθένα λέξιν ἕκαστος τῶν δώδεκα (στήλῃ 5η) —τὸ πόσες φορὲς ἐπέλεξε ἐν εὐθύνη τὴν (ἢ ὑποχρεώθηκε νὰ καταφύγει στὴν) χρῆσιν τῆς λέξης. Τὸ ξαναλέμε: Ὁ συντελεστὴς συχνότητος λέξεων (πηλίκον τῆς διαιρέσεως τῆς κοινῆς γιὰ ὅλα, ἐδῶ, ἐκτάσεως τοῦ κειμένου διὰ τοῦ οἰκείου ἀριθμοῦ παρθένων λέξεων) ἀποκαλύπτει μὲ συγκλονιστικὴν ἀμεσότητα τὸ πόσες φορὲς ἕκαστος τῶν δώδεκα χρησιμοποιεῖ κάθε λέξιν [Βότση: $1.783:(302 + 380) = 682 = 2,61$] ἢ ἐπανερχεται σ' αὐτὴν (Βότση: $2,61 - 1,00 = 1,61$, στήλῃ 7η).

4) Οἱ προσδιορισμοὶ - δηλώσεις ἐν κειμένῳ, πού ἕνας ἕκαστος ἐκ τῶν δώδεκα πραγματοποιεῖ (στήλῃ 6η) —αὐτονόητα δέσμιος τῶν τριῶν προεκτεθέντων «στοιχείων-μεγεθῶν» τοῦ λόγου του («ἀναφορᾶς», «περὶ τὴν ἀναφορὰ» καὶ «συντελεστοῦ συχνότητος λέξεων»). Τοὺς «προσδιορισμοὺς-δηλώσεις ἐν κειμένῳ» τοὺς βρίσκουμε μὲ τὸν πολλαπλασιασμὸ τῶν (παρθένων, βέλαια) «προσδιοριστικῶν-δηλωτικῶν» (στήλῃ 4η) ἐπὶ τὸν οἰκεῖον συντ. συχν. λέξεων (στήλῃ 5) -Βότση: $380 \times 2,61 = 992$. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ προστεθεῖ, πῶς τὰ δύο τελευταῖα κείμενα πού ἀναφέρονται εἶναι, τὸ μὲν δωδέκατο ὅλος ὁ «Μικρὸς λόγος» καὶ σημαντικώτατο μέρος τοῦ «Ἀπαλοῦ λόγου», τὸ δὲ δέκατο τρίτο σημαντικώτατο μέρος τοῦ «Σκληροῦ λόγου» —στοὺς τρεῖς αὐτοὺς λόγους χωρίζεται ἡ συλλογὴ μου «Ἐπιστροφὴ εἰς τὴν ποίησιν», σελίδες 141, Ἀθῆναι 1968. Ἐδῶ θὰ σημειώσω ὅτι ἡ συγκλονιστικότης τῶν ἐνδειξεων —ἐν σειρᾷ— τῶν κειμένων μου μὲ ἀποδεικνύει συνεπῆ ἀγωνιστὴν τῆς γλώσσας —τίποτ' ἄλλο...

Τὸ ἄκρως ἀξιόλογο πού παρατηροῦμε στὸν Πρῶτο Πίνακα εἶναι ἡ σχέσις μεταξὺ οὐσιαστικῶν καὶ «προσδιοριστικῶν - δηλωτικῶν» τῶν Καζαντζάκη, Καβάφη, Σικελιανοῦ. Βλέπουμε δηλαδὴ πῶς οἱ τρεῖς αὐτοὶ εὐρίσκονται σ' ἀντίθεσι πρὸς τοὺς λοιποὺς γιὰ τὸ δυσανάλογον καὶ τῶν οὐσιαστικῶν τοὺς (ἔχουν λιγότερα ἀπ' τοὺς ἄλλους —ἐξαιρουμένης φυσικὰ τῆς κ. Βότση), καὶ τῶν «προσδιοριστικῶν-δηλωτικῶν» τοὺς [ἔχουν τὰ περισσότερα ὅλων, τὰ ἑξακόσια εἴκοσι ἐπτὰ (627) τοῦ δεκάτου τρίτου (13ου) κειμένου εἶναι λίγα σὲ σχέσι μετὰ τὸν τρομερὸ ἀριθμὸ οὐσιαστικῶν τοῦ αὐτοῦ κειμένου (πεντακόσια εἴκοσι -520). Τὸ ἴδιο καὶ τὰ 499 τοῦ 12ου].

Ἐνα πρῶτο συμπέρασμα στὸ ὁποῖον φθάνουμε (ἀμύχανοι ἴσως) εἶναι, πῶς οἱ τρεῖς αὐτοὶ λένε πάρα πολλὰ πράγματα γιὰ πάρα πολὺ λίγα πράγματα. Ἐξ ἄλλου, σιγά-σιγά ἀρχίζουν νὰ συνειδητοποιοῦμε πῶς, ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς Καζαντζάκη καὶ Σικελιανόν, οἱ ἀριθμοὶ ἐπιβεβαιώνουν τὴν οἶονεῖ «ὕπὸ ἀπαγόρευσιν» (πῶς νὰ κοντράρεις τὴν ἐπώνυμη διανόησι;) ἀντίληψί μας πῶς, πράγματι, οἱ δύο αὐτοὶ ἔχουν «πολλὰ λόγια» —πῶς ἐπιτέλους θὰ μπορούσαν νὰ ἔλεγον καὶ λιγότερα... Τὰ πράγματα μπλέκουν μὲ τὸν Καβάφη: Ἐνῶ οἱ ἀριθμοὶ δὲν μποροῦν παρὰ νὰ διατηροῦν τὴν εὐγνωστία τους, ἀδυνατοῦμε νὰ παραδεχθοῦμε πῶς ὁ ἄλεξανδρινὸς μᾶς ἔχει δώσει ἀνάλογον ἐντύπωσι —ποτὲ δὲν τὸν ὑποψιασθήκαμε ἀμετροεπῇ! Τί συμβαίνει λοιπόν; Συμβαίνει ὅτι ὁ πραγματικὰ μεγάλος αὐτὸς ποιητὴς, ἀφήνοντας τοὺς ποταμούς στίχων στοὺς αἰσιόδοξους κι ἐνθουσιώδεις, μερίμνησε ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸ εἰδικὸ βάρος τῆς ποιήσεώς του

—περιορίσθη σὲ λόγον ποσοτικά λίγον! Τὸ γεγονός δὲν εἶναι διόλου τυχαῖο. Ἀντίθετα: Συνιστᾷ μεγαλωσύνην, εἶναι μεγαλωσύνη, εἶναι αὐτογνωσία! Πού σημαίνει, πῶς ὁ ποιητής δὲν ἔχει ψευδαισθήσεις, δὲν αὐταπατάται: γνωρίζει τὴν ἄγια ὥρα πού ἐξαντλοῦνται οἱ θεματικές, ἐκφραστικές κι ἐπεξεργαστικές του δυνατότητες, ὁ θρίαμβός του, τὰ ἔντονα καὶ καίρια καὶ δοξαστικά πού ἔχει νὰ εἰπεῖ. Ξέρει, πῶς ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα θ' ἀναμασᾷ, θὰ παλλιολογεῖ. Πῶς ἡ κατακτημένη γνώσις κι ἐκφραστική του θὰ βιάζεται (μὲ τὸ νὰ ὑποχρεώνεται νὰ λαστιχάει, ξεντώνει, ἀποσυμπιέζεται), ἔτσι πού θὰ πρέπει ν' ἀποκλεισθεῖ ἡ δυνατότητά της, νὰ συναρπάξει, συναγείρει, ἐξάπτει, οἰστρηλατεῖ, ξεσηκώνει...

Δὲν ἐπιμένω, τὸ ξαναλέω, ἡ τέχνη μᾶς διαφεύγει πάντα —μαζὶ κι ἡ «χρυσή τομή» ἀνάμεσα οὐσιαστικά καὶ «προσδιοριστικά-δηλωτικά» (ἐπίθετα-μετοχές, ρήματα, ἐπιρρήματα). Πάντως, καλύπτοντες κάθε δυνατότητα τῶν ἀριθμῶν, δὲν θὰ παραλείψουμε τὸ μέσον ὄρο τῶν δύο αὐτῶν μεγεθῶν πού μᾶς δίνουν τὰ δεκατρία κείμενα —τετρακόσια σαράντα ἑννέα (449) γιὰ τὰ οὐσιαστικά καὶ πεντακόσια (500) γιὰ τὰ «προσδιοριστικά - δηλωτικά»...

Ὅπως καὶ νὰ 'ναι, δὲν πρέπει ν' ἀφεθοῦμε στὸ λάθος πῶς ἡ δεδομένη μεγαλωσύνη τοῦ ἀλεξανδρινοῦ προσκυρώνει, ἐγγύτατη διῆθεν στὴ χρυσή τομή, τὴν καβαφική σχέση ἀνάμεσα οὐσιαστικά καὶ «προσδιοριστικά - δηλωτικά». Θὰ 'λεγα τὸ ἀντίθετο μάλιστα: ἀκριβῶς τὸ ὅτι ὁ Καβάφης βεβαιώνεται μείζων ποιητής, τὸ ὅτι ἔκαμε μεγάλη τέχνη, **καλύπτει** ὅ,τι «μικρό» περιέχει ἡ ποίησή του —στὸ μέτρο πού μόνο μέσα σὲ μιὰ μεγάλη τέχνη μποροῦν νὰ «χωνεύονται» μεγάλες ἐλλείψεις, ὑστερήσεις, ἀτέλειες τῆς τεχνικῆς... Ἔτσι, ὅταν σβερκώνοντας τὴ φυλὴ βουτᾷς στὸ μπουγέλο τῆς μούρης της νὰ φύγουν οἱ τσιμπλες, νὰ ἰδεῖ μάταιες τὶς Θερμοπύλες καὶ καθημερινοὺς τοὺς Ἐφιάλτες της [στὶς Θερμοπύλες οἱ νεκροὶ δὲν ἦταν ἓνας ρομαντικός ἀριθμὸς ἀλλὰ τεσσαρεσῆμισι (4.500) χιλιάδες! —ἄσε τὸ μάταιο τοῦ χθεσινοῦ «ἐπους»...], ὅταν κολλᾷς τὴ μύτη της στὴν ἴδια της παρακμὴ καὶ φθορά, στὸ ἴδιο της «χάλασμά» (τόσο πού νὰ γίνεται παροιμία ὁ στίχος *«Καὶ τώρα τί θὰ γίνουμε χωρὶς τοὺρκους»*), ὅταν, λέγω, ἔσω καὶ Κώτσο — Μόντης τῆς παντομίμας, φωνάζεις στ' αὐτὴ τῆς Κυραράτας σου

*Θὰ προσπαθῶ νὰ τὰ εἰπῶ
χωρὶς ἡ μί, χωρὶς ὑπό.*

ἢ

*Ἔτσι πού πᾶμε, μ' ἓναν ἥλιο θ' ἀρχίσουμε
νὰ ρίχνουμε δυὸ σκιές, τρεῖς, θὰ ἰδῇτε.*

ἢ

*Δὲν ἀπελπίζομαι ἀπελπισία
ἐλπίδα ἀπελπίζομαι*

ἢ ἀκόμα,

*Δῶστε μου ἓνα ὑπόδειγμα φωτὸς.
Δῶστε μου ἓνα ὑπόδειγμα σκοταδιοῦ
νὰ ξέρουμε τὶ μιλάμε*

κάνοντας τιτανική, γιγάντια τέχνη, τότε... τί στὴν εὐχή σου χρειάζονται «τεχνικές» καὶ δὲν ξέρω τί ἄλλο; Αὐτὰ χρειάζονται σ' ὅσους κάνουν τέχνη μὲ στίχους σὰν αὐτοὺς:

«Ἡ μάνα του ἀγόρασε μο Ὑσκοσάπουνο» —Βρεττάκος

«Ἡ μυρουδιά τοῦ χταποδιοῦ καὶ τοῦ οὐζοῦ» —Παναγιωτοῦνης

«Ποῦ τριζμά θανε τό μέγε θοστήσκρα βγήστους» —Βότση

(διαβάζεται: πού τοὺς μάθανε τὸ μέγεθος τῆς κραυγῆς τους).

Μὲ τὰ ἄνω θέλω νὰ εἰπῶ πῶς μέγας καὶ καίριος λόγος δὲν προδικάζει ἐξ ὀρισμοῦ ἄριστη τεχνική. Ὅμως ἡ τελευταία εἶναι ἀπαραίτητη, προκειμένου νὰ ξεκαθαρίσουμε τὸν φοβερὰ μολυσμένο (νοθευμένο) χώρο τῆς ποίησης: Ἄν πράγματι «τὰ ὅρια τῆς γλώσσας μας εἶναι τὰ ὅρια τοῦ κόσμου μας», κοντὰ στὸ νοῦ πῶς τὸ «ἔργο» μας σταματάει ἐκεῖ πού σταματᾷ ὁ κόσμος μας —δὲν γράφουμε ἄλλα «ὀνόματα» (λέξεις),

ἐπειδὴ δὲν ξέρουμε ἄλλα, ἐπειδὴ δὲν ἔχουμε στὴν «ἄκρη τῆς πέννας μας» ἄλλα!

Κατὰ τὴν ἀντίληψί μου ὁ Καβάφης ἦταν ἡ μοναδικότης, ἡ ἐκρηκτικὴ ἐξαίρεσις. Ἐνῶ καταφαίνεται σωστὴ ἡ «στρατηγικὴ» τοῦ ἀντίληψις γιὰ τὴ γλῶσσα, οὔτε ἡ τεχνικὴ τοῦ ἦταν ἄψογη οὔτε ἡ γλῶσσα τοῦ ἐπαρκής. [*Μπορεῖ κανεὶς νὰ λάβει ὑπ' ὄψιν ὅτι δὲν ἔμαθε τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα παρὰ καθυστερημένα καὶ τεχνητά...*] — Ἀγγελος Δόξας: *Ὁ πανθονισμὸς στὸν Καβάφη*. «Ὁ Τζὼν ποῦ καὶ ποῦ διόρθωνε τὰ ἑλληνικά τοῦ Κωνσταντίνου...», «τὰ παιδὰ εἶχαν Ἀγγλίδες γκουβερνάντα καὶ Γάλλο δάσκαλο», «... τὰ τρία μεγαλύτερα ἀγόρια... τὰ ἔστειλαν σὲ σχολεῖο στὸ ἐξωτερικό... σπούδασαν στὴν Ἀγγλία καὶ στὴ Γαλλία...» — Robert Liddell: *Καβάφης*, σελ. 27,47 (*Ἰκαρος*, Ἀθήνα 1980). Ὁ Καβάφης «...ξαναγύρισε στὴν Ἀλεξάνδρεια ἐννιά ἐτῶν, μιλώντας μόνο ἀγγλικά» — Μαν. Παλουράκης, «Ὠρόρα», *Καβάφη Ἀπαντα ποιήματα*. Εἶναι γνωστό, τέλος πῶς γλῶσσα τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῆς «τάξεως» τῶν Καβάφηδων δὲν ἦταν ἡ ἑλληνικὴ... Πρῶτῃ ἐνδείξις τὰ ἀντιστρόφως ἀνάλογα: Τὸ ὅτι τὸν πιὸ ἀρρενωπὸ λόγο στὴν ἑλληνικὴ γραμματεία (μετὰ τὸ λαϊκὸ βάρδο) τὸν εἶπε αὐτὸς — μιὰ πλήρως ἐκθλυμμένη συγκρότησις, ἓνα ἀμφιλεγόμενο φύλο ποῦ ἀδυνατοῦσε νὰ νιώσει ἀφροδίσιο σπασμὸ χωρὶς ἀντανισμὸ καὶ περιπτύξεις ἀνώμαλες (Robert Liddell: *Καβάφης*, σελ. 92-93). Δεύτερη ἐνδείξις ἡ μετρηθεῖσα ὄχι συγκλονιστικὴ γλωσσικὴ τοῦ ἔκτασις — μικρότερη ἐκείνης τῶν Σικελιανοῦ, Καβαδία, Παλαμᾶ, Παπατσώνη, Καζαντζάκη. (Μόνον ὅποιος θὰ ἐγκύψει σὲ ποιητικὰ κείμενα ὅπως ὁ γράφων, θὰ καταλάβει πόση δυστοκία ὑπάρχει πίσω ἀπ' τὴ γέννησι — ἐμφάνισι — μιᾶς παρθένας λέξης σὲ κείμενο ποῦ ἀφήσαμε πίσω μας τὴν πρώτη χιλιάδα λέξεων τῆς ἐκτάσεώς του)...

Ὅπως δὲ ποτε τὸ ὅτι οἱ ἀναφερθέντες Καζαντζάκης, Καβάφης, Σικελιανός, ἔχουν δυσανάλογο ἀριθμὸ οὐσιαστικῶν ἀπ' τοὺς λοιποὺς [τὴν κ. Βότση καὶ τὸν ἀείμνηστο Σ. Κυριαζόπουλο τοὺς συμπεριέλαβα στὴν ἐργασία μου γιὰ τὸ μόνο λόγον ὅτι, ἡ μὲν πρώτη εἶναι φιλόλογος καὶ «*Κρατικὸ Βραβεῖον*» (ἀκριβῶς τοῦ βραβευθέντος βιβλίου της «*Κρύπτη καὶ σύνορο*» τμῆμα εἶναι τὸ κείμενο ποῦ τόσον ἐξοντωτικὰ ἀπογυμνώνουν οἱ ὕριθμοί μου), ὁ δὲ δεύτερος εἶχε τὴν ἑδρα τῆς *Φιλοσοφίας* στὸ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων] δὲν νομίζω πῶς συνιστᾶ πλεονέκτημα — δὲν μοιάζει ὑπεροχὴ τὸ ὅτι «προσδιορίζουν - δηλώνουν» πιὸ ἐπίμονα ἀπ' τοὺς λοιποὺς. Αὐτὸ εἶναι ἐμφανὲς στὸν Δεύτερο Πίνακα: Τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιμονὴ τους, ποῦ βεβαιώνει αὐξημένην ὁ ἀριθμὸς «προσδιοριστικῶν - δηλωτικῶν» τους (στήλη 4α), μειώνει (ἀμβλύνει) τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἐπαληθεύεται ὀφειλόμενη σὲ λόγους ἀρχῆς: Τὴν ἀποδεικνύει διαβλητὴ, περιστασιακὴ (τὴν τῆς ἀσυμμετρίας τῶν ἐνδείξεων τους πρὸς αὐτὲς τῶν λοιπῶν — τῆς ἐγγύτητις τους πρὸς ἐκεῖνες τῆς κ. Βότση...), ἡ ἐξειδίκευσίς τῆς (μερικέουσας, περιορισμός) στὸ στιχοῦργεῖν, τὸ ὅτι συνεστήθη γιὰ νὰ φιλοτεχνηθεῖ ὁ στίχος — γιὰ νὰ ἐντυπωσιασθεῖ ὁ ἀναγνώστης! Δὲν ὑπερβάλλω: Ἄν λόγοι ἀρχῆς ἔφεραν τοὺς τρεῖς, τὴν ἐπιμονὴ τους θὰ βεβαίωνε καὶ ὁ ἀριθμὸς οὐσιαστικῶν τους — *ἡ ἀνταπόκρισί τους στὸ πλῆθος τῶν ἀπαράδεκτων* ποῦ συγκαταλέγονται στὰ πράγματα τοῦ κόσμου. Θέλω νὰ εἰπῶ πῶς ἐφ' ὅσον δὲν φέρει τὸν ποιητὴ περιστασιακὴ σκοπιμότης ἀλλὰ *λόγοι ἀρχῆς* (ποῦ δηλαδὴ ὁ ποιητὴς δὲν ἐνεργεῖ «κατὰ τὶς περιστάσεις»), ἡ «ἐπιμονὴ» τοῦ δὲν περιορίζεται στὰ «προσδιοριστικὰ-δηλωτικὰ» μόνον, ἀλλὰ καθολικεύεται — *προάγεται* σὲ γνῶμονα πολιτείας! Αὐτὸ σημαίνει πῶς, πηδώντας ἓνα τεράστιο συνειρμικὸ ἄλμα, φθάνουμε στὴν *προσωπικὴ* ζωὴ τοῦ ποιητοῦ...

—!..

—ὥστε ζηλωταὶ τῆς ἀψευδίας τῆς *πράξης* (ἐκπονηταὶ ἀποκλειστικὰ τῆς ἀτομικῆς μας ἀκεραίωσης — ὄχι τιμηταὶ, Μεσσίες, «ἀφεντικά», ἀλλὰ κι ἀνεπηρέαστοι ἀπ' τὴν τυχὸν γοητεία δόλια παραπλανητικοῦ λόγου!) μ' αὐτὴν νὰ πλησιάζουμε τ' ἀκριβὰ, πολυτίμητα, τιμαλφῇ... Ἀκριβῶς λοιπὸν ἐπειδὴ στὰ τελευταῖα αὐτὰ δὲν περιέχεται ἡ βεβαιούμενης ἐτερότητας-ἐναντιότητας (καθὸ εὐτελής) καθημερινότης σκοπῶν καὶ μέσων [δικαίως: καθὼς τὸ ὅτι οἱ ἐνστικτικὲς ἀνάγκες (ἀκαταπολέμητες — μείζων πόνο), ἐπιβάλλοντας αὐτονόητη τὴ θέσιν ἀνάλογων σκοπῶν, νομιμοποιεῖ τὰ «μέσα» *δ-ποια* κι ἂν εἶναι, καὶ συνεπῶς τοὺς ἀφαιρεῖ τὸ δραματικὸ - συναρπαστικὸ στοιχεῖο, σὲ

σημείο που νά περιτεύει ή διά τής περιγραφής - παράστασης - εξεικόνισης φανέρωσις καθημερινών σκοπών και «μέσων», γίνεται σαφές πώς τὸ νὰ υπερβαίνονται (ἐπιμηκύνονται, προεκτείνονται) οἱ τεθέντες σκοποὶ ἀποκαλύπτει αὐτοὺς μὲν ἐκ διαστροφῆς, ἐκεῖνα δὲ («μέσα») ἔκνομα... Αὐτό, ἔξω ἀπ' τὰ δόντια, σημαίνει πὼς παρέλκει ἡ (δῆθεν καλλιτεχνική) περιγραφή-παράστασις-ἐξεικόνισις παντὸς εὐτελοῦς ἢ ἀρνητικοῦ, τόσο ὅσο τὸ μαρτυρεῖ ἡ διάστροφη καὶ διαστρέφουσα τέχνη «τῆς βίας» — παράλογου, βωμολοχίας, πορνό... Τετράγωνο: Δὲν εἶναι καλλιτεχνία ἀλλὰ κακοβουλία κι ἀμάθεια τὸ νὰ περιγράψουμε - παριστοῦμε - ἀπεικονίζουμε τὰ κάτωθι:

- 1) συνουσία, γέννησιν,
- 2) θάνατο,
- 3) ἔρωτικό φιλή — δαγκώματα, διαχύσεις, θωπιές, περιπύξεις, ὄργασμό, σπασμό (περιλαμβάνεται καὶ ὁ... στοματικός ἔρωτας μὲ τὸν ὁποῖον μᾶς πρήξανε τὰ σκηνοθετάκια —δὲν εἶμαι πουριτανός),
- 4) φαγητὸ (τίς μοντέρνες «μάσες»),
- 5) πάθη ἐν γένει,
- 6) ἀφόδευσι-οὔρησιν,
- 7) κόπρανο —γενικὰ τ' ἀπεκκρίματα]

μετέωρο πάμφωτο θὰ ἐκραγεῖ ἡ ἔνθεη ἀναζητήσις σκοπῶν καὶ μέσων πέραν τῆς «καθημερινότητος», ἡ ἀρνήσις τοῦ ὑπιπέτου κι αἰθεροβάμονος ποιητοῦ νὰ περιορισθεῖ στὴν εὐτέλεια τῶν καθημερινῶν σκοπῶν καὶ μέσων. Ποῦ σημαίνει, πὼς φανερώνονται ἀνάλογης πολυτιμότητος (τῶν τιμαλφῶν) τόσον οἱ σκοποὶ αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ (ἡ φιλοσοφικὴ ἀναγωγή του —μῦθος κι ἐξεργασία), ὅσο καὶ τὰ γιὰ τὴ «στιγμὴν τῆς ἀλήθειας» ἐπίπονα ἀποθησαυρισμένα ἐκφραστικά μέσα —τὸ ἐγκελαδικὸ παναπεῖ σὲ ἔντασι, καιριότητα, διεγερτικότητα (πραϋντικὸ σὲ συναρπαγὴ κι ἀρμονία), πέραν τῆς καθημερινότητος γλωσσικὸ ὄργανο...

— Ἀλλὰ τί λοιπόν; Δὲν τὰ ἐπιτυγχάνει αὐτὰ ὁ Καβάφης;

— Γεγονὸς εἶναι πὼς ὅσα ἐπιτυγχάνει ὁ Καβάφης τὰ ἐπιτυγχάνει μόνον μὲ τὴ μεγλωσύνη του, δηλαδὴ κατ' ἐξαίρεσιν (ἀνεπαναληψία καὶ θαῦμα που δὲν θὰ ξαναγίνει —λὰσατε ὄνι σπεράντσα οἱ ἐπίδοξοι Καβάφηδες)...

Κατὰ κανόνα, ἂν ὁ ποιητὴς δὲν μοχθήσει ἀτέλειωτα, δὲν θ' ἀποδειχθεῖ ἀντάξιος τῶν καιρῶν, σύμμετρος τῶν πραγμάτων, τῆς πραγματικότητος. Δὲν θὰ ἐπαναληφθεῖ αὐτὸ που (κατὰ τομεῖς) πέτυχε ὁ ἀνεπαρκὴς καὶ πλαστογράφος γεγονότων κι ἀλήθειας δαιμόνιος ἀλεξανδρινός. Ὁ ὁπῆδος, εὐτελῶς ἀντλῶν στοιχεῖα καὶ μέσα (γιὰ νὰ συνθέσει) ὄχι ἀπ' τὸ χῶρον τῆς φιλοσοφημένης (ἀκεραιούμενης —ὄχι ἀπομονώνουσας τὸ ἀντικείμενο) ἐπιστήμης (αὐτῆς που δὲν φέρει στὴν ἀπάνθρωπη, μονομερὴ καὶ δίχως διέξοδο σημερινὴ «πρόοδο»), ἀλλ' ἀπ' τὸ χῶρον τοῦ φαρ νιέντε (τρυφῆς, μαλθακότητος, ἀπογυναικώσης, ἀσέλγειας, σοδομισμού), ὅταν τελειώσουν τὰ ἐκ «λεξιθρίας» οὐσιαστικά του [ἀμεθύστους, Ἀχαιοῦ, Ἀρβηλα, Ἀηνοβάρβων, Ἀσσάν, Ἀκρατος, Ἀριαράθου, Βακτριανή, Βερενίκη, Βλαχέρναις, Γραικῶν, Δίκαιος, Δήμου, Δημηγορίες, Δάμων, Διονύσου, Ἐφιάλτης, ἔβενους, Ἐκάβη, Εὐμένης, Ζάγρο, Ἡδύοινος, Ἡδυμελής, Θεόκριτος, Ἰσσό, Ἰασεμιῦ, Κύκλωπας, Κλεομένης, Κριτόλαος, Κλεοπάτρες, Καισαρίων, Κομνηνός, Καντακουζηνοῦ, Κῶμος, Καππαδοκία, Λαιστρυγόνας, Λαγίδης, Λαθύρου, Λάρητες, Λαράριο —ὡς ἐδῶ τριάντα ἔξῃ κύρια ὀνόματα!| θὰ συντηρήσει τὸν ἐντυπωσιασμό, ἐμβροντησιαν, ἐνεότητα κι ἀναυδιαν τοῦ ἀναγνώστου μὲ ἀκόμα εὐτελέστερα μέσα: ἔξω νὰ κάμω εἶχΟΝ, γύρναε ὡς τὰ πρωιά, ἔλεε λόδια, ἀκούμ-βαε, ὑαλί, ἰασεμί, φανταζόμεθαν, ἐξευτελίσθη πλήρως, μονότονηΝ ἩμέραΝ, στὴν ζω-ῆΝ ΤΩΝ ἀνάφτει (ὄχι ἀνάβει)... (Αὐτονόητο, πὼς μὲ τὴ σημερινὴ παγκυριαρχία τῆς «γλώσσας τῆς κουζίνας», ὁ ποιητὴς τῶν ἡμερῶν μας θὰ φθάσει πιὸ πέρα ἀπ' τὸν Καβάφη σ' εὐτέλεια καὶ ρηχότητα —στὴν αἰσχρολογία καὶ βωμολοχία, στὴ μαζοχιστικὴ διακήρυξιν ἐνδεχομένως πὼς ἡ μάνα του, ἀδελφὴ καὶ μητέρα τῶν παιδίων του «χέ-ζουν», «πηδιούνται», «μαλακίζονται», «βρωμᾶνε μπακαλιάρηλα»: γιὰ τὴν ἀπηλιθίωσι διαμαρτύρομαι, ὄχι γιὰ τὴν αἰσχρότητα)....

Δεύτερος Πίνακας

Στῆλες 4η β, 5η δ, 6η, 7η: Θετικὸς δείκτης τὸ ἔλασσον
Στῆλες 4η α, 5η γ: Θετικὸς δείκτης τὸ μείζον

1	2	3	4α	4β	5γ	5δ	6	7
α/α	Ὄνοματεπώνυμον	Προσδιορισμοὶ-Δηλώσεις ἐν κειμένῳ	Παρθένα «Προσδιοριστικά δηλωτικά» («περὶ τὴν ἀναφορά»)	Ἀρνητικότης «ἐκ πλησμονῆς ἐπαναλαμβανομένων»	Παρθένα οὐσιαστικά (ἀναφορά)	Ἀρνητικότης «πλέον τῆς ἐφ' ἑαυτὸς πρὸς τὰ οὐσιαστικά ἀναφοράς»	Ἀρνητικότης ἐπὶ θετικοῦ δείκτου μὴδὲν (ἀθροισμα στηλῶν 4β καὶ 5δ)	Σεῖρα ἐγγύτητος στὴν λακωνικότητα
1.	Βότση	992	- 380 = 612	- 302 = 690	772	13		
2.	Βρεττάκος	829	- 370 = 459	- 425 = 404	333	6		
3.	Ρίτσος	932	- 466 = 466	- 427 = 505	441	9		
4.	Κυριαζόπουλος	926	- 475 = 451	- 439 = 487	408	8		
5.	Σεφέρης	911	- 472 = 439	- 452 = 459	368	7		
6.	Σικελιανός	1.010	- 526 = 484	- 404 = 606	560	10		
7.	Καββαδίας	857	- 451 = 406	- 489 = 368	244	2		
8.	Παλαμᾶς	870	- 463 = 407	- 483 = 387	264	3		
9.	Καβάφης	1.040	- 553 = 487	- 397 = 643	600	11		
10.	Παπατσώνης	949	- 555 = 394	- 490 = 459	323	5		
11.	Καζαντζάκης	1.120	- 663 = 457	- 389 = 731	658	12		
12.	Λυρική ποιητικὴ γλῶσσα (μάταιη-δευτερεύουσα)	813	- 499 = 314	- 597 = 216	0	1		
13.	Ἀναγκαιότατη ποιητικὴ γλῶσσα (ἐπιβαλλόμενη)	972	- 627 = 345	- 520 = 452	267	4		

Στὸν ἀνωτέρω Δεύτερον Πίνακα βλέπουμε, πῶς, ἂν ἀφαιρέσουμε ἀπ' τοὺς «προσδιορισμοὺς-δηλώσεις ἐν κειμένῳ» (στήλη 3η) τὰ παρθένα «προσδιοριστικά-δηλωτικά» (στήλη 4α), ἀπομένουν οἱ «προσδιορισμοὶ-δηλώσεις ἐν κειμένῳ», πού ἔκα-
στος ποιητῆς ἔχει ἐπαναλάβει (στὸ κείμενό του —στήλη 4β). Κοντολογίς, ἡ πρότα-
σις «992-380 = 612» σημαίνει πῶς ἡ κ. Βότση χρησιμοποίησε στὸ κείμενό της τριακό-
σιες ὀγδόντα φορές (380) παρθένο «προσδιοριστικὸ-δηλωτικὸ» καὶ ἑξακόσιες δώδεκα
φορές (612) μὴ παρθένο —μ' ἄλλα λόγια, πῶς κατέφυγε (ὕποχρεώθηκε) ἑξακόσιες δώ-
δεκα φορές σὲ «προσδιορισμὸν-δήλωσι» πού εἶχε ξανακάμει (προλαβόντα). Αὐτὲς οἱ
«φορές» ἐπισημαίνονται ἐδῶ «ἀρνητικότης ἐκ πλησμονῆς ἐπαναλαμβανομένων» (μα-
κρότης ἀπ' τὴν λακωνικότητα), παλλιλλογία, καὶ κρατοῦνται, ὑπ' ὄψιν στὴ στήλην 4β
γιὰ νὰ προστεθοῦν στὴν περαιτέρω ἀρνητικότητα πού θ' ἀναγνωρίσουμε. [Μεγάλη πα-
ρέκβασις: Τὸ ὑπαινιχθήκαμε θαρρῶ: Τῇ σημασίᾳ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ Καζαντζάκης,
Καβάφης, Σικελιανός, πράγματι, «προσδιορίζουν - δηλώνουν» πὺ ἐπίμονα τῶν λοι-
πῶν, τὴ μειώνει τὸ ὅτι τὸ κάνουν μὲ τὰ ἴδια (ὅμοια) «προσδιοριστικά-δηλωτικά» —τὸ
ὅτι «προσδιορίζουν-δηλώνουν» ὅμοιες ιδιότητες, ἐνέργειες, καταστάσεις, πάθη.
Πράγμα πού, πολὺ φυσικά, ἀφ' ἑνὸς ἀποκαλύπτει ἀνεπίτρεπτη μέριμναν ἐντυπωσια-
σμοῦ τοῦ ἀναγνώστου, ἰδιοτελῆ καὶ μεροληπτικὸν ἑλκυσμὸ τοῦ σὰ λίγα πού πρωτευ-
όντως (ζωικά, προσωπικά, ἀνταποκριτικά τῆς ιδιοτροπίας, ιδιορρυθμίας τοὺς— λο-

γouxάριν στὸν Καβάφη ἡ ὑπογράμμισις τῆς ὁμοφυλοφιλίας σὰν θεωρητικὰ σωστότερης δῆθεν ἐπιλογῆς) τοὺς ἀπασχολοῦν (σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι ὑστερόβουλη ἐπιλογή καὶ αὐτῶν στὰ ὁποῖα ἀναφέρονται —οἱ τρεῖς— καὶ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἀναφέρουν πρὸς παρὰ πεισιν τοῦ ἀναγνώστου), ἀφ' ἑτέρου ἐξηγεῖ τὸ ὅτι, κάνοντας κύριο στόχο τοὺς τὴν περισσοτεχνία, αὐτοτρικλοποδίζονται. (Ἄλλο πού ἡ καβαφικὴ μεγαλωσύνη «χω-νεύει» αὐτὴ τὴν περισσοτεχνία —τὸ πόσο διαβάστηκαν ἢ διαβάζονται σήμερα Σικελιανός καὶ καζαντζακική «*Ὀδύσσεια*» εἶναι γνωστό)... Ὡστε θὰ ὑπογραμμισθεῖ ἐντό-νως ἐδῶ ὅτι, ἐλλειπούσης τῆς ἰσορροπίας στὴν οἰκονομία τοῦ λόγου, τὸ πλεονέκτημα τοῦ ἐκφραστικοῦ πλούτου χάνεται (μεταβάλλεται σὲ μειονέκτημα), ἐπειδὴ, ἀκριβῶς, πίσω ἀπ' τὴν ἑλλειψι τῆς ἀναφερθείσης ἰσορροπίας, ὑπάρχει καὶ δρᾷ ἡ ὑπονομευτικὴ τοῦ λόγου ἀνελικρίνεια τῶν προθέσεων τοῦ ποιητοῦ, ἡ κρυψινοία κι ὀπισθοβουλία του, ἡ δολερὴ σκόπευσί του: Στὴν προσπάθειά του νὰ παρουνισίσει ἄλλον τὸν ἑαυτό του, «κατασκευάζει» τὸ μῦθο του μὲ βάσιν πρότυπα πλασματικά —ἥρωες, καταστά-σεις καὶ διαδικασίες ἐξωπραγματικές, πλαστές, ἐκρυθμες, ἑτερόνομες, ἀνώμαλες, ἀντιφυσικές! Ὅταν ὁ Σικελιανός, παρασυρμένος ἀπ' τὸν ἴδιο τοῦ ἀκατάσχετο λυρισμό-ἐνθουσιασμόν ἰδιολογεῖ καὶ κομπάζει: «*Χρυσόφρυδη, σὲ κέρδισα στορώντας παραμύθια*», εἶναι πού τοῦ ξεφεύγει. Εἶναι πού πουλάει ἀρρενωπότητα, ἀγαπητικί, γκομενιλίκι —πρόκειται γιὰ καύχηση εὐτελῆ, πού **θὰ τὴν πληρώσει**: ἀργὰ ἢ γρήγορα θ' ἀποσύρουμε τὴν ἐμπιστοσύνη μας ἀπ' τὸ λόγο του, θὰ πάρουμε πίσω τὴ δοθεῖσαν ὑπό-ληψί μας... «Ὅχι», θὰ εἰποῦμε, «αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος προσποιεῖται πὼς νιώθει ἀρκου-δάκι κι ἀρκουδά, πὼς πλησιάζει σοβαρά, μὲ συνέπεια, τίς αἰτίες καὶ τὰ αἰτίαια πού ἁ-πτονται «*δλουν τοῦ πόνου τοῦ πανάρχαιου*», μᾶς κοροϊδεύει, ἡ ποίησί του εἶναι τὸ πᾶνι-νο ἄνθος τοῦ βιοτέχνη πού ξεγελάει **τὴ μέλισσα**».... Ἐπιμύθιον; Δὲν χρειάζεται!

Τὰ ἴδια καὶ γιὰ τὸν Καβάφη. Στὸ «*Ένας γέρος*» ἀποκαλύπτεται φίλαυτος, ἐγω-κεντρικός, ἐξαιρετικός: Πὼς εἶναι δυνατόν νὰ ἔχει τὴν ὑπόληψί μας ἕνας γέρος, πού σοφός κι ἄδολος, ὑποτίθεται, ἀπὸ πείρα, γνῶσι καὶ ἀμβλυνσι τῶν βιολογικῶν (σωματι-κῶν) ἀπαιτήσεων του, δὲν ἔχει στὸ νοῦ τοῦ ἄλλο ἀπ' τίς... «*ὁρμές πού βάσταγε*»; —ψέματα, δὲν τίς βάσταγε! Δὲν εἶναι τάχα ντροπὴ, ὑπονομευτικὸ τῆς ζωῆς, νὰ περνιέ-ται στοὺς νέους (μὲ τὸ στίχον «*Καὶ μέσ στῶν ἄθλιων γηρατειῶν τὴν καταφρόνια*») τὸ σύνθημα πὼς δῆθεν τὰ γηρατειὰ εἶναι ἐκ προορισμοῦ ἄθλια καὶ γιὰ καταφρόνια; Τὸ σωστὸ εἶναι, πὼς ὁ Καβάφης θὰ μπορούσε νὰ ἐλεεινολογεῖ, δικαίως, τὰ συγκε-κριμένα γηρατειὰ —ὅσα δηλαδὴ ἐπονται ἄθλιου καὶ γιὰ καταφρόνια ἐνεργοῦ βίου, νεότητος, δόλοκληρης ζωῆς. Δὲν τὸ λέω ἐγώ, μὰ ὁ Μιχ. Περάνθης: «*ἐδῶ ὁ Καβάφης εἶ-ναι θεατὴς τοῦ ἑαυτοῦ του*»)... Πὼς νὰ δώσουμε τὴν ὑπόληψί μας σ' ἕνα γέρο, πού ἡ μοναδικὴ του ἔγνοια εἶναι τὸ ὅτι ἡ ζωὴ του δὲν στάθηκε ἕνας ἀπέραντος ἀφροδίσιος σπασμός, μιὰ ἀτέλειωτη λαγνεία, μιὰ δίχως τέλος ἀσέλγεια; Τόση φιλαυτία, τόση καὶ τέτοια ἀναπόλησις, δὲν εἶναι ἀσέβεια στὸν ὑπαρξιακὸ πόνο, πρόσδοσις ἀπαράδε-κτου στὸ ἀπαράδεκτο πού φέρει μάταιον «ἕνα γέρον»; Κατὰ λάθος λοιπὸν ἔγραψε τὴν ὄντως μεγάλῃ του ποίησιν ὁ ἀλεξανδρινός —τὴν ποίησι πού μπορεῖ νὰ μὴ ἔχει τὴ δευτέρῃ τῆς πάνω σὲ τοῦτο τὸ ἀστέρι;

Μὰ δὲν τέλειωσε δὰ ἡ ἔκρηξις: Ἐκεῖνα τὰ «*δὲ φοβᾶμαι τίποτα, δὲν ἐλπίζω τίποτα, εἶμαι λεύτερος*» δὲν εἶναι φούμαρα, λεονταρισμοί, ταρταρινισμοί; Δὲν εἶναι ὕβριστικά γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα; Γι' αὐτὰ τὰ μικρούτσικα, σπαραχτικά ἀνήμπορα, ἀνθρωπάκια, πού θὰ ἔταν ἀντικανονικότης νὰ μὴ φοβοῦνται κι ἐλπίζουν (συνειδησεις ὑπόχρεες σὲ προσαρμογὴ συνεχῇ καὶ μάταιη ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐγκάθειρκες στὸ ἄτερμον οὐ-σίας, διαδικασιῶν, διαστάσεων, ἀπαγόρευσης); Δέος τὸ τί εἶμαι, τὸ πόσο εἶμαι, τὸ πού εἶμαι, τὸ πὼς εἶμαι, τὸ γιὰ τί εἶμαι, δέος ἡ αὐτοσυνειδησία μου, δέος ἡ συνειδησί μου τῆς ὑπολανθάνουσας ἐκτασης κι ἐντασης, τοῦ χειροπιαστοῦ κόστους —πολὺ τὸ λιοντάρι δὲν μᾶς παρασταίνει, κύριε Καζαντζάκη; Ἐχ! Καὶρός ν' ἀντιληφθοῦν οἱ πα-παγάλοι πὼς ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι ὑπόθεσις τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου (σ' αὐτὴ τὴν περι-πτώσει «εἶμαι λεύτερος» σημαίνει πὼς *παραδέχομαι* τὴ συνέχισι τοῦ δεδομένου: νὰ μὲ κόβει σὰ μουσκάρι ὁ δυνάστης μου, κιμὰ ἢ τετάρτια, χωρὶς νὰ τοῦ βγαίνουν τὰ μάτια, χωρὶς νὰ ἀνατινάζεται τὸ σύμπαν, τάχα ἐπειδὴ «*δὲ μπορεῖ νὰ σκλαβώσει καὶ τὴν... ψυ-χή μου*» —ἐπειδὴ... «*ἡ ψυχὴ μου εἶναι... ἐλεύθερη*»)... Ἄλλ' ὁ αὐτοσκαριούμενος ἄν-

θρῶπος (ὁ μὴ αὐτοακεραιούμενος δὲν σκοτίζεται, δὲν σκέπτεται: ἀντιδρᾶ), ὄχι τὴν ψυχὴν τοῦ μὰ τὸ σῶμα τοῦ ὀφείλει ν' ἀμύνει ἀπ' τὸν δυνάστη — προσωπικὰ χαρίζω τὴν δική μου ψυχὴν, ἅς τὴν πάρει ὅποιος τὴ θέλει, ἅς τὴν κάμει ὅ,τι θέλει)... Ἔχ... Ὁ ἄνθρωπος εἶναι «ἐλεύθερος» ἢ ὄχι, στὸ βαθμὸ ποὺ οἱ ἐνέργειές του ἐξουδετερώνονται ἢ ὄχι, καί, πιὸ «θεωρητικά», σὲ συνάρτησι μὲ τὸν πόνο ποὺ τοῦ προκαλεῖ ἡ συσχέτισις ὧν συνιστοῦν τὴ συνείδησί του μὲ ὅσα δὲν τὴ συνιστοῦν. Πού σημαίνει, πῶς ἂν εἶναι ἀνίκανος γι' αὐτὴ τὴ συσχέτισι, νομίζει πῶς εἶναι ἐλεύθερος — ψυχὴ ἢ δέμας: ἡ ἀδυνατεῖ νὰ ἴδῃ τὴ δουλεία του, τὸν δουλωτὴ του, τίς αἰτίες καὶ τὰ μέσα τῆς δούλωσής του, ἢ ἐκστασιάζεται — θῦμα (ὄχι ἀνεύθυνο) σκοτεινῶν ὑπαγορεύσεων καὶ διακελεύσεων... Ὁ ἄνθρωπος δὲν φοβᾶται τὸν... φόβο καὶ δὲν ἐλπίζει τὴν... ἐλπίδα! Φοβᾶται τὸν πόνο καὶ ἐλπίζει τὸν μὴ πόνο, τὴν πρᾶνσι τοῦ πόνου του — τέλος τῆς παρέκκβασης]. Τὸ ἐκπληκτικὸ εἶναι, πῶς, ἐνῶ ἡ παλλιλλογία αὐτὴ μᾶς παρασύρει νὰ τὴν ὑποθέτουμε ὀφειλόμενὴ μόνο σὲ λεξιλογικὴν ἰσχύοτητα καὶ καχεξίαν, δὲν συμβαίνει αὐτό: Ἐξαιρουμένου τοῦ πρώτου κειμένου (διὰ τὴν ἐμφανὴ ἐκφραστικὴν ὀλιγότητά του — καὶ συνεπῶς τὴν λογικὰ ἀναμενόμενη φλυαρία), τὸ συγκλονιστικὸ σὲ λεκτικὸ πλούτον κείμενο τῆς «Ὀδύσσειας» τοῦ Νίκου Καζαντζάκη μετρεῖται τὸ ἀρνητικότερο ὅλων, ἐξαιρουμένου πάντα ἐκείνου τῆς κ. Βότση εὐρίσκεται πλησιέστερα τῶν λοιπῶν πρὸς τὴ φλυαρία! Τί συμβαίνει; Τίποτε δὲν συμβαίνει ἄλλο, ἀπ' τὸ ὅτι οἱ ἀριθμοὶ θὰ βάλουν πολλὰ πράγματα στὴ θέσι τους — καὶ νὰ μὴ μᾶς κακοφαίνεται.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἐπισημανθεῖσα ἀρνητικότητα, αὐτὴ ἐπαληθεύεται δραματικὰ στὴ συνέχεια: «Ἄν ἀπ' τοὺς ἤδη πολὺ καλὰ ἀναγνωρισθέντας «προσδιορισμούς-δηλώσεις ἐν κειμένῳ» (στήλη 3η) ἀφαιρέσουμε τώρα τὰ παρθένα οὐσιαστικά (στήλη 5γ), μᾶς μένουν ὑπόλοιπον οἱ πέραν τῆς ἐφ' ἅπαξ πρὸς τὰ οὐσιαστικά ἀναφορᾶς «προσδιορισμοὶ - δηλώσεις ἐν κειμένῳ» (στήλη 5δ) — Βότση 992-302 = 690. Πού θὰ εἴπῃ, πῶς ἢ κ. Βότση, ἀναφερθεῖσα ἅπαξ στὶς τριακόσιες δύο (302) συστάσεις (ποὺ μόνη, αὐτόκλητη καὶ θριαμβευτικὰ ἐπέλεξε ν' ἀναφερθεῖ), ἐπ' ἀνέρχεται ἐξακόσιες ἐνενήντα (690) φορές!.. Συνακόλουθο λοιπόν, πῶς καὶ αὐτὲς οἱ «φορές» θὰ καταδειχθοῦν ἐπίσης ἀρνητικότητος («ἐξ ἰσχύοτητος ἀντικειμένου ἀναφορᾶς» τώρα) καὶ θὰ ἐγγραφοῦν στὴ στήλη 5δ. Τέλος, ἀφοῦ προσθέσουμε τίς δύο ἀρνητικότητες (στήλες 4β καὶ 5δ), θὰ ἐγγράψουμε τὸ ἄθροισμα στὴν 6η στήλη. Αὐτό, φυσικὰ, ἀφοῦ ἀφαιρέσουμε ἀπὸ κάθε ἐνδειξὴ τὴ θετικότητά ὧν (ἐκείνην τοῦ δωδεκάτου κειμένου: $314 + 216 = 530$) — ἐπιτυχάνοντες ἔτσι τὴν «ἐπὶ θετικοῦ δείκτου μηδέν» ἀμεσότητα καὶ αὐτοδηλίαν: Βότση $612 + 690 = 1.302 - 530 = 772$. Ἡ 12ο κείμενο: $314 + 216 = 530 - 530 = 0$ — ὁ θετικὸς δείκτης μηδέν»...

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ: Ὅλες οἱ λέξεις ποὺ συγκροτοῦν τὰ κείμενα 1,2,3,4,9,10,12 καὶ 13 ἔχουν δημοσιευθεῖ.

ΞΕΝΟΦΩΝ ΖΟΛΩΤΑΣ Zeus' anathema on our epoch...

[Ἀντὶ ἐπικρίσεως αὐτῶν ποὺ πιθηκίζουν εἰσάγοντας τὴν πλημύρρα τῶν ξένων λέξεων στὴν τέλεια καὶ πᾶμπλουτη σὲ λεξιλόγιο καὶ λεπτότατες νοηματικὲς ἀποχρώσεις ἑλληνικὴ γλῶσσα, δημοσιεύουμε τὰ κατωτέρω δύο λογύδρια τοῦ καθηγητοῦ Ξενοφώντος Ζολώτα, ποὺ ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς Διοικητοῦ τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος ἐξεφώνησε ἐνώπιον τῶν συνέδρων τῆς Διεθνοῦς Τραπεζῆς Ἀνασυγκροτήσεως καὶ Ἀναπτύξεως στὴν Οὐάσιγκτων (26 Σεπτεμβρίου 1957 τὸ πρῶτο καὶ 2 Ὀκτωβρίου 1959 τὸ δεύτερο). Τὰ κείμενα αὐτά, ποὺ ἀπευθύνονταν σὲ μὴ ἑλληνομαθεῖς Διοικητὲς τῶν κεντρικῶν τραπεζῶν διαφόρων κρατῶν, εἶναι συντεταγμένα μὲ ἑλληνικὲς λέξεις ποὺ ἔχουν πολιτογραφηθῇ καὶ χρησιμοποιοῦνται στὴν ἀγγλική, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλες τὶς ξένες γλῶσσες, μὲ τὴν ἐξαίρεση μόνο τῶν ἄρθρων καὶ ὠρισμένων συνδέσμων καὶ προθέσεων. Οἱ ξένοι ἀναγκάζονται νὰ προσφύγουν στὴ γλῶσσα μας, γιὰ νὰ ἐκφραστοῦν ἐπιστημονικά, φιλοσοφικά, λογοτεχνικά. Ἐμεῖς πετᾶμε στὰ σκουπίδια τὸ γιγαντιαῖο αὐτὸ καὶ μοναδικὸ στὴν ἱστορία τοῦ Πνεύματος ταμεῖο στοχασμοῦ, γνώσεων καὶ πολιτισμοῦ καὶ τὸ ἀντικαθιστοῦμε μὲ τοὺς εἰσαγόμενους βαρβαρισμούς. Δὲν ὑπάρχει πῶς συντριπτικὴ ἀπόδειξη ὅχι μόνο τῆς ἐθνικῆς μας ἀναξιοῦς ἀλλὰ καὶ τῆς πνευματικῆς μας ἐκφυλίσεως καὶ βαρβαρότητας].

Kyrie,

1.

I eulogize the archons of the Panethnic Numismatic Thesaurus and the Oecumenical Trapeza for the orthodoxy of their axioms, methods and policies, although there is an episode of cacophony of the Trapeza with Hellas.

With enthusiasm we dialogue and synagonize at the synods of our didymous Organizations in which polymorphous economic ideas and dogmas are analyzed and synthesized.

Our critical problems such as the numismatic plethora generate some agony and melancholy. This phenomenon is characteristic of our epoch. But, to my thesis, we have the dynamism to program therapeutic practices as a prophylaxis from chaos and catastrophe.

In parallel a panethnic unhypocritical economic synergy and harmonization in a democratic climate is basic.

I apologize for my eccentric monologue. I emphasize my eucharistia to you Kyrie, to the eugenic and generous American Ethnos and to the organizers and protagonists of this Amphictyony and the gastronomic symposia.

2.

Kyrie,

It is Zeus' anathema on our epoch for the dynamism of our economies and the heresy of our economic methods and policies that we should agonize between the Scylla of numismatic plethora and the Charybdis of economic anaemia.

It is not my idiosyncrasy to be ironic or sarcastic but my diagnosis would be that politicians are rather cryptoplethorists.

Although they emphatically stigmatize numismatic plethora, they energize it

through their tactics and practices.

Our policies should be based more on economic and less on political criteria.

Our gnomon has to be a metron between economic, strategic and philanthropic scopes. Political magic has always been antieconomic.

In an epoch characterized by monopolies, oligopolies, monopsonies, monopolistic antagonism and polymorphous inelasticities, our policies have to be more orthological. But this should not be metamorphosed into plethorophobia which is endemic among academic economists.

Numismatic symmetry should not hyper - antagonize economic acme.

A greater harmonization between the practices of the economic and numismatic archons is basic.

Parallel to this, we have to synchronize and harmonize more and more our economic and numismatic policies panethnically.

These scopes are more practicable now, when the prognostics of the political and economic barometer are halcyonic.

The history of our didymous organizations in this sphere has been didactic and their gnostic practices will always be a tonic to the polyonymous and idiomorphous ethnical economies. The genesis of the programmed organization will dynamize these policies. Therefore, I sympathize, although not without criticism on one or two themes, with the apostles and the hierarchy of our organizations in their zeal to program orthodox economic and numismatic policies.

I apologize for having tyrannized you with my hellenic phraseology.

In my epilogue, I emphasize my eulogy to the philoxenous autochthons of this cosmopolitan metropolis and my encomium to you, Kyrie, and the stenographers.

ΗΛΙΑΣ Α. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

Τὸ «αὐτοφύες» τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας στὸν ἐλληνικὸ χῶρο καὶ τὴν ἐλληνικὴ φύση (Μιὰ ἄποψη ἀντίθετη πρὸς τὶς ἰσχύουσες θεωρίες)

1.

Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ὅποια μορφή κι ἂν πῆρε ἀπ' τὴ γέννησή της μέχρι σήμερα, ἐξακολούθησε, παρὰ τὶς προσπάθειες τῶν διωκτῶν της, νὰ παραμένει μοναδικὸ μνημεῖο πολιτισμοῦ. Γέννημα, ὅπως θ' ἀποδειχθῇ, τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου καὶ τῆς ἐλληνικῆς φύσεως, ἔγινε ὄχι μόνον ἡ τέλεια ἔκφραση τοῦ Ἑλληνικοῦ Λόγου, ἀλλὰ κατόρθωσε, μέσω τῶν λέξεών της, ν' ἀποταμιεύσει τὴ σοφία χιλιετιῶν καὶ νὰ καταστεῖ, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, τὸ μεγαλύτερο ταμεῖο γνώσεων τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἀρχεῖο πολῦτιμο τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ «Λόγου», ποὺ ἀποταμιευμένος βρίσκεται ἐντὸς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, στρέφονται ἐκ νέου σήμερα ὅλοι οἱ δογματικοὶ «-ισμοί». Εἴμαστε μάρτυρες μιᾶς νέας μεθοδευμένης προσπάθειας τῶν ἀντιπάλων τῆς «ἐνάρχου τάξεως» καὶ τοῦ «διαλόγου», ποὺ ἐκπροσωπεῖ ὁ Ἑλληνικὸς Λόγος. Σ' αὐτὴ τὴν νέα «προσπάθεια» ἀπειλοῦνται τόσο ὁ ἐλληνικὸς χῶρος, ὅσο καὶ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ ὁ ἐλληνικὸς λαός. «Ἡ γλωσσικὴ μας ὑποβάθμιση δὲν εἶναι θέμα κάποιων λέξεων καὶ τύπων» — ὑποστήριξε ὁ καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γεώργ. Μπαμπινιώτης. «Εἶναι θέμα Παιδείας, ἐλευθερίας καὶ νοοτροπίας. Δὲν εἶναι «παιδικὴ ἀσθένεια» ποὺ θὰ περάσει. Εἶναι ἐνδημοῦσα νόσος. Καὶ ἀπαιτεῖ ἀμεση, γενναία ἀντιμετώπιση, μὲ κριτήρια τὴν ἐλευθερίαν στὴ γλῶσσα — ποὺ θὰ πῇ ἐλευθερία στὴν ἔκφραση καὶ στὴ σκέψη — καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια.

» Μακρυνὰ ἀπὸ μικροσκοπιμότητες, ἀπὸ ἀδικαιολόγητους σήμερα φανατισμούς, ἀπὸ πονηρὲς ὅσο καὶ ἀφελεῖς ταξινομήσεις σὲ δεξιούς καὶ ἀριστεροὺς τῆς γλώσσας, σὲ ἀντιδραστικούς καὶ προοδευτικούς. Καὶ κυρίως μακρυνὰ ἀπὸ τὴν ὑποπτη σήμερα συντήρηση τοῦ πολωτικοῦ σχήματος μιᾶς τεχνητῆς ἀντιδικίας μεταξὺ λογίας καὶ δημοτικῆς γλώσσας, ἐνὸς σχήματος ποὺ ξεπέρασε ὀργανικὰ καὶ ἱστορικὰ ἡ ἴδια ἡ γλῶσσα μας. Μοναδικὸς στόχος σήμερα πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀνύψωση τῆς στάθμης τῆς γλωσσικῆς μας ἐπικοινωνίας: Καλύτερη ποιότητα γλώσσας. Ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν βαθμιαία ἐξάρτησή της ἀπὸ τὶς ξένες γλώσσες ἐπιβάλλεται σήμερα ὅσο ποτὲ ἄλλοτε καὶ εἶναι ἀγῶνας γιὰ τὴν ἐθνικὴ μας ταυτότητα». (Ἀπὸ τὴ συζήτηση στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία, 20/3/1984).

Εἶναι χρέος πιά ν' ἀποκαλύπτουμε τὸ ἀνόσιο παιχνίδι τῆς δολιοφθοράς. Ὁ Ἑλληνικὸς Λόγος μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει τοὺς νέους ὅλης τῆς γῆς ἔξω ἀπὸ τοὺς λαβύρινθους τῆς πάσης μορφῆς «-ισμῶν» καὶ τῶν ἐκτροπῶν. Χιλιετίες τώρα θυσιάζονται οἱ νέοι στὶς παρανοϊκότητες τῶν δογματισμῶν, χωρὶς νὰ βρίσκουν τὴν ποθητὴ εὐτυχία. Γράφει ὁ Πουλαντζᾶς στὸ «Κράτος, Ἐξουσία καὶ Σοσιαλισμός» (ἐκδόσεις «Θεμέλιο», μετ. Εἰρήνης Λεβίδη): «Ἡ αἰσιοδοξία ὡς πρὸς τὸ δημοκρατικὸ δρόμο τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὡστόσο, δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάνει νὰ τὸν θεωροῦμε σὰν μιὰ βασιλικὴ ὁδὸ, εὐκολὴ καὶ ἀκίνδυνη. Κίνδυνοι ὑπάρχουν, κατὰ κάποιον τρόπο ὅμως μετατοπισμένοι: σὲ τελευταία ἀνάλυση, οἱ κίνδυνοι εἶναι νὰ πορευτοῦμε κι ἐμεῖς σὰν θύματα πρὸς τὰ κατονομασμένα στρατόπεδα καὶ τὶς σφαγές. Σὲ τοῦτο θὰ ἀπαντοῦσα ὅτι σὲ σύγκριση καλύτερα αὐτὸ παρὰ νὰ σφαγιάσουμε τοὺς ἄλλους γιὰ νὰ τελειώσουμε καὶ οἱ ἴδιοι κάτω ἀπ' τὴ λεπίδα κάποιας Ἐπιτροπῆς Δημόσιας Σωτηρίας ἢ κάποιον δικτάτορα τοῦ Προλεταριάτου».

Ἀλλοτριωμένοι, καθὼς εἴμαστε ὅλοι μας, στὰ ἴδια «μοντέλα ζωῆς», ποὺ μᾶς σερβίρουν ἢ μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ ζοῦμε, εἶναι, θὰ μᾶς ποῦν, οὐτοπία νὰ περιμένουμε ὅτι οἱ ἐξουσιασμοὶ θὰ νικηθοῦν. Προσωπικὰ πιστεύω, ὅτι στυλοβάτης τοῦ ἐξουσιασμοῦ εἴμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι... Ἡ διαπίστωσή μου εἶναι, ὅτι εἴμαστε ὑποχείρια ἐνὸς φαύλου κύκλου. Ἀκριβῶς ὅμως ἐπειδὴ εἶναι φαῦλος, ὑπόκειται σὲ μιὰ διάσπαση. Τὸ φαινόμενο, προσέξτε, δὲν εἶναι καινούργιο.

«Οὐδὲ τις εὐόρκου χάρις ἔσσειται οὔτε δικαίου
οὔτ' ἀγαθοῦ, μᾶλλον δὲ κακῶν ρεκτῆρα καὶ ὕβριν
ἀνέρα τιμῆσουσι· δίκη δ' ἐν χερσὶ, καὶ αἰδώς

*οὐκ ἔσται· βλάψει δ' ὁ κακὸς τὸν ἀρείονα φῶτα
 μύθοισιν σκολιοῖς ἐνέπων, ἐπὶ δ' ὄρκον ὁμεῖται.
 ζῆλος δ' ἀνθρώποισιν διζηροῖσιν ἅπασι
 δυσκέλαδος κακόχαρτος ὁμαρτήσῃ στυγερώπῃς.
 Καὶ τότε δὴ πρὸς Ὀλυμπον ἀπὸ χθονὸς εὐρυοδείης
 λευκοῖσιν φάρεσσι καλυψαμένα χρῶα καλὸν
 ἀθανάτων μετὰ φύλον ἴτον προλιπόντ' ἀνθρώπους
 Αἰδῶς καὶ Νέμεσις· τὰ δὲ λείπεται ἄλγεα λυγρὰ
 θνητοῖς ἀνθρώποισι· κακοῦ δ' οὐκ ἔσσεται ἀλκή».*

[= Καμμιὰ τιμὴ δὲν θ' ἀπολαμβάνει ἐκεῖνος ποὺ τὸν ὄρκο του κρατᾷ, οὔτε ὁ δίκαιος οὔτε ὁ ἀγαθός, μὰ τὸν δόλιο καὶ τὸν ἀνῆθικο καὶ τὸν ὕβριστὴ ἀνθρώπο θὰ τιμούν, τὸ δίκαιο θὰ τὸ παίρνει ὁ παλληκαρᾶς, καὶ ντροπὴ δὲν θὰ ὑπάρχει· θὰ συντρίβει δὲ ὁ ἄθλιος καὶ δολερὸς τὸν φωτισμένο καὶ ἀνδρεῖο μὲ λόγια ὑπούλα καὶ διεστραμμένα καὶ θὰ παίρνει κι' ὄρκο (πῶς εἶν' ἀληθινά). Κι ἡ Ἐριδα (θὰ κυριαρχήσει) σ' ὅλους τοὺς πανάθλιους ἀνθρώπους μὲ τὴν ξετσιώπη λαλιά, κακόχαρη θὰ τοὺς συντροφεύει (τρομάζοντας τίς ψυχές τους μὲ τὴ φοβερὴ τῆς ὄψης) ὅμοια μ' αὐτὴν τῆς Στυγός. Καὶ τότε πρὸς τὸν Ὀλυμπο (θὰ φεύγουν), ἐγκαταλείποντας τὴν πλατύδρομη γῆ, φορώντας τὰ λευκὰ πέπλα τους ποὺ καλύπτουν τὴν κάτασπρη θωρίδα τοὺς ἡ Αἰδῶς καὶ ἡ Νέμεσις (δηλαδή ἡ Ντροπὴ ποὺ θεμελιώσε τὸ ἀνθρώπινο κοινωνικὸ δίκαιο καὶ ἡ Κάθαρση ποὺ ἐπαναφέρει τὴν κοινωνικὴ Ἀρμονία). Κι ἀπὸ τότε δὲν θὰ λείπουν πιά τὰ φοβερά δεινὰ ἀπ' τοὺς θνητοὺς ἀνθρώπους. Ἀπ' αὐτὲς δὲ τίς συμφορὲς καμμιὰ δύναμη δὲν τοὺς σώζει.].

Τὰ λόγια αὐτὰ εἶναι τοῦ μεγάλου Ἡσιόδου [*Ἔργα Ἡμέραι*, στίχ. 190-201]. Μ' αὐτὰ ἄς ξεκινήσω κι ἐγὼ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ θεμάτων μου, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἡ ἱστορία τοῦ χώρου μας, τῶν ἀνθρώπων του καὶ τῆς γλώσσας τους, δηλαδή τοῦ πολιτισμοῦ τους.

2.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, τῶν ἀνθρώπων δηλαδή ποὺ πρῶτοι ἀνέπτυξαν γλῶσσα καὶ πολιτισμὸ, βρίσκεται καταχωρημένη στὸ μεγάλο ἀρχεῖο ἱστορίας καὶ γνώσεων, ἀρχεῖο ποὺ εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα. Ἀπ' αὐτὸ τὸ «ἀρχεῖο» πληροφορούμεθα, ὅτι ἡ παρουσία στὸν ἐλληνικὸν ὄχι, ὅπως αὐτὸς μετονομάσθηκε μετὰ ἀπὸ χιλιετίες, τοῦ *Homo Sapiens* ἔχει σημειωθεῖ γλωσσικὰ μὲ τὴ λέξη «ἐλλοψ». Ἐλλοψες, κατὰ τὸν λεξικογράφο Ἡσύχιον, εἶναι «οἱ ἀφθογοί, οἱ ἀφωνοὶ καὶ οἱ λεπίδωτοί, οἱ δασεῖς καὶ τραχεῖς».

«Φθόγγος», στὴ γλῶσσα μας τὴν ἐλληνικὴ, σημαίνει τὸν διακεκριμένο ἦχο, κυρίως ἐπὶ ἀνθρώπων. «Φωνή» δέ, προκειμένου περὶ ἀνθρώπων, εἶναι ἡ δύναμη τοῦ λαλεῖν, ὁ λόγος. «Λεπίδωτοί» οἱ ἀνθρώποι δὲν εἶναι, μπορεῖ ὅμως νὰ γίνουν ἂν ντυθοῦν μὲ δέρματα μικρῶν ζώων, ἐνώνοντας τὸ ἓνα ἐπάνω στὸ ἄλλο. «Δασεῖς», δηλαδή τριχωτοί, οἱ ἀνθρώποι μπορεῖ νὰ εἶναι. «Τραχεῖς», δηλαδή βίαιοι, ὀρμητικοὶ καὶ σκληροί, οἱ πρῶτοι ἀνθρώποι ἔπρεπε νὰ εἶναι γιὰ νὰ ἐπιζήσουν. «Ἐλλό» εἶπαν τὸ νεβρὸ τῆς ἐλάφου καὶ «ἐλλο-φόνος» ἦταν ὁ θηρευτὴς ποὺ σκοτώνει τοὺς νεβρούς. «Ἐλλογες» τέλος ὀνόμασαν τοὺς ἔχοντες λογικὴ. Ἀπὸ τὸ «ἀρχεῖο» ἀποσπᾷ ἀκόμη δύο λέξεις ποὺ ἔχουν συγγενεῖς σημασίες μὲ τὰ νοήματα τῶν προηγούμενων λέξεων. Αὐτὲς οἱ λέξεις εἶναι: *Θεάομαι*, ποὺ σημαίνει «βλέπω μετὰ θαυμασμοῦ», ἐξετάζω τι διὰ τοῦ νοῦ· καὶ ἡ λέξις «*θοός*», ποὺ σημαίνει ταχύς, ὀξύς, εὐκίνητος, δραστήριος, ἐνεργητικός.

Ἦδη σχηματίσαμε τὴν πρώτη εἰκόνα τῶν πρῶτων ἀνθρώπων τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου! Ὁ *Homo Sapiens* εἶναι *θοός* καὶ *θεάεται*, εἶναι θηρευτὴς ἐλλο-φόνος, εἶναι ἄγλωσσος, εἶναι τριχωτός καὶ βίαιος, ντύνεται μὲ τὰ δέρματα τῶν νεβρῶν τῆς ἐλάφου καὶ ἴσως πρωτοεμφανίστηκε στὴν «Ἐλλοπία», ποὺ εἶναι στὴν περιοχὴ τῆς Δωδώνης. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀρχὴν ξεκινᾷ τὴν «ἀφήγησή» τῆς ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα τὴ σχετικὴ μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου καὶ τὴν ἐλληνικὴ φύση, τὴ φύση ποὺ δίδαξε τὴν γλῶσσα καὶ τὸν πολιτισμὸ.

Πότε ο έλλοωv άνθρωπος πρωτοεμφανίζεται στην έλληνική γη; 'Από πού ήλθε; Τίποτα δέν ξέρουμε· τίποτα δέν είναι γνωστό, δέν απέκτησε δηλαδή την «κοινή συναίνεση» τών συναφών πρὸς τὸν ἄνθρωπο ἐπιστημῶν. Οἱ ἐπιστῆμες συνεχίζουν νά ἐρευνοῦν τὸ γενικώτερο θέμα. 'Εκεῖνο πάντως πού είναι βέβαιο, μέχρι στιγμῆς, είναι ὅτι ἡ ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπου στὸν πλανήτη Γῆ συνεχῶς «ὀπισθοδρομεῖ» χρονικά, κι ἔτσι χρονολογίες ὅπως 300 χιλ. ἢ 500 χιλ. χρόνια θεωροῦνται σήμερα ἀπὸ πολλοὺς ἐπιστήμονες ξεπερασμένα χρονικά ὄρια.

Γιὰ μᾶς ὁμως τὸ θέμα αὐτὸ τοῦ πότε καὶ πού πρωτοεμφανίστηκε ὁ ἔμφρων ἄνθρωπος δέν ἔχει ιδιαίτερη σημασία. Οἱ ἄνθρωποι πρέπει ἢ μπορεῖ νά ἐμφανίστηκαν ταυτόχρονα σὲ πολλὲς περιοχὲς τοῦ πλανήτη. Σημασία ἔχει νά ἐρευνήσουμε καὶ νά κατανοήσουμε τίς διαφορὲς, πού ἔκαναν ξεχωριστὲς καὶ ταχύτερες τίς διαδικασίες, ὥστε ἄλλοι λαοὶ νά εἰσέλθουν πρῶτοι στὸν πολιτισμὸ καὶ ἄλλοι νά βραδύνουν μέχρι σήμερα κατὰ τρόπο τραγικὸ. Πρέπει ἀκόμη νά παρατηρήσουμε, χωρίς ρατσιστικὲς προκαταλήψεις, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, σ' ὅποιο σημεῖο τοῦ πλανήτη μας κι' ἂν γεννήθηκαν ἢ γεννιοῦνται, ἔρχονται στὸ φῶς, στὴ ζωὴ, μὲ περίπου ὅμοια ὑποστασιακὰ στοιχεῖα (ἐνστικτα, ψυχικὲς ιδιότητες, νόηση).

Μὲ βάση αὐτοὺς τοὺς βασικοὺς συλλογισμοὺς, εἶναι φανερό ὅτι τὸ ξεχωριστὸ στοιχεῖο, πού πρέπει νά εἶναι ὑπεύθυνο τῶν διαφορῶν στὴν ταχύτερη ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ὁ γεωγραφικὸς χώρος καὶ τὸ φυσικὸ περιβάλλον. 'Επειδὴ ὁμως πολιτισμὸς δέν ὑπάρχει χωρίς γλῶσσα, πρέπει ν' ἀναζητήσουμε τὴν ἀπάντησή στὸ ἐρώτημα: κατὰ πόσο πράγματι ὁ «χώρος - φύση» ὑπῆρξαν ἐδῶ οἱ μεγάλοι συντελεστὲς δημιουργίας γλῶσσας καὶ ἐπομένως πολιτισμοῦ.

Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ Πανάρχαιου Πόντου, τῆς θάλασσας πού ὀνομάστηκε Μεσόγαῖος ἢ Μεσόγειος, βρίσκεται ὁ ἑλληνικὸς χώρος. Τὰ τάρταρα τῆς γῆς γέννησαν «κάποτε»: [Θεογ., στίχ. 129] «οὐρεα μακρὰ θεῶν χαρίεντας ἐναύλους» [= τὰ ὄρη τὰ ἐκτεταμένα, τῶν πρῶτων ἀνθρώπων χαρούμενες κατοικίες]. Αὐτῇ, τῇ μητέρα γῇ τοῦ ἔλλοπος, οἱ γεωλόγοι τὴν ὀνόμασαν Αἰγαίδα. 'Εγὼ θὰ τὴν ἀποκαλοῦσα «οὐρ», ἐπειδὴ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τῶν γεωλογικῶν ἀναστατώσεων, πού σχημάτισαν τίς ἐντονες ἐδαφικὲς πτυχώσεις, ἡ ὄψη τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ἔχει ἰσχυρὰ τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς μοναδικῆς σὲ πυκνότητά, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔκτασή, ὀρογένεσής. Αὐτὴ ἡ πρῶτη ἀνάδυση τῆς πανέμορφης 'Αφροδίτης ἀπ' τὰ νερά τοῦ Πόντου κράτησε ἴσως 30 ἑκατομμύρια χρόνια, μὲ περιόδους ἀγνωστων ἐντάσεων καὶ ὑφέσεων καὶ σταμάτησε, λέγουν, πρὸ πέντε ἑκατομμυρίων ἐτῶν, μορφοποιούμενη τελικὰ σ' αὐτὸ πού βλέπουμε καὶ σήμερα ἐμεῖς: στὸ πολύμορφο ὄρεινὸ ἀνάγλυφο τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Αὐτὲς οἱ μεγάλες ὀροσειρὲς (οὐρεα) ξεκινοῦσαν ἀπ' τὴν Πίνδο, τὴ χώρα τῶν ἐλλόπων, πού ἴσως ὑπῆρξε ἡ μητέρα-τροφὸς γῆ, κι' ἀπλώνονταν σὰν τεράστιοι κυματισμοὶ τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς, γιὰ νά καταλάβουν τὸ χερσαῖο καὶ θαλάσσιο χωρὸ σὲ μιὰ μοναδικὴ ἀρμονία διακυμάνσεων ὕψους.

Αὐτὴ ἡ μοναδικὴ ἐναλλαγὴ καὶ ποικιλομορφία τῶν ὄρεινῶν σχηματισμῶν, πού ξεκινᾷ ἀπ' τὸ ὄριο τοῦ πάλλευκου χιονιοῦ καὶ κατεβαίνει πρὸς τὴν θάλασσα, ὑφαίνει, στὸ διάβα τῆς αὐτό, σχέδια ἀνεπανάληπτα φαραγγίων, ὀροπεδίων, χειμάρρων, λόφων, κοιλάδων, ποταμῶν, λιμνῶν, πεδινῶν λωρίδων, κάμπων· καὶ ἡμερεῖ μετὰ στὰ στολίδια τῶν ἀπόκρημνων βράχων, τῶν βότσαλων καὶ τῶν ἀμμουδερῶν δαντελλωτῶν ἀκτῶν, γιὰ νά σκεπαστεῖ μὲ τὴν μπλέ, ἄσπρη, ἀργυρόχρωμη, πράσινη, ρόδινη, χρυσαφιά θάλασσα. Αὐτὸ ὁμως τὸ σκέπασμα τοῦ ὑδάτινου μανδύα, πού τῆς ἔκρυσσε τὰ κάλλη, ἄλλοτε μὲ ὄργη κι' ἄλλοτε μὲ νάζι τὸ πετᾷ, γιὰ νά φανερώσει τὰ θεσπέσια βραχονήσια, τὰ νησιά μὲ τίς γκριζὲς, κόκκινες, πράσινες, κίτρινες κι' ἄλλες χρωματιστὲς μαρμαρυγὲς καὶ τὰ ἠφαίστεια, τοῦ θυμοῦ τῆς ξεσπάσματα. Πόσα ἐργαστήρια καταργασίας πολύτιμων ὀρυκτῶν ὑλῶν δέν στήθηκαν δίπλα σ' αὐτὰ τὰ ἠφαίστεια ἀργότερα! Αἶγινα, Πόρος, Μῆλος, Κίμωλος, Φολέγανδρος, Θῆρα, Νίσυρος, Μυτιλήνη, Χίος, Λήμνος, Ἴμβρος, Σαμοθράκη...

Κι' ὅταν ξέσπασαν στὰ οὐρεα οἱ ἀντάρες, πού ὁ Πόντος κουβάλαγε πάνω τους μὲ τὰ μαῦρα σύννεφα, τ' ἀστροπελέκια καὶ τοὺς οὐρίους ἀνεμους, τότε ἡ ἀντάρα γινόταν χίμαιρα μὲ κεφάλι λεονταριοῦ, μὲ μεσοκόρμι γίδας καὶ οὐρὰ δρακόφιδου, κι' ἄλλοτε μουγκρίζοντας ἄλλοτε πηδώντας ἢ κατεβαίνοντας, ὅπως οἱ αἶγες, μὲ ὀρμὴ ἀπ' τὸ βου-

νὸ (καταιγίδα) ἢ γυροφέρνοντας μέσ' τὰ φαράγγια σὰ δράκος, ἀποσάθρωνε τὴ μάνα γῆ, ἀλλὰ καὶ τὴ θέρμαινε καὶ τὴν πότιζε, ὥστε νὰ γίνεи ζειδωρὸς ἀρ-οὐρ-α καὶ νὰ βλαστήσῃ.

Καὶ θέριεψαν πάνω στὰ οὖρεα τὰ κωνοφόρα, οἱ ὀξυές, οἱ καστανιές, οἱ βελανιδιές καὶ ἡ φηγός, καὶ πιὸ κάτω οἱ δάφνες, οἱ κουμαριές, οἱ μυρτιές, τὰ πλατάνια, τὰ ρόμπο-λα κι' οἱ ἀγριελιές, γιὰ νὰ φτάσουμε στὴν ἀρουρα ποὺ πάνω τῆς φῦτρωσαν αὐτοφυεῖς καρποί, ὅπως ὁ Ὅμηρος μᾶς λέει [Ὁδυσ., ι, 108-111]:

«Οὐτε φυτεύουσιν χερσὶν φυτὸν οὔτε ἀρώσιν
ἀλλὰ τὰ γ' ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα (χωρὶς νὰ περάσει τ' ἀλέτρι)
πάντα φύονται. Πυροὶ (στάρια) καὶ κριθαὶ ἡδ' ἄμπελος,
αἱ τε φέρουσιν οἶνον ἐριστάφυλον...».

Καὶ χιλιάδες ἀγριολούλουδα, ποὺ ἡ δύναμή τους ἡ θεραπευτικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ μοναδικότητά τους (τὰ 4/6 τοῦ συνόλου τῶν βοτάνων ὅλης τῆς γῆς φύονται στὸν ἐλληνικὸ χῶρο) εἶναι κάποιο τῆς φύσης μυστικὸ ἀδιερεύνητο σὰν τὸ χάος τῆς Δημιουργίας.

Αὐτὸ ὅμως τὸ ἐδαφικὸ ἀνάγλυφο, πάνω ἀκριβῶς στὸν ὀμφαλὸ τῆς μητέρας γῆς, ἐπὶ πολλὰς χιλιετίες μέχρι σήμερα ἀνήκει γεωγραφικὰ στὴν «εὐκρατὴ ζώνη». Παρ' ὅλη ὅμως αὐτὴ τὴ γενικὴ θέση, δὲν ὑπάρχει «θερμομετρικὴ ἐνότητα» στὸ χῶρο αὐτό. Ἐτσι ἡ ποικιλία τῶν θερμοκρασιῶν ἀπὸ βουνὸ σὲ βουνό, ἀπὸ κάμπο σὲ κάμπο, ἀπὸ περιοχὴ σὲ περιοχὴ, ἔγινε ἰδανικὸς βιότοπος μιᾶς τεράστιας ποικιλίας ζώων. Ἡ ἐλληνικὴ γῆ μὲ τὶς τεράστιες ποσότητες τῶν ἀπολιθωμένων σκελετῶν σπονδυλωτῶν ζώων κατέχει τὴν πρώτη θέση τοῦ παγκόσμιου παλαιοντολογικοῦ ἐνδιαφέροντος:

«Δεινοθήρια (γίγαντιαῖα ζῶα ὕψους τεσσάρων μέτρων), μαστόδοντες (οἱ προγονικὲς μορφὲς τῶν ἐλεφάντων), ρινόκεροι, μαχαιρόδοντες, λέοντες, καμηλοπαρδάλεις, ὕαινες, πίθηκοι, ἀντιλόπες, σκύλοι, ἐλάφια, χοῖροι, πουλιὰ καὶ χελώνες ζοῦσαν στὸν ἐλληνικὸ χῶρο πρὶν ἀπὸ ἑκατομμῦρια χρόνια... Οἱ ἀνασκαφεῖς στὴ χαράδρα τοῦ Πικερμιοῦ (1839—1912) ἀπεκάλυψαν τὴν περίφημη «Πικερμικὴ Πανίδα», τὸ ζωικὸ κόσμον τῆς ἐλληνικῆς γῆς πρὶν 13 ἑκατομμῦρια χρόνια..., ἡ «πλειστοκαινικὴ πανίς» τῆς Μεγαλοπόλεως..., πρὶν 2 ἑκατομμῦρια χρόνια..., μὲ ζῶα ποὺ ἀνήκουν σὲ θερμὸ κλίμα καὶ πλούσια βλάστηση (ἐλέφαντες, ἐλάφια, δασόβιοι ρινόκεροι, ἵπποπόταμοι, ἄλογα) καὶ ζῶα ψυχρῶν κλιμάτων καὶ παγωμένων ἴσως ἐκτάσεων μὲ βλάστηση στέππας καὶ τούνδρας (μαμούθ, βίσωνες καὶ τριχώτοι ρινόκεροι)..., ὁ «πρωτογενὴς βοῦς», ἕνα εἶδος βοδιοῦ ποὺ τὸ συναντοῦμε στὴ Μινωικὴ Κρήτη, τὸ «πλατώνι», εἶδος μικροῦ ἐλαφιοῦ μὲ πλατιά κέρατα, ποὺ ἔχει ἐπιβιώσει ὡς τὴν ἐποχὴ μας στὴ Ρόδο..., ἕνα εἶδος ἀλόγου μεγαλόσωμου (ὕψος 1.80)..., ἡ ὕαινα καὶ ἀκόμη ἀπολιθωμένα ὀστά χοίρων, καστόρων, ἐρπετῶν καὶ πουλιῶν ἀποτελοῦν τὰ εὐρήματα τοῦ ζωικοῦ κόσμου τῆς λεκάνης τῆς Μεγαλοπόλεως... Ἀφθονα ἀπολιθωμένα ὀστά ζώων, κυρίως θηλαστικῶν, βρέθηκαν ἀκόμη στὶς ὀχθες τοῦ θεσσαλικοῦ Πηνειοῦ [σημειῶνω ἐγὼ τὸν «περὶ Θεσσαλίου λόγον» τοῦ Ἡρόδοτου (Πολύμνια, 129), γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγραψα στὸν Δαυλό, 26/84: ἐδῶ θὰ ὑπενθυμίσω ὅτι ὀλόκληρος ἡ Θεσσαλία ἦταν λίμνη], στὴ λεκάνη τῆς Κοζάνης καὶ τῶν Γρεβενῶν, στὴ Δράμα, σὲ σπήλαια τῶν Ἀγράφων, στὴν Ἡπειρο, στὴ Βοιωτία [ποὺ ἄλλοτε Καδμηΐα ἐλέγετο (Θεογ., στίχ. 326)]. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποθέσουμε, ὅτι τὰ μεταναστευτικὰ ζῶα εὗρισκαν στὸν ἐλληνικὸ χῶρο ἕνα θαυμάσιο χειμαδιό, καὶ αὐτὰ πρέπει νὰ συνέβαιναν μέχρι 100-50 χιλιάδες χρόνια πρὶν» [Ι. Μελέντης, εἰς Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 1980].

3.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴ μοναδικὴ ποικιλομορφία ἐδάφους, χλωρίδας καὶ πανίδας ἦταν πολὺ φυσικὸ, στὴ φάση αὐτὴ τῆς «πρωτόγονης νήσης» τοῦ Homo Sapiens, ποὺ ἀγωνιζόταν νὰ ἐπιβιώσει, ἡ ἔνταση, ἐπανάληψη καὶ ποικιλία εἰκόνων - ἤχων καὶ συναισθημάτων νὰ προσδιορίσουν τὴν ταχύτητα καὶ τὴν ἔκταση τῆς γλωσσικῆς «ἀνταπόκρισης» τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ ἡ μορφή «διδασκαλίας τῆς φύσης» συλλαμβανομένη ἀπὸ ἕνα ἐπίσης φυσικὸ ὄργανο, τὴ νόηση, μετασχηματιζόταν, κατὰ τὴν πρώτη αὐτὴ φάση τῆς ζωῆς του, σὲ ἡχητικὰ καὶ ὀπτικὰ σήματα, ποὺ ὁ ἄνθρωπος προσπάθησε μέσα στὶς

χιλιετίες ν' αποδώσει ή μιμηθεῖ με γλωσσικές και σωματικές κινήσεις, ώστε να κατορθώσει να επικοινωνήσει με τον συνάνθρωπό του της ομάδας.

Αυτά τα αναπαραγόμενα, με τη θέληση τώρα του ανθρώπου, σήματα αποτέλεσαν με την πάροδο των χιλιετιών την πρώτη γλώσσα και γραφή. Η φάση της δημιουργίας της πρώτης μορφής γλώσσας, που πρέπει να ονομασθεί περίοδος ονοματοποιίας, είναι άγνωστο πόσο κράτησε.

Οι άνθρωπινες όμως γνώσεις, διαρκώς, χάρη στους «κρέσσονας» [ό Δημόκριτος, έλεγε: «φύσει τὸ ἄρχειν οἰκίῳ τῷ κρέσσονι» (H. Diels, άπ. 215)] αὐξάνονταν· συνεχώς συμπληρώνονταν ή μεταπλάθονταν. Συνέπεια αὐτῆς τῆς διαδικασίας, που συνεχιζόταν στους «κρέσσονας», ή γλώσσα έγινε «λόγος», και ό «λόγος έργου σκιά», πάλιν κατά τον Δημόκριτον.

Αὐτὴ ή πορεία, που μετέβαλε τούς έλλοπες σὲ «αὐδήντας», ἴσως κράτησε ὅλη τὴν περίοδο τῆς θήρας. Καί πρέπει, διαρκῶς εξελισσομένη (ή γλώσσα), νὰ ἔφθασε στὴν περίοδο τῆς κτηνοτροφίας. Τότε ἴσως οἱ ἄνθρωποι τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου έγιναν «μέροπες», δηλαδή απέκτησαν ἕναρθρο λόγο. Εἶναι ἄγνωστος βέβαια ὁ χρόνος πού χρειάστηκαν οἱ ἔλλοπες (θεοί) νὰ αποκτήσουν γλώσσα και ἀπὸ θηρευτὲς νὰ γίνουν κτηνοτρόφοι, βοσκοί. Καμμιά ὅμως περίοδος τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς δὲν ξεχωρίζει ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ἀμέσως προηγούμενὴ τῆς και καμμιά ἐξέλιξη, στίς πρώτες ὁμάδες ἀνθρώπων, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει, ἂν δὲν εἶχε ἐξ ὁλοκλήρου στηριχθεῖ στίς «παραδοσιακές» ἀνθρώπινες γνώσεις. Οἱ παρατηρήσεις τῶν ἀνθρώπων, πηγὴ γιὰ κάθε μορφὴ νέων γνώσεων, ὅσο μεταφερόμεθα πίσω στὴν αὐγὴ τῆς παρουσίας τῆς ἀνθρωπότη-
τας, τόσο, πρέπει νὰ δεχθούμε, ὅτι διακινούνταν βραδύτατα. Αὐτὴ ή φυσικὴ βραδύτητα, ἀποτέλεσμα ἑλλείψεως «προσλαμβανουσῶν παραστάσεων», ἐπιδεινοῦται ἀπὸ τὴν γλωσσικὴ ποικιλία, τὴν ὀφειλομένη στὸ γεωγραφικὸ χῶρο, στὴ φύση και, βέβαια, στὴν ἑλλειψὴ κοινῶν προσλαμβανουσῶν παραστάσεων ἀπὸ περιοχὴ σὲ περιοχὴ. "Ετσι, δὲν μπορούμε νὰ μιλοῦμε γιὰ μιὰ γλώσσα ἑλληνικὴ ἀλλὰ γιὰ πολλές ἀρχικὲς γλώσσες, πού ὀφείλονταν στους διαφορετικούς χώρους ἀναπτύξεως των. Ὁ Ὅμηρος στὴν Ὀδύσεια (τ, 172-177) γράφει:

*«Κρήτη τις γαῖ' ἐστι, ἐν μέσῳ οἴνοπι Πόντῳ,
καλὴ και πίερα, περίρρυτος. Ἐν δ' ἄνθρωποι
πολλοί, ἀπειρέσσιοι και ἐνενήκοντα πόλεις.
Ἄλλοι δ' ἄλλων γλώσσα μεμιγμένοι, ἐν μὲν Ἀχαιοί
ἐν δὲ Ἑτεόκρητες μεγαλήτορες, ἐν δὲ Κύδωνες
Δωριεὲς τε τριχάικες δῖοί τε Πελασγοί».*

[= Ἡ Κρήτη εἶναι μιὰ χώρα στὸ μέσο τῆς φουρτουνιασμένης σὰν μεθυσμένης θάλασσας τοῦ Πόντου. Εἶναι χώρα ὁμορφὴ, εὐφορὴ και με πολλὰ τρεχούμενα νερά. Οἱ ἄνθρωποι πού τὴν κατοικοῦν εἶναι χιλιάδες κι' ἔχει ἀκόμη ἐνενήντα πόλεις. Ἡ γλώσσα τῆς εἶναι ἕνα κράμα (κρητὴρ - Κρήτη;) γλωσσῶν τῶν κατοίκων τῆς, πού εἶναι οἱ Ἀχαιοί, οἱ μεγάλῳψυχοι και γενναῖοι Ἑτεόκρητες, οἱ Κύδωνες, οἱ τρεῖς γνωστὲς φυλὲς τῶν Δωριέων (Υἱαῖοι, Δυμᾶνες, Πάμφυλοι) και οἱ Πελασγοί, πού ή παρουσία τους ξεκινáει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Δία].

Ὁ Ὅμηρος στους στίχους αὐτοὺς μᾶς δείχνει τὸν τρόπο τῆς φυσικῆς διαδικασίας στὴν δημιουργία «κάποιας κοινῆς γλώσσας», πού κι' αὐτὴ ὅμως ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχει τὸν τοπικὸ τῆς χαρακτῆρα. "Ετσι, εἶναι λάθος νὰ στρεφόμεσθε πρὸς τὰ πίσω ἀναζητήτων, δῆθεν ἀπὸ ιδιώματα, τὴν «κοινὴ ἑλληνικὴ» κι' ἀπ' αὐτὴ τὴν «ἰνδοευρωπαϊκὴ» εἶτε κατ' εὐθείαν εἶτε με ἐνδιάμεσους σταθμούς. Πρέπει, ἀντίθετα, ἀπ' τὶς τοπικὲς γλώσσες, πού σχηματίστηκαν στὸν μοναδικὸ σὲ ποικιλομορφία ἑλληνικὸ χῶρο, νὰ συναγάγουμε τὴν αἰτία και τούς τρόπους, πού ἐξ αὐτῶν προήλθαν βαθμιαία, τοπικά, εὐρύτερα «κοινὰ ἐπίπεδα συνεννόησης». Ἀπὸ αὐτὲς τὶς «τοπικὲς γλώσσες» ἀργότερα καταβλήθηκε προσπάθεια, μέσω τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἀναπτύξεως «κοινῆς ἑλληνικῆς». Κοινὴ ὅμως ἑλληνικὴ γλώσσα, ἀπὸ τὴν ὁποία νὰ προήλθαν τὰ ιδιώματα τοῦ εὐρύτερου χώρου, ποτὲ δὲν ὑπῆρξε ὡς «ἀρχή» τῆς γλώσσας τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου.

Αὐτὴ ἡ ἀποσύνδεση τῆς γλώσσας ἀπὸ τὸ φυσικὸ τῆς χώρου ἀναπτύξεως ἢ ἀκόμη ἡ ὑποβάθμιση ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη τῆς ἀξίας τοῦ φυσικοῦ χώρου στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, δὲν μᾶς ἐπέτρεψε νὰ καταλήξουμε σὲ συμπεράσματα ὀρθά. Ὁ Δημόκριτος ἔλεγε: [H. Diels, ἀπ. 33]:

«Ἡ φύσις καὶ ἡ διδαχὴ παραπλήσιόν ἐστι· Καὶ γὰρ ἡ διδαχὴ μεταρρυσμοὶ τὸν ἄνθρωπον, μεταρρυσμοῦσα δὲν φυσιοποιεῖ».

[= Ἡ φύση καὶ ἡ διδασκαλία εἶναι δύο παραπλήσια πράγματα· γιατί καὶ ἡ διδασκαλία βελτιώνει τὸν ἄνθρωπο, μ' αὐτὴ δὲ τὴν ἐνέργεια δὲν κάνει τίποτα τὸ διαφορετικὸ ἀπ' ὅ,τι κάνει ἡ φύσις]. Αὐτὴ ἡ γενικὴ τοποθέτηση δὲν ἀπορρίπτει τὴν ἐκδοχὴ ὅτι κάποια γλώσσα ἐκ τῶν ἀναπτυχθεισῶν στὸν ἐλληνικὸν χώρον δὲν προηγήθηκε χρονικά. Αὐτὴ ἡ χρονικὴ διαφορά, ἐντελῶς φυσικὴ καὶ στὰ στενὰ ὄρια τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου, ἔδωσε τὸ προβάδισμα καὶ πάλιν, τοπικὰ τώρα, σὲ μερικές ὁμάδες ἀνθρώπινες ἐναντὶ τῶν ἄλλων.

Στὴν «Θεογονίᾳ», τὸ κείμενο αὐτὸ πού διέσωσαν οἱ Ἀκαρνᾶνες ἱερεῖς τοῦ Ἑλικωνίου Μουσείου, ὅπως ὁ Πausanίας μᾶς λέει, διαβάζομε (στίχ. 139, 142 καί, κατὰ τὴν παραλλαγή τοῦ ἐκ Κιλικίας γραμματικοῦ καὶ φιλοσόφου Κράττητος, στίχ. 146):

*«Γεῖναιτο δ' αὖ Κύκλωπας ὑπέρβιον ἦτορ ἔχοντας
οἳ δὴ τὰ μὲν ἄλλα θεοῖς εὐαίγκιοι ἦσαν
οἳ δ' ἐξ ἀθανάτων θνητοὶ τράφεν αὐδήεντες».*

[= Μετὰ (ἀπὸ τοὺς θεοὺς - θηρευτές) οἱ Κύκλωπες παρουσιάζονται, ἄνθρωποι μὲ ὑπερβάλλουσες σωματικὲς καὶ ψυχικὲς δυνάμεις, μὲ ἐπιθυμίες καὶ κρίση, ἱκανοὶ νὰ ἐπιβιώσουν. Αὐτοὶ καθ' ὅλα τὰ ἄλλα ὅμοιοι μὲ τοὺς θεοὺς ἦσαν. Στὸ μόνο πού διέφεραν αὐτοὶ οἱ θνητοὶ ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους (συνεχιστὲς τοῦ ἀνθρώπινου γένους) εἶναι ὅτι ἀνατράφηκαν μαθαίνοντας τὴ γλῶσσα (ἔμαθαν καὶ νὰ συνομιλοῦν)].

Οἱ στίχοι αὐτοὶ τῆς *Θεογονίας* μᾶς ἐπιβεβαιώνουν τὰ λεχθέντα ἀπὸ τὸν Δημόκριτο. Ἦταν ἀρκετὸ νὰ διδαχθῶν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἀπὸ τὴ φύση τὴ γλῶσσα, γιὰ νὰ διδάξουν κι αὐτοὶ (*φυσιοποιοῦντες*) μὲ τὴ σειρά τους τοὺς ἄλλους. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸ βλέπουμε τὴν τεράστια σημασίᾳ τῆς διδασκαλίας στὴν ἐπιτάχυνση τῆς μεταδόσεως καὶ ἀργότερα ἀνταλλαγῆς τῶν νέων γνώσεων.

Στὸν Ὅμηρον [Ὀδυσ., ι, 275, 276] οἱ Κύκλωπες διαφωνοῦν μὲ τὸ ἐκπολιτιστικὸ ἔργον τοῦ Δία καὶ τῶν ἄλλων θεῶν, καὶ μάλιστα ἀμφισβητοῦν τὸ προβάδισμά τους:

*Οὐ γὰρ Κύκλωπες Διὸς αἰγιόχοιο ἀλέγουσιν
οὐδὲ θεῶν μακάρων, ἐπεὶ ἡ πολὺ φέρτεροί εἰμεν».*

[= Οἱ Κύκλωπες δὲν ἐνδιαφέρονται γι' αὐτὰ πού ὁ Δίας φροντίζει οὔτε τοὺς ἐνδιαφέρει τί κάνουν οἱ εὐτυχισμένους γενιὲς τῶν θεῶν, ἐπειδὴ ἡμεῖς οἱ Κύκλωπες εἴμαστε πολὺ ἀνώτεροι ἀπὸ αὐτούς].

Στοὺς στίχους αὐτοὺς ὁ Ὅμηρος μᾶς ὑποδεικνύει, ἄθελά του ἴσως, ἓνα γενικώτερο ἔκτοτε φαινόμενο, ὑψίστης ὅμως σημασίας, πού προέρχεται ἀπὸ τὴν «αὐτόματη» σχεδὸν μάθηση τῆς γλώσσας.

Οἱ παλιὲς εὐεργεσίες εἶχαν ξεχαστεῖ. Οἱ ἄνθρωποι, πού ἀπὸ βρέφη διδάσκονται τὴ μητρικὴ γλῶσσα, δὲν αἰσθάνονται καμμιά ὑποχρέωση πρὸς αὐτοὺς πού ἀρχικὰ συνέλαβαν τὰ ἐρεθίσματα τῆς φύσης καὶ σχημάτισαν γλῶσσα. Τὸ ἐρώτημα πῶς ἐμφανίσθηκε ἡ γλῶσσα καὶ σήμερα κανέναν δὲν ἀπασχολεῖ. Θεωροῦμε ὅλοι πολὺ φυσικὸ νὰ ἔχουμε κάποια γλῶσσα: καὶ ἴσως ἐδῶ κρύβεται ἡ αἰτία τῆς ἐλλείψεως ἀντίστασης κατὰ τῆς καταστροφῆς τῆς. Κανεὶς δὲν ἀναζητεῖ τὰ βαθύτερα νοήματα πού κρύβονται μέσα στὶς διαδικασίες σχηματισμοῦ τῆς. Πόσο διαφορετικὰ θ' ἀντιμετωπίζαμε τὴ γλῶσσα, ἂν διδασκόμαστε στὰ σχολεῖα τὴν ἱστορία τῆς! Πόση σοφία θὰ ἐλευθερώναμε ἀναλύοντας τὶς λέξεις καὶ πόση βοήθεια θὰ εἶχαμε χρησιμοποιοῦντας τὶς ἐμφυτευμένες μέσα στὶς λέξεις ἀξίες!

5.

Είναι έντελώς αυθαίρετα όσα έντελώς θεωρητικά, και με βάση τή δεδομένα άλλων γλωσσών, διατυπώνονται για τήν πορεία πού έλαβε ή έλληνική γλώσσα από τήν εμφάνιση τών ανθρώπων του έλληνικού χώρου και μετά. Ή βάση, πού πρέπει να θέσουμε, για να τή μελετήσουμε σωστά, είναι ό έλληνικός χώρος, με τό μοναδικό έδαφικό ανάγλυφο, και ή έλληνική φύση. Γλώσσα έλληνική, χωρίς αυτούς τούς συντελεστές, είναι άδύνατο να κατανοήσουμε, να συλλάβουμε δηλαδή τις διαδικασίες πού τήν γέννησαν.

Με βάση, επομένως, τή όσα μέχρι στιγμής έθεσα, θά επιχειρήσω να δώσω στόν αναγνώστη τή διαδικασία αυτή, στηριγμένος σε παραδείγματα τής ίδιας τής γλώσσας, όπως αυτή κατέληξε συνεπεία τών αναμίξεων τών τοπικών γλωσσών. Τών γλωσσών δηλαδή τών ανθρώπων του έλληνικού χώρου, όπως ό Όμηρος έλεγε: «*Άλλοι δ' άλλων γλώσσα μεμιγμένοι*» [Όδυσ., τ, 175]. Θά έπαναλάβω, για ν' αποφύγουμε παρανοήσεις, ότι δεν αναζητούμε τις γλώσσες πού κατέληξαν στην έλληνική, αλλά τούς λόγους για τούς όποιους επικράτησαν στο τελικό μας λεξιλόγιο οι όρθότερες λέξεις εκ τών επί μέρους γλωσσών. Και κάτι ακόμη πολύ ουσιώδες: ότι και αυτός ακόμη ό σχηματισμός τής «κοινής έλληνικής» δεν σημαίνει ότι κατάργησε τις γλωσσικές διαφορές.

Ίστορία, τέλος, και γλώσσα είναι άρρηκτα συνδεδεμένα: και για τόν λόγο αυτό θά ήταν σωστό να προχωρήσουμε στην εξέταση τής γλώσσας εν συνδυασμώ και προς τήν πορεία τών ανθρώπινων αναγκών και τών έπινοήσεων, πού, σε μεγάλες αρχικά περιόδους, σφράγισαν τή ζωή τών ανθρώπων. Έδώ θά μεταφέρω μερικές από τις πλέον χαρακτηριστικές λέξεις τών πρώτων χιλιετιών, για να καταδείξω τήν απόλυτη ταύτιση φύσης και γλώσσας έλληνικής κατά τήν αρχική περίοδο τής **όνοματοποιίας**, τήν περίοδο τής θήρας, τής κτηνοτροφίας και τής στοιχειώδους γεωργίας.

Σ' αυτή τήν μεγάλη χρονική περίοδο, πού είναι και άγνωστο πόσες χιλιετίες κράτησε, ασφαλώς οι άνθρωποι του έλληνικού χώρου σχημάτισαν, πέρα τών έμφυτων κραυγών και φωνητικών έξωτερικεύσεων τών ύποστασιακών τούς στοιχείων, και τις πρώτες λέξεις, πού αποτελούσαν προσπάθειες γλωσσικής και φωνητικής μίμησης τής περιβαλλοντικής φύσης. Θά αναφέρω τις λέξεις πού συνδέονται με τό φυσικό έλληνικό περιβάλλον, τις ρίζες από τις όποιες προήλθαν, και τις λέξεις πού προήλθαν απ' αυτές με τρόπο σύντομο, διότι άλλως κινδυνεύουμε να έπαναλάβουμε έδώ περίπου όλόκληρο τό έλληνικό λεξιλόγιο.

Ούρεα (βουνά). Ή λέξη ήχοπλάστηκε απ' τόν άνεμο, πού όρμητικός κατέβαινε απ' τή **ούρεα** και χτυπώντας μέσ' τή φαράγγια, στις σπηλιές, περνώντας μέσα απ' τή κωνοφόρα δάση, άκούστηκε σαν **οὔρ**. Αυτός ό ήχος έγινε ή ρίζα οὔρ-, απ' τήν όποία σχηματιστηκαν οι λέξεις **οὔρ-ος** = βουνό, **οὔριος** = άνεμος, **οὔρ-ος** = φύλαξη άγρυπνος, **οὔριον** = όριο κ.ά.

Σέ σύνθεση αργότερα με άλλη λέξη ήχοπλάσμένη από τή φωνή του ζώου **βοῦς** (μουγκαντό) μάς έδωσε τή λέξη βοῦς — οὔρος = (βούσιρις) άγριο βόδι: και με τή λξη **δῖς** = δύο, μάς έδωσε τήν ισχύ τών οὔρων = φυλάκων. Έξελίχθηκε σε **Δ(ισ)οὔρος** και **Δῶρος**. Λόγω αυτής τής προσφοράς τών φυλάκων, πού ό Πλάτων (**Πολιτεία**, Β ΧVΙ) στην πολιτεία του τούς θέλει να είναι «φιλόσοφοι, θυμοειδείς, ταχείς και ισχυροί», κατέληξε ν' αποκτήσει ή λέξη τήν έννοια άπλως τής προσφοράς, δηλαδή του «**δώρου**». Πολλές λέξεις, εκτός αυτών, στηρίχθηκαν στη ρίζα αυτή: **οὔρά**, **οὔραγέω**, **οὔρανός**, **οὔρος** φύλαξ, και βέβαια πολλές σύνθετες ακόμα λέξεις.

Κύκλος ή **Κίρκος** ή **Κρίκος**. Οι πρώτοι «θηρευτές» πρέπει να είχαν παρατηρήσει ότι τή άρπακτικά σαρκοβόρα όρνεα, όταν έπесήμαιναν τό θήραμά τους, άρχιζαν να πετοῦν πάνω απ' αυτό διαγράφοντας κύκλους. Αυτή ή κυκλική κίνηση συνοδευόταν από τήν κραυγή του άρπακτικού πού έμοιαζε με τόν ήχο «**κίρκ**», και γι' αυτό τό είδος αυτό του άρπακτικού τό όνομάζουμε και σήμερα «**κιρκ-ινέζι**» [**ίρηξ κίρκος**], Όδυσ., ν, 87]. Πόσες λέξεις

παρήχθησαν ἀργότερα ἀπ' αὐτὴν τὴν ἡχοπλασμένη ἀρχὴ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ παραθέσω. Θὰ ἀρκεστῶ ὁμως ν' ἀναφέρω, ὅτι ὁ κύκλος ποὺ διέγραφε τὸ ἀρπακτικὸ ἄνω τοῦ θύματός του, ἐγίνε τὸ σημεῖο πρὸς τὸ ὁποῖο οἱ «θεοὶ θηρευτῆς» ἔσπευδαν γιὰ νὰ βροῦν καὶ αὐτοὶ τὸ θήραμα, ποὺ ἦταν δύσκολο μέσα στὸ δάσος νὰ ἐντοπίσουν. Ὁ κύκλος ἐγίνε ἐπίσης σινιάλο γιὰ τὶς δικές τους θηρευτικὲς κινήσεις· καὶ ἀργότερα «κύκλω» προφύλαξαν τὰ κοπάδια τους μέσ' τὰ «μαντριά» καὶ «Κύκλωπες» ὀνομάστηκαν οἱ πρῶτοι κτηνοτρόφοι βοσκοί.

Αὐλός = ἡ πηγὴ νεροῦ, ἡ ὁλὴ τοῦ βράχου, ἀπὸ τὴν ὁποία τρέχει τὸ νερὸ. Ὅσοι ἔχουν ἀφουγκραστῇ κοντὰ σὲ πηγὴ νεροῦ, θὰ ξέρουν ὅτι τὸ νερὸ περνώντας μὲ κάποια ἀσυνεχὴ πίεση μέσα ἀπὸ τὴ σχισμὴ τοῦ βράχου παράγει τὸ ἦχο αὐλ- μὲ αὐξομειώσεις ἐντασης ποὺ μοιάζουν μὲ ὁμιλία ἀνθρώπινη ἀλλὰ ἀκατάληπτη ἢ ἀσυνάρτητη. Αὐτὸ τὸ αὐλ- αὐλ ἐγίνε «αὐλή» σὰν χώρος ἀπὸ πρῶτων ἀνθρώπων ποὺ ἐκεῖ ἔστηναν καὶ τὶς παγίδες τους γιὰ τὰ ζῶα ποὺ πῆγαιναν στὶς πηγὲς νὰ ποτιστοῦν. «Φαῦλον» ὁμως εἶπαμε κι αὐτὸν ποὺ λέει πολλὰ ἀλλὰ δὲν λέει τίποτα. «Φαῦλος κύκλος» εἶναι ἡ πανάρχαια αἰτία ἀπώλειας τοῦ θηράματος, ἀποτέλεσμα ἡ πείνα. Δεκάδες καὶ πάλι λέξεις ξεκινοῦν ἀπὸ τὴ ρίζα αὐτῇ. Αὐλός = πνευστὸ ὄργανο μὲ ὅλες τὶς λέξεις-παράγωγα καὶ τὶς σύνθετες: «ἐναυλος» = στενὸς καὶ χειμαρρῶδης τόπος, κατοικία, ὁ ἐν σπηλαίοις κατοικῶν· καὶ πολλὲς ἄλλες λέξεις.

χειρῇ = φιδότρυπα. Εἶναι γνωστὸς ὁ ἦχος τοῦ ἐπιτεθέμενου ἢ ἀμυνομένου φιδιοῦ. Ἀκούγεται ἓνα μακρόσυρτο «χί». Ὁ ἦχος αὐτὸς πρέπει νὰ συμπληρώθηκε καὶ μὲ μιὰ μιμητικὴ κίνηση τοῦ χεριοῦ, ποὺ ἡ κατασκευὴ του θυμίζει τὸ σχῆμα τοῦ φιδιοῦ μὲ τὴν ἐξογκωμένη κεφαλὴ. «Εργέλτης» ὀνομάστηκε ἡ λαβὴ τοῦ ἀρότρου, ποὺ, ἐξογκωμένη στὸ ἄκρο γιὰ νὰ μὴ ξεγλυστῇ ἡ ἰδρωμένη παλάμη τοῦ γεωργοῦ καὶ σὲ μιὰ ὀρθὴ περιῖπου γωνία πρὸς τὸ ἄροτρο, παρουσιάζει ἀκριβῶς ὄψη φιδιοῦ. «Εργχος» ὀνομάστηκε καὶ τὸ δόρυ μὲ τὴν δηλητηριώδη αἰχμὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ «χείρ», τὸ χερί· θεωρῶ ὅτι ἔλαβε ἀπὸ τὸν ἦχο «χί» καὶ τὸ σχῆμα τοῦ φιδιοῦ μὲ τὴν διχαλωτὴ γλῶσσα τὴν παραγωγὴ του.

Αἶξ αἶγός = ἡ γίδα ἢ κατσίκα. Τὸ ζῶο αὐτὸ εἶναι συνδεδεμένο μὲ τὴν ἱστορίαν μας. Τὸ ζῶο αὐτὸ εἶναι ἡ τροφὸς ποὺ ἐξέθρεψε, μὲ τὴν κυριολεκτικὴ σημασίαν, τοὺς ἀνθρώπους τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου. Ἡ ρίζα τῆς λέξης εἶναι αἰγ-, ἀλλὰ καὶ ἡ φωνητικὴ μίμηση τοῦ βελάσματος τοῦ ζώου, αὐτὴ ποὺ συνέλαβαν ἀκουστικά οἱ πρῶτοι θηρευτῆς καὶ κτηνοτρόφοι βοσκοί. Ἀπ' αὐτὴ τὴ λέξιν ὀνόμασαν καὶ τὰ κύματα τῆς θάλασσας «αἶγας», καὶ «αἰγιαλόν» τὴν ἀκτὴ ποὺ τὸ κύμα γιδοπηδᾷ· «καταγίδα» εἶπαν τὴν νεροποντὴ, ποὺ ὁ θόρυβός της μοιάζει μὲ τὸ θόρυβο ποὺ κάνουν τὰ γίδια ὅταν κατεβαίνουν ἀπ' τὸ βουνό. Ἀργότερα αἰ(γ)πόλιον ὀνόμασαν τὸ μικρὸ ποὺ γυροφέρνει τὸ κοπάδι καὶ αἰ(γ)πόλιον καὶ τὸ κοπάδι. Ἀλλὰ καὶ ἡ συνεχὴς, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, μετακίνησις τοῦ «αἰπόλου» χάριν τῆς βοσκῆς (νομῆς) τοῦ κοπαδιοῦ, ἔδωσε τὴν ἐννοία «αἰολός». Αὐτὸς ὁ «αἰολός» καὶ «αἰπόλος» ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ἐπισκέπτης ποὺ πλησιάζει («πελάζει») ἄλλους ἀνθρώπους, στὴν εὐρύτερη περιοχὴ καὶ ἀνταλλάσσει προϊόντα. Αὐτὴ ἡ εὐρύτερη σημασία τῶν πραγμάτων ἔδωσε λέξεις μὲ ἐννοίες ὅπως τοῦ «πωλέω» καὶ «πωλητικός» καὶ ἀκόμα καὶ τὴν ἐννοία «πελασγός». Ἀπ' αὐτὲς τὶς πράξεις τοῦ «αἰόλου» ἐπισκέπτη προῆλθαν οἱ ἐννοίες δόλιος, πανούργος, ὀλισθηρός, ποὺ ἀρκετὲς φορὲς εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τοῦ ἐμπόρου. Θὰ μᾶς δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νὰ μιλήσουμε ἐκτενέστερα σὲ ἐπόμενα ἄρθρα γιὰ τὴ σύνθεση τῶν πρῶτων κοινωνικῶν ὁμάδων μὲ τοὺς φύλακες Δούρους ἢ Δώρους, μὲ τοὺς Αἰπόλους ἢ Αἰόλους καὶ τοὺς Ξούθους, ποὺ μὲ λίθινα ξέστρα ἀρχικὰ κατεργάστηκαν τὰ δέρματα, πῆραν τὸ «ξάσμα»

καί, ὅταν ἔπαψαν νὰ ντύνονται μὲ δέρματα, φόρεσαν πρῶτες οἱ γυναῖκες τους «ξυστίδα», τὸ λεπτὸ δηλαδὴ ὕφασμένο γυναικεῖο ροῦχο. Αὐτὴ δὲ ἡ «χειρωναξία» τῶν ἀνθρώπων προλογίζει γενικότερα τὴν τέχνη σάν πρῶτο βῆμα στὸ πολιτισμό.

Θὰ ἐξετάσω ἀκόμη δύο λέξεις, καὶ θὰ κλείσω τὸ ἄρθρο χωρὶς ἐρμηνευτικὰ σχόλια μὲ μερικὲς χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις. Ἀνέφερα τὴ λέξη τέχνη καὶ ἡ σκέψη μου μὲ ὁδήγησε στὸν πηλό: ὁ πηλός, ποὺ ὑπῆρξε ἡ πρώτη ὕλη γιὰ πάρα πολλὰ χρήσιμα οἰκιακὰ εἶδη:

Πηλός Πειραματίστηκα πολλές φορές ζυμώνοντας πηλό, ἔχω ἄλλωστε καὶ σχετικὸ μεράκι μὲ τὰ ἐκ πηλοῦ ἔργα, καὶ παρατήρησα ὅτι ζυμώνοντας χῶμα μὲ νερό, ὁ ἥχος ποὺ παράγεται εἶναι πολὺ χαρακτηριστικός: Εἶναι ἓνα ΠΛ ἢ ΠΙΛ ἢ ΠΙΛ ἢ κάτι ἐνδιάμεσο. Θεωρῶ ἀκόμη ὅτι δὲν εἶναι χωρὶς ἱστορικὴ σχέση τὸ ὄνομα τοῦ βουνοῦ «Πήλιο» καὶ ἡ παρουσία τοῦ «Χείρωνος» ἢ «Χίρωνος» στὸ Πήλιο.

Ἄλς, ἄλός = ἡ θάλασσα. Ἡ θάλασσα ποὺ φώναξε μόνη τῆς στὸν ἄνθρωπο ποὺ τὴν ἐβλεπε ἀπ' τὴν ἀκτὴ τὸ ὄνομά της. Ἄλς!... ἄκουσε ὁ ἄνθρωπος νὰ λέει τὸ ἄφωνο κῦμα, ποὺ ξαφνικὰ ριχνόταν στὴν ἀκτὴ, μὲ ὀργή, ἀφρισμένο ἢ σάν ἀπαλὸ χᾶδι, καὶ πισωγύριζε γιὰ νὰ ξαναγυρίσει ἀμέτρητες φορές. Αὐτὸ τὸ δασύ «Ἄ», ποὺ ἀργότερα διεπίστωσαν ὅτι περιέκλειε μέσα τοῦ ἓνα «ἄχό» ποὺ ἀκουγόταν σάν ΘΑ, τὸ ἔκανε τὸ κῦμα σάν ἔσπαγε στὴν ἀκτὴ. Μετά, στὸ γύρισμα, ἔμοιαζε νὰ ἐρνει ἓνα Λ, γιὰ νὰ καταλήξει σὲ ἓνα μακρόσυρτο σσς ὅταν ἀποσυρόταν ἀπ' τὴν ἀκτὴ.

Νὰ προσθέσω ἀκόμη ὅτι ἐκατοντάδες λέξεις τῆς περιόδου τῆς ὀνοματοποιίας ἔγιναν ρίζες χιλιάδων ἄλλων ἀπλῶν ἢ συνθέτων λέξεων. Τοὺς μηχανισμοὺς τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου θὰ ἔπρεπε σάν ἥχους καὶ εἰκόνες νὰ τοὺς μελετήσουν, μὲ τὴν βοήθεια τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης, τὰ Ἑλληνικὰ Πανεπιστήμια, ὥστε ὄχι μόνο ν' ἀποδειχθεῖ τὸ αὐτοφύες καὶ μοναδικὸ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἀλλὰ καὶ ἡ ἀφθαστὴ μουσικότητά της.

Τελειώνοντας θὰ ἐπαναλάβω αὐτὸ ποὺ εἶπα καὶ στὴν ἀρχή: εἶναι χιλιάδες οἱ λέξεις ποὺ στηρίζονται σὲ ρίζες ἠχοπλασμένες. Ἄν π.χ. οὖρος εἶναι τὸ βουνοῦ, ἡ γῆ, ὅπου μεταβαίνει κανεὶς ἀπὸ τὸ βουνό κατερχόμενος, ὀνομάστηκε ἄρ-ουρα. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄρουρα: ἄροτῆρ, ἄροτικός, ἄρόω, ἄροτρον καὶ τόσες ἄλλες λέξεις. Ἀπὸ τὸ ΦΟΥ τοῦ ἀνάμματος τῆς φωτιᾶς ποὺ ἀνέρχεται στὰ ὕψη, ἔγιναν λέξεις ὅπως φύω, φύσις, φυλή, εὐφυΐα καὶ τόσες ἄλλες. Ἀπὸ τὸν ἥχο τῆς ῥοῆς τοῦ νεροῦ ἐκατοντάδες λέξεις, καὶ ἀκόμη ὁ ἀγορητής, ὁ ῥήτωρ καὶ πολλὰ ἄλλα. Ἀπὸ τὸ σφοδρὸ χτύπημα τοῦ κύματος ΠΛΑΓΚ ἔγινε τὸ πέλαγος, τὸ πλήσσω κ.ἄ. Θὰ μοῦ δοθεῖ ἡ εὐκαιρία ν' ἀναφέρω λέξεις ἠχοπλασμένες τοῦ λεξιλογίου μας. Δὲν εἶναι φυσικὰ οὔτε ὅλες οἱ ἐλληνικὲς λέξεις ἠχοπλασμένες οὔτε ὅλες οἱ λέξεις στηριγμένες στὶς πρῶτες ἠχητικὲς παρατηρήσεις. Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα μετὰ τὴν πρώτην περίοδο μαθητείας κοντὰ στὴ φύση συνέλαβε τὸν μηχανισμό τῆς δημιουργίας νέων λέξεων καὶ μὲ τὴ βοήθεια πλέον τῶν ἀθροιστικῶν γνώσεων καὶ τῶν προικισμένων κατὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση ἡγετῶν, δηλαδὴ τῆς γνώσης, προχώρησε στὴν ὀλοκλήρωση ἐνὸς μέσου ἐκφράσεως τῶν μεγάλων ἐπιτευγμάτων τοῦ δικοῦ της πολιτισμοῦ.

«Οἱ Ἕλληνες —γράφει ὁ μεγάλος φιλόσοφος Μ. Heidegger— εἶχαν συλλάβει καὶ τὴ γλῶσσα ὡς «ὄν» καὶ συνεπῶς τὴν ἐνόησαν με ὁμοιο τρόπο ποὺ ἐνόησαν καὶ τὸ «εἶναι». Ὅν γι' αὐτοὺς ἦταν τὸ αὐτοπαρουσιάζομενο καὶ ἰστάμενο στὸ φῶς. Ἐτοί οἱ Ἕλληνες συνέλαβαν καὶ τὴ γλῶσσα ὀπτικῶς, δηλαδὴ ξεκίνησαν «ἀπ' τὴ γραπτὴ γλῶσσα». Μὲ τὴ γραφὴ ἡ γλῶσσα - ὁμιλία μετατρέπεται σὲ «στάση», δηλαδὴ «ἴσταιται» στὴν γραπτὴ εἰκόνα τῶν λέξεων, στὰ «σημεῖα τῆς γραφῆς», στὰ γράμματα». Πόσο ἀληθινὸ εἶναι αὐτὸ (ποὺ στὸ βιβλίο του «Einführung in die Metaphysik» ἔγραψε ὁ Χάιντεγκερ) θὰ τὸ δοῦμε στὴ συνέχεια.

ΣΠΥΡΟΣ ΝΟΝΙΚΑΣ

Για ποιά γλώσσα μιλάμε;

“Όταν πριν από δύο περίπου χρόνια ό ‘Ελληνικός Γλωσσικός Όμιλος (ΕΓΟ) έθεσε θέμα γλωσσικής άταξίας, άμέσως έκδηλώθηκε αντίλογος δημοσίως (στήν ‘Εταιρία ‘Ελλήνων Λογοτεχνών), όπου ύποστηρίχτηκε, ότι οί άνησυχίες του ΕΓΟ είναι τερατώδεις φαντασιώσεις και άναβίωση του γλωσσαμυντορισμού. Εύτυχώς, όμως, όταν πρό διμήνου ή τηλεόραση της ΕΡΤ παρουσίασε τό θέμα με άρμόδιους συζητητές, παρατήρησα, ότι ό σεβαστός καθηγητής, που πρό διετίας άρνήθηκε την ύπαρξη γλωσσικού θέματος, τώρα παραδέχεται, ότι ύπάρχει γλωσσικό «ζήτημα», όχι και γλωσσικό «πρόβλημα». Θα δεχτώ τό λογοπαίγνιο, αλλά ταυτόχρονα θα σημειώσω την πρόοδο. Έντάξει, λοιπόν: γλωσσικό ζήτημα. ‘Αλλά ποιό. Έδώ θα μάς βοηθήσει όχι μόνο ό σεβαστός καθηγητής αλλά και ό άρμοδιότατος όλων γιά την γλωσσική παιδεία των μαθητών, δηλαδή ό υπεύθυνος των προγραμμάτων και των διδακτικών βιβλίων του ‘Υπουργείου Παιδείας. Και θα μάς βοηθήσουν ούσιαστικά, γιατί πάνω στη συζήτηση γνώρισαν στό Πανελλήνιο, μέσω του κουτιού της τηλεοράσεως, ότι είναι: «δημοτικιστικές και προοδευτικοί». ‘Η άποκάλυψη είναι όντως έντυπωσιακή αλλά και επικίνδυνη, γιατί μέσα της κρύβει πολιτικοποίηση, άποπροσανατολισμό, άμεριμνησία και κυρίως αντίληψη περί τά γλωσσικά έκτός χρόνου.

Πράγματι, από τη στιγμή που μερικοί δηλώνουν ότι είναι δημοτικιστές και προοδευτικοί (βλέπετε ό προοδευτισμός είναι σύνδρομο του δημοτικισμού) ή συνέχεια και ή συνέπεια είναι, ότι οί άλλοι είναι καθαρευουσιάνοι και άντιδραστικοί. Με αυτή τη συλλογιστική και νοοτροπία, που συντηρείται σκοπίμως, οί ‘Ελληνες είχαν χωριστεί σε δύο στρατόπεδα, θάβοντας τη γλώσσα και πολιτικοποιώντας τό θέμα. Και λέω είχαν, όχι έχουν, γιατί ή φυσική φορά των πραγμάτων ίσοπέδωσε και έξαφάνισε τόν έλληνοελληνικό έκατονταετή γλωσσικό πόλεμο· και σήμερα μπορούμε μέ σιγουριά νά λέμε, ότι τό δίλημμα καθα-

ρεύουσα ή δημοτική άποτελεί άπολίθωμα και έφιαλτική άνάμνηση. ‘Αλλά άς δούμε πώς συντελέστηκε ή έξάλειψη του διλήμματος.

Ό Μ. Τριανταφυλλίδης πρό πενήντα έτών περίπου είχε μετρήσει 28 κύρια ελληνικά γλωσσικά ιδιώματα που μιλιόντουσαν από τούς κατοίκους του έλλαδικού χώρου. Και ήσαν ιδιώματα ζωντανά, της προφορικής ντοπιολαλιάς, με ελληνικές ρίζες βαθειές, που χάνονται στις χιλιετίες. Αυτά τά ιδιώματα (πελοποννησιακά, ρουμελιώτικα, κρητικά, κυπριακά, θρακιώτικα, έπτανησιακά, κυκλαδίτικα κλπ.) προβλήματίσαν κατά τό γνωστό τρόπο τούς Φωτιάδη, Μιστριώτη, Χατζηδάκη (άρχαιστές) και Κοραή, Βηλαρά, Σολωμό, Πολυλά, Delfner, Thumb (δημοτικιστές), στην προσπάθειά τους νά άποκτήσουν οί ‘Ελληνες κοινή γλώσσα, πούχε χαθεί στην Τουρκοκρατία (χααρακτηριστικό, έν προκειμένω, είναι τό θεατρικό έργο του Βυζάντιου *Βαβυλωνία*). Την έποχή εκείνη, χωρίς άμφιβολία, ύπήρχε θέμα ένιαίας γλώσσας ένόψει της δημιουργίας Νεοελληνικού Κράτους. Τό θέμα, όμως αυτό (δημοτική ή καθαρεύουσα), πήρε δραματικές διαστάσεις πολιτικού και κοινωνικού περιεχομένου στό τέλη του περασμένου αιώνα και στις άρχές του είκοστού (Ψυχάρης, Δελμούζος, Ραγκαβής, Σούτσος κλπ.), τις συνέπειες του όποιου πληρώσανε και πληρώνουν όλοι οί ‘Ελληνες που πέρασαν από τά θρανία, μέχρι των ήμερών μας.

Όμως ή ζωντανή γλώσσα γράφει μόνη την ίστορία της, νομοτελειακά, άγνοώντας όποιαδήποτε στρέβλωση και τεχνητή παρέμβαση έκ των άνω ή άπ’ έξω. ‘Η γλώσσα διαθέτει έσωτερικές δυνάμεις έξελίξεως και προσαρμογής προς την έποχή της. ‘Η γλώσσα δέν ύπαγορεύεται. ‘Η γλώσσα δημιουργείται αυτόματα μέσα από τούς αιώνιους φυσικούς και ίστορικούς νόμους, συνεχώς άνανεούμενη. «Τά πάντα ρεί», άκόμη και γιά τη γλώσσα. Όπερ και έγένητο. Δηλαδή, κάτω από σχεδόν τυχαίες συνθήκες έξασφαλίστηκαν εκείνες οί άπαραίτη-

τες προϋποθέσεις για τη δημιουργία ένιαίας ελληνικής «προφορικής» γλώσσας, που σήμερα μιλιέται από το 75% των Ελλήνων και γίνεται κατανοητή από το 100%. Και το όνομα αυτής της γλώσσας δεν είναι ούτε δημοτική ούτε καθαρεύουσα. Δώστε της ό,τι όνομα θέλετε. Πάντως ούτε η δημοτική του βουνού, του κάμπου και της θάλασσας είναι ούτε η καθαρεύουσα των λογισμάτων των πόλεων. Και αν δεν υπάρχει αντίρρηση, μπορούμε να την λέμε: «*Νεοελληνική*». Και εδώ θα χρειαστεί να αντιγράψω τον Τριανταφυλλίδη, σε κάτι πολύ ενδιαφέρον ως προς τη Νεοελληνική:

Ἡ ἔκφραση «κόρη τῆς ἀρχαίας γλώσσας» εἶναι γιὰ τὴ νέα γλώσσα μεταφορὰ ἀστοχῆ καὶ ἀπατηλῆ. Εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἀρχαία, ποὺ ἀδιάκοπα μιλημένη ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος γιὰ χιλιάδες χρόνια, ἀπὸ χεῖλῃ σὲ χεῖλῃ καὶ ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί, ἀλλάξε, μὲ τὸ νὰ μιλιέται —μόλο ποὺ οἱ ὁμόγλωσσοι προσπαθοῦσαν κάθε φορὰ νὰ μιλήσουν τὸ ἴδιο— ὥσπου πῆρε τὴ σημερινὴ μορφή τῆς μητρικῆς γλώσσας, ἀφετηρία κι αὐτὴ γιὰ νέα ἐξέλιξη.

Ἔτσι, ἐνῶ δημοτικιστὲς καὶ καθαρευουσιάνοι ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῶν θέσεών τους, ξεπεράστηκαν ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ γίνανε ἀπολιθώματα. Πρῶτα οἱ καθαρευουσιάνοι καὶ μετὰ οἱ δημοτικιστὲς, πού, φεῦ, ἀκόμη δὲν τὸ πῆραν χαμπάρι (μερικοὶ τουλάχιστον). Καὶ ποιά εἶναι αὐτὰ τὰ γεγονότα;

Εἶναι ἀρκετά, ἀλλὰ ὅλα ἔχουν κοινὴ αἰτία τὴν περίφημη οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη, πού, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ζημιὲς ποὺ προκάλεσε, ἔκανε καὶ καλὰ, ὅπως ἡ ἐξασφάλιση τῶν οἰκονομικῶν προϋποθέσεων γιὰ τὴ δημιουργία ένιαίας γλώσσας. Ἀλλά, ἄς δοῦμε τοὺς ἐπὶ μέρους συντελεστὲς, πού βοήθησαν νὰ γίνῃ ἡ νέα γλώσσα.

Πρῶτα-πρῶτα, οἱ Ἕλληνες ἄρχισαν νὰ πηγαίνουν ὅλοι σχολεῖο ὑποχρεωτικὰ καὶ νὰ μαθαίνουν τὰ ἴδια ἀκριβῶς σχολικὰ γράμματα. Αὐτὰ τὰ γράμματα εἶχαν ἓνα λόγιο ἐπίπεδο, ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ νέα γλώσσα, πού πλούτισαν τὶς ντοπιολαλιὲς καὶ τὶς ἔφεραν πρὸς τὴ μὴ στὴν ἄλλη.

Δεύτερο εἶναι οἱ ἑφημερίδες, τὸ ραδιόφωνο, ὁ κινηματογράφος, τὸ θέατρο καὶ τηλεταῖα ἢ τηλεόραση, πού μιλάνε ὅλα τὴν ἴδια γῶσσα σ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες. Τρίτο εἶναι ἡ λογοτεχνία, πού μὲ αὐξανόμενο ρυθμὸ μπῆκε στὴ ζωὴ μας, πλουτίζοντας τὴν γλώσσα. Καὶ τέταρτο καὶ σπουδαιότερο ἡ ἀστυφιλία (γνήσιο τέκνο τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης).

Τὰ παραπάνω φαινόμενα ἄρχισαν νὰ ἐκδηλώνονται σοβαρὰ μετὰ τὸ 1922, πού ἤρθαν οἱ Μικρασιάτες στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ συνεχίστηκαν μὲ ἐντονώτερο ρυθμὸ στὴν περίοδο 1945-60, γιὰ νὰ πάρουν διαστάσεις καταγιστικῆς ἐντασης στὰ τελευταῖα 20 χρόνια.

Ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα εἶναι ποτάμι ἡλικίας 4000 ἐτῶν καὶ βάλε, πού ρεεῖ ἐλεύθερο, ἀσταμάτητο, διαρκῶς ἀνανεούμενο καὶ ζωντανό. Μάλιστα, ἐδῶ καὶ 2000 χρόνια ἔχει διαμορφωθεῖ ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ, παρὰ τὰ ἐμποδια πού κατὰ καιροὺς βάζουν οἱ διάφοροι λογοκράτες στὴ ροὴ του. Ἡ δημοτικὴ καὶ ἡ καθαρεύουσα εἶναι δύο πλευρικὰ τεχνητὰ καναλέττα τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, πού ἀνοίχτηκαν εἴτε ἀπὸ σκοπιμότητα εἴτε ἀπὸ ἐπιπολαιότητα εἴτε ἀπὸ ἀντίδραση καὶ ἥδη κλείστηκαν. Ἡ γλώσσα, πού ἔχουμε σήμερα, δὲν ἔχει κανένα εἰδικὸ ὄνομα. Εἶναι ἡ αἰώνια ἐλληνικὴ. Τὸ νὰ λέει κάποιος σήμερα ὅτι εἶναι δημοτικιστὴς, εἶναι ἐκτὸς πραγματικότητας. Ἡ τεχνητὴ δημοτικὴ δημιουργήθηκε γιὰ νὰ κτυπηθεῖ ἡ τεχνητὴ καθαρεύουσα. Καὶ ἀφοῦ ἡ καθαρεύουσα πέθανε, μοιραίως πέθανε καὶ ἡ δημοτικὴ. Ὅχι γιὰ τὴν «ἐναντία ταυτά», ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν παιγνίδι «ἐν οὐ παικτοῖς» δὲν γίνεται. Συνεπῶς, τόσο ἡ δημοτικὴ ὅσο καὶ ἡ καθαρεύουσα εἶναι ἀναμνήσεις μουσειακοῦ ἐνδιαφέροντος. Ὅποιος τὶς ξέρει, εἶναι ἐλεύθερος νὰ τὶς χρησιμοποιεῖ, ὡς περιθωριακὲς τῆς κοιλτοῦρας. Δικὸς του λογαριασμὸς. Ἀλλὰ ἡ γλώσσα πού μιλάμε, εἶναι αὐτὴ πού ὑπάρχει μὲ ἀξιοθαύμαστη σταθερότητα χιλιάδες χρόνια. Καὶ ἰδοὺ μερικὰ παραδείγματα:

2ος αἰὼν μ.Χ.:

Ἐρωτῶ σέ οὖν, κύριέ μου πατήρ, γράψον μοι

ἐπιστόλιον πρῶτον μὲν περὶ τῆς σωτηρίας σου, δεύτερον περὶ τῶν ἀδελφῶν μου, τρίτον, ἵνα σου προσκυνήσω τὴν χεῖρα ὅτι μὲ ἐκπαίδευσας καλῶς καὶ ἐκ τούτου ἐλπίζω ταχὺ προκοπῆναι τῶν θεῶν θελόντων. Ἐπεμψά σοι εἰκόνιν μου διὰ Εὐκτῆμονος. Ἔστι δέ μου ὄνομα Ἀντώνιος Μάξιμος.

6ος αἰὼν μ.Χ. (ἐλληνομαθηῆς ξένος):

Ἐγὼ Σιλκῶ, βασιλίσκος Νουβάδων ἤλθον εἰς Τάλμιν ἀπαξ δύο ἐπολέμησα μετὰ τῶν Βλεμύων, καὶ ὁ θεὸς ἔδωκέν μοι τὸ νίκημα μετὰ τῶν τριῶν ἀπαξ ἐνίκησα πάλιν καὶ ἐκράτησα τὰς πόλεις αὐτῶν. Ἐκαθέστην μετὰ τῶν ὀχλῶν μου τὸ μὲν πρῶτον ἀπαξ, ἐνίκησα αὐτῶν καὶ αὐτοὶ ἠξίωσάν με. Ἐποίησα εἰρήνην μετ' αὐτῶν...

10ος αἰὼν μ.Χ.:

Νικηφόρος τὰ τῶν Ρωμαίων σκῆπτρα ἐκράτει καὶ οὕτοι ἐν τῷ θέματι ὄντες Πελοποννήσου ἀπόστασιν ἐννοήσαντες, πρῶτον μὲν τὰς τῶν γειτόνων οἰκίας τῶν Γραικῶν ἐξεπόρθουν καὶ εἰς ἀρπαγὴν ἐτίθεντο, ἔπειτα δὲ καὶ κατὰ τῶν οἰκητόρων τῆς τῶν Πατρῶν ὀρμήσαντες πόλεως, τὰ πρὸ τοῦ τείχους πεδία κατεστρέφοντο...

13ος αἰὼν μ.Χ. (ποίησις):

Ἀετὸς ὁ μέγας βασιλεὺς ἀπάντων τῶν ὀρνέων / κλητοῦριν εἶχεν καὶ χαρὰν καὶ γάμον τοῦ υἱοῦ του. / Τὸ πλῆθος ὄλων τῶν ὀρνέων εἶχε το καλεσμένον. / Ἐφάρασιν καὶ ἐπιασιν εἰς τὴν χαρὰν ἐκείνην / ἤφεραν καὶ δικάσιμον ἀπάνω εἰς τὸ τραπέζιν.

1456 μ.Χ.:

Ἐγὼ ὁ μέγας αὐθέντης (Μωάμεθ ὁ πορθητής) καὶ μέγας ἀμιράς σουλτάνος ὁμνύω εἰς τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ εἰς τὸν μέγαν ἡμῶν προφήτην τὸν Μωάμεθ καὶ εἰς τὰ ἑπτὰ μυσάφια ὅπου ἔχομεν καὶ ὁμολογοῦμεν... Τὰς ἐκκλησίας των νὰ τὰς ἔχουν καὶ νὰ τὰς ψάλλουν, μόνον καμπάναις καὶ σημαντήρια νὰ μὴ δὲν κτυποῦν...

1821 (Βηλαρῆς):

Ἐνα ἐλληνόπουλο παιδεύεται καμπόσα χρόνια νὰ μάθῃ τὴ φυσικὴ του γλώσσα καὶ ὕστερα εἶναι χρεια νὰ πηγαίη καὶ στὸ σχολεῖο νὰ τὴν ἀπομάθῃ ἀπὸ τὸν δάσκαλο καὶ νὰ τὴν κρένῃ καλὰ, καὶ νὰ τὴν καλογράφῃ καὶ νὰ τὴν ἀναγνώθῃ καλὰ.

Καταλήγοντας πρέπει νὰ υπογραμμίσω, ὅτι ἀποτελεῖ θανάσιμο λάθος γιὰ τὴ γλωσσικὴ μας εὐταξία, ἀκόμη καὶ σήμερα νὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού λένε, ὅτι εἶναι δη-

μοτικιστὲς ἢ καθαρευουσιάνοι. Τὸ φάντασμα τοῦ γλωσσικοῦ μας διχασμοῦ πρέπει νὰ πάψει νὰ μᾶς βασανίζει. Αὐτὸ τὸ ξεκαθάρισμα εἶναι ἀπαραίτητο, γιατί, ποιά γραμματικὴ καὶ συντακτικὸ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας θὰ συντάξουμε (καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀξία λόγου δὲν ὑπάρχουν) καὶ ποιὸ λεξικό, ὅταν ἀκόμη συντηροῦμε ἐν ζωῇ τὸ φάντασμα τοῦ γλωσσικοῦ διχασμοῦ; Ἐπιμονὴ στὴν ἀνύπαρκτη διάκριση: δημοτικὴ - καθαρεύουσα εἶναι πλέον ἐθνικῶς ὑποπτη μέχρι σημείου δολιοφθορᾶς. Ἀκόμη πρέπει νὰ καταλάβουν οἱ ὑπεύθυνοι τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ὅτι ἡ κατάργηση τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν στὸ γυμνάσιο - λύκειο κόβει τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὶς αἰώνιες πηγὲς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, φτωχαίνει τὴν ποιότητα καὶ ὀδηγεῖ σὲ γλωσσικὴ συνθηματολογία τοῦ περιθωρίου καὶ τῆς ὑποκοουλτούρας (καλιαντρά, ρεμπέτικα, γλώσσα φυλακισμένων, δογματικῆς ἀριστερᾶς, συντεχνίας κτιστῶν, νηπιακὴ γλώσσα, γλώσσα τῆς τηλεόρασης, τῆς νεολαίας κλπ.). Θὰ ξεχάσουμε, καὶ παρακαλῶ νὰ ξεχάσει καὶ τὸ ΚΕΜΕ, τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι κόψανε τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά ἀπὸ τὰ σχολεῖα, ἀλλὰ ἀφήσανε «δεξαμενές» λέξεων, ἀπὸ τίς ὁποῖες θὰ ἀντλοῦν οἱ μαθητὲς ὥραιες παλιές καὶ ἀρχαῖες λέξεις πρὸς ἐμπλουτισμὸ τοῦ λεξιλογίου τους. Γιατί, ὡς γνωστὸν, οἱ δεξαμενὲς πολὺ γρήγορα σαπίζουν, γεμίζουν βατράχια, καὶ τὸ νερὸ δὲν πίνεται.

Καὶ γιὰ νὰ προσθέσουμε μία ἐξωθεν μαρτυρία, περὶ τῆς χρησιμότητος τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας στὴν παιδεία τῶν πολιτῶν, δὲν θὰ ἀναφερθῶ στὸν μεγαλοφυῆ Βάγκνερ πού σὲ ἡλικία δεκατριῶν ἐτῶν μετέφρασε μέρος τῆς Ὀδύσσειας στὰ γερμανικά, ἀλλὰ —γιὰ νὰ εἶμαι μέσα στὴ μόδα ἐπιτέλους!— στὸ διάσημο γερμανὸ ποδοσφαιριστὴ Μπράιτνερ, πού ξέρει τέλεια τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά, καὶ κατὰ τὴν τελευταία του ἐπίσκεψη στὴν Ἀθῆνα μᾶς εἰρωνεύτηκε γιὰ τὴν σημερινὴ γραφὴ μας, τὴ χωρὶς πνεύματα καὶ τόνους.

ΙΑΣΩΝ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ

‘Η υποβάθμιση τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου συγκριτικά με τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸ

Εἶναι γενικὰ αὐτονόητο πὼς με τὸν ὄρο ἐξέλιξη δὲν ἐννοοῦμε πάντα τὴν πρόοδο σὲ μιὰ τελειότερη μορφή, ἀφοῦ τὸ χρονικὰ νεώτερο δὲν εἶναι ἀναγκαστικά καὶ τὸ ἀξιολογικὰ (ποιοτικά) καλύτερο, ἀλλὰ ἐννοοῦμε τὴν ἀπουσία τῆς στατικότητας, τὴ μεταβολή. Γι’ αὐτὸ καὶ κάποτε ἔχουμε τὴν «υπόστροφή» ἐξέλιξη ἢ «υπαναγωγή», δηλ. τὴν ὀπισθοδρόμηση. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ —μέσα στὰ ὅρια τοῦ σχετικοῦ— παρατηρήθηκε καὶ στὴν πορεία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Συγκριτικά με τὴν κλασσικὴ ἀττικὴ περίοδο τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου (στὸ μεσουράνημα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ), σήμερα τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο, ἡ σημαντικὴ, ἡ δομὴ καὶ ἡ λεκτικὴ τεχνικὴ τῆς γλώσσας, φαίνεται πὼς ἔχουν υποβαθμιστεῖ. Ἡ γλώσσα μας, ὅπως ἀφρόντιστα καὶ ἀβασάνιστα χρησιμοποιεῖται, σὲ σύγκριση με τὴν ἀρχαιοελληνικὴ ἔχει φθαρεῖ, ἔχει φτωχύνει. Γιατὶ ὁμως συνέβηκε αὐτό; Ὑπάρχουν ἀσφαλῶς αἰτίες καὶ λόγοι. Ἄς ἐξετάσουμε τοὺς βασικότερους.

1. Σήμερα ἔχουν ἀλλάξει ριζικὰ οἱ κοινωνικές, οἰκονομικές, πολιτικὲς καὶ πολιτιστικὲς συνθήκες καὶ σχέσεις. Ὁ κλασσικὸς ἀρχαῖος ἑλληνικὸς λόγος, δηλ. ὁ ἀττικὸς, ἀναπτύχθηκε κάτω ἀπὸ ἰδιότυπες συνθήκες: α) Καθεστῶς δουλείας. Τὸν λόγο καλλιέργησαν ἄνθρωποι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ βιοτικὲς ἐγνοίες. β) Δημοκρατία συμμετοχικὴ, ποὺ τὸ κυριότερο ὄργανο ἐπιβολῆς τῆς ἡτάν ὁ λόγος. γ) Ὁ πολιτικὸς στίβος ἦταν ἡ βασικὴ προϋπόθεση γιὰ κοινωνικὴ ἀνάδειξη, σταδιοδρομία καὶ ἐπιβολή. Καὶ ἡ γλώσσα ἀποτελοῦσε τὸ ἐργαλεῖο γι’ αὐτὴ τὴν ἐπιτυχία. Στὴ σημερινὴ ἐποχὴ τὸ ὠφελμιστικὸ πνεῦμα τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας στρέφεται ἄλλου. Κι ἀκόμα, ἡ γλώσσα μπλοκάρεται καὶ βιάζεται, ὅταν «πατρωνάρεται» ἀπὸ κοινωνικοπολιτικὲς ὁμάδες ἢ οἰκονομοτεχνικὲς κλίκες.

2. Ἡ παρακμὴ τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ σημερινὴ περιθωριακὴ θέση τοῦ μέσα στὸν κυκεῶνα τῶν ἄλλων σύγχρονων πολιτισμῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ μακροχρόνια πολιτιστικὴ ὑπανάπτυξη μέσα στὴν ὁποία ἔζησε ὁ λαὸς μας, συντελέσανε στὴν υποβάθμιση τῆς γλώσσας. Ἡ παγκόσμια σχεδὸν κυρίαρχη θέση τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ πολιτισμοῦ δὲν ὑπάρχει πιά. Ἡ πολιτιστικὴ ἐπίθεση ποὺ δεχόμαστε σήμερα ἀπὸ τὰ μεγάλα ἔθνη - πολιτισμοὺς καθορίζει καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς γλώσσας μας. Ὁ δανεισμὸς καὶ ἡ ἐνσωμάτωση ξένων γλωσσικῶν στοιχείων γίνεται καθημερινὰ ἀναγκαστικά καὶ μεγαλύτερος.

Οἱ γλώσσες εἶναι ἄρρηκτα δεμένες με τοὺς λαοὺς, καὶ συμπορεύονται με τὴν ἱστορικὴ τους ἐξέλιξη. Κάθε γλώσσα εἶναι ἓνα ἀρχεῖο, ἓνα μουσεῖο, ὅπου ὁ κάθε λαὸς καταθέτει τὶς σκέψεις, τὰ αἰσθήματα, τὴ βούληση, τὴ δοξασμένη ἢ ταπεινωμένη ἱστορικὴ του περιπέτεια καὶ τὰ τεκμήρια τῆς πολιτιστικῆς του πορείας. Ἀκόμα, ὁ γλωσσικὸς θησαυρὸς μας ἀποκαλύπτει τὶς σχέσεις καὶ τὴν ἐπικοινωνία με ἄλλους λαοὺς, πολιτισμένους ἢ ἀπολίτιστους. Καὶ εἶναι παρατηρημένο, πὼς σὲ χρόνια πολιτικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀκμῆς ὁ γλωσσικὸς δανεισμὸς ἀπουσιάζει ἢ εἶναι ἀσήμαντος, ἐνῶ σὲ περιόδους παρακμῆς ἢ πολιτογράφησης ξένων γλωσσικῶν στοιχείων εἶναι πολὺ μεγάλη. Ὁ μέγας μας γλωσσολόγος Γ. Χατζηδάκης, ἐπισημαίνοντας τὸ γεγονός αὐτὸ γράφει: «...Μέχρι μὲν τοῦ Διοκλητιανοῦ, ὅτε τὸ ἔθνος μας εἶχε ἀκόμη συνειδήσιν ἰσχυρὰν τοῦ ἑαυτοῦ του, ὅτε ἐθεώρει ἑαυτὸ ὑπέρτερον τῶν ἄλλοφύλων καὶ ἀλλογλώσσων, ὡς τὸν κατ’ ἐξοχὴν πεπολιτισμένον λαόν, ἕως τότε, ἐν τῇ δικαίᾳ ὑπερηφανείᾳ του, ἐνόμιζεν ἀνάξιον ἑαυτοῦ νὰ παραλαμβάνῃ καὶ ν’ ἀναμειγνύῃ εἰς τὴν γλῶσσαν του ξένας λέξεις, καθήκον δὲ πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὸν πολιτισμὸν του ἐθεώρει νὰ διατηρῇ τὴν γλῶσσαν του καθαρὰν ἀπὸ ξένα στοιχεῖα. Ὅτε ὁμως, μετὰ τὸν Διοκλητιανόν, ἀπὸ Ἑλληνες ἐγι-

ναν ἀπλῶς Χριστιανοί, καὶ πατέρας εἶχον τοὺς Ἀβραάμ, Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ ἀντὶ τοὺς «εἰδωλολάτρες» Περικλέα, Λεωνίδαν κ.λ.π., τουτέστιν ὅτε διεκόπη τὸ νῆμα τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως καὶ οἱ τότε Ἕλληνες καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐλληνικὴν ἱστορίαν ὡς ἴδιον αὐτῶν παρελθὼν οὐδ' ὠνόμαζον ἑαυτοὺς διὰ τοῦ ἐθνικοῦ τῶν ὀνόματος, ἀλλὰ διὰ μόνου τοῦ πολιτικοῦ: Ρωμαῖοι καὶ διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ: Χριστιανοί, τότε κατεκλύσθη ἡ γλῶσσα μας ὑπὸ λατινικῶν καὶ ἄλλων λέξεων». Φυσικά, ὁ ἀπολίτιστος κατακτητὴς Ὁθωμανὸς ἐπὶ 400 χρόνια συνετέλεσε στὴ φθορὰ τῆς γλώσσας. Καὶ μ' ὅλες αὐτὲς τὶς δύσμοιρες «τομὲς» τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτιστικῆς μας συνέχειας διατηρήθηκε ὁ ἦχος ἀλλὰ ὄχι καὶ τὸ ἦθος τῆς γλώσσας.

3. Στοὺς τέσσερες αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας ἡ πολιτιστικὴ υποβάθμιση τοῦ λαοῦ κορυφώθηκε. Ἡ Ἑλλάδα ἔμεινε ἔξω ἀπ' τὴν Ἀναγέννηση τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν ποὺ συντελέστηκε στὴν Εὐρώπη. Ὅπως ἦταν ἐπόμενο, οἱ ἐπιπτώσεις στὴ γλῶσσα ὑπῆρξαν καταστροφικές. Καὶ πρέπει νὰ δεχτοῦμε πῶς ὁ ἀναλφabetισμὸς καὶ ἡ χαμηλὴ παιδεία τοῦ λαοῦ εἶναι ἡ βασικὴ αἰτία γιὰ τὴν ἀλλοίωση, τὴ φθορὰ καὶ τὴν ἐξαφάνιση πολλῶν λέξεων τῆς γλώσσας. Ὅρισμένοι νόμοι τῆς Γλωσσολογίας ποὺ αἰτιολογοῦν τὶς ἀλλοιώσεις τῶν λέξεων (π.χ. «τοῦ ἐλάσσονος κόπου», «τῶν φθογγικῶν παθῶν» κ.ἄ.), εἶναι ἀνάξιοι λόγου μπροστὰ στὴ ἀμάθεια καὶ ἡμιμάθεια τῶν ἀνθρώπων ποὺ μιλᾶνε τὴ γλῶσσα. Στὸ διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας οἱ πνευματικοὶ ἄντρες διαφύγανε στὴ Δύση καὶ τὸ ἔθνος ἔμεινε χωρὶς πνευματικὴ ἡγεσία. Ἀποκόπηκε ἀπὸ τὴν πνευματικὴ κληρονομιά τῶν προγόνων του καὶ ἔπεσε στὴν ἐσχατὴ ἀπαιδευσία. Ὁ τεράστιος πλοῦτος τῶν λέξεων, ποὺ ἀναφέρονται στὶς πνευματικὲς ἀνάγκες μιᾶς μορφωμένης κοινωνίας, λησμονήθηκε. Ἔτσι, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση εἶχε διαμορφωθεῖ μιὰ μιζοβάρβαρη τουρκοελληνικὴ γλῶσσα, φτωχὴ σὲ λεξιλόγιο καὶ ἔννοιες, ποὺ ἀνταποκρινόταν μονάχα στὶς πραχτικὲς καθημερινὲς ἀνάγκες μιᾶς ἀπαιδευτῆς καὶ ἀναλφabetῆς ἀγροτικῆς κοινωνίας. Ἀπὸ τὶς 125.000 λέξεις τῆς γλώσσας ὁ λαὸς χρησιμοποιοῦσε 2-5.000. Σ' ὅλη αὐτὴ τὴν περίοδο ἡ γλῶσσα ἐξελίχθηκε ἀνώμαλα, τυχαῖα καὶ ὀπισθοδρομικά. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ταξινόμηση σὲ γραμματικούς καὶ συντακτικούς κανόνες τῆς σημερινῆς δημοτικῆς μας γλώσσας εἶναι τόσο δύσκολη καὶ κάποτε ἀκατόρθωτη. Ἡ γλωσσικὴ, λοιπόν, υποβάθμιση εἶχε φτάσει στὸ τελευταῖο σκαλοπάτι, καὶ γι' αὐτὸ ὁ Κοραῆς ὕψωσε μὲ τόσο πάθος τὴ σημαία τῆς παιδείας στὸ νεοσύστατο ἐλληνικὸ κράτος. Ἀλλὰ μέχρι τώρα, ἡ πολιτιστικὴ υποβάθμιση, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐλλιπεστάτη παιδεία, διατηρεῖ ἀκόμα ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ ἀμαθῶν ἢ ἡμιμαθῶν. Ἡ ἐξακολουθητικὴ ἔλλειψη μιᾶς φωτισμένης ἐθνικῆς πολιτικῆς στὸ θέμα παιδεία - γλῶσσα ἐπέδρασε καταστροφικά. Τὸ «γλωσσικὸ ζήτημα» καὶ ἡ ἀλλοπρόσαςλη πολιτικὴ στὴν παιδεία ἀπὸ καταβολῆς τοῦ Νεοελληνικοῦ Κράτους ἔβγαλαν ἀπ' τὰ σχολεῖα γενιὲς ὀλόκληρες ἀπὸ νεοέλληνες ἀνίκανους νὰ σκεφτοῦν καὶ νὰ γράψουν σωστά. Ἄν διαβάσει κανεὶς σήμερα μιὰ ἐκθεση ἰδεῶν ἐνὸς παιδιοῦ 10 χρόνων ἀπὸ ἀγγλικὸ σχολεῖο κι ἐνὸς συμμαθητῆ του ἀπὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο, θὰ παρατηρήσει μιὰ μεγάλη διαφορὰ στὴν ποιότητα τῆς διατύπωσης, στὴν ἀκριβολογία καὶ στὸ περιεχόμενο. Ἡ διαφορὰ φυσικὰ σὲ βάρος τοῦ ἐλληνοπαιδοῦ. Κι αὐτὸ, γιὰ τὸ ἐλληνικὸς λαὸς δὲν μπόρεσε ἀκόμα ν' ἀναπτύξει ὅσο θὰ ἔπρεπε τὸν σύνθετο στοχασμὸ καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ σκέψη. Ὡστόσο, μέσα στὰ τελευταῖα πενήντα χρόνια ἔχουμε μιὰ ἀξιόλογη προσπάθεια χρήσης τῆς δημοτικῆς στὶς θεωρητικὲς ἐπιστῆμες καὶ ἰδιαίτερα στὴ φιλοσοφία (ποὺ ἔχει ἀπαιτήσεις γιὰ σύνθεση, ἀκριβολογία, βάθος, καθαρότητα καὶ διατύπωση ἀφηρημένων ἐννοιῶν). Τέτοια κείμενα ὑψηλοῦ ἐπιπέδου μᾶς ἔδωσαν οἱ Χ. Θεοδωρίδης, Ι. Θεοδωρακόπουλος, Κ. Τσάτσος, Β. Τατάκης, Ε. Παπανοῦτσος κ.ἄ. Ἐξάλλου ὁ Ι. Κακριδῆς παρατηρεῖ, πῶς ἡ καλλιέργεια καὶ ὁ πλουτισμὸς τῆς δημοτικῆς εξασφαλίζεται ἰδιαίτερα μὲ τὶς μεταφράσεις ξενόγλωσσων κειμένων.

4. Σήμερα ἔχει γίνει μιὰ ριζικὴ ἀνακατάταξη τῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν. Ἡ φιλοσοφία, τὰ γράμματα καὶ οἱ ἀνθρωπιστικὲς ἐπιστῆμες ἔχουν παραγκωνιστεῖ. Ἡ ἐπιστήμη

καὶ τεχνολογία τῆς ἐποχῆς μας, καθὼς καὶ ὁ σύγχρονος χρησιμοθηρικὸς πολιτισμὸς, δὲν ἐξυπηρετοῦνται ἀπὸ τὴν κλασσικὴ μορφή τῆς γλώσσας (γραφτὸς καὶ προφορικὸς λόγος) καὶ φυσικὰ δὲν ἐνδιαφέρονται γι' αὐτὴ κι οὐτε τὴν προάγουν. Τὰ σύμβολα, οἱ γραμμικὲς παραστάσεις, τὰ φωτοακουστικὰ μηνύματα κ.λ.π. προσπαθοῦν ν' ἀντικαταστήσουν τὸ λόγο, νὰ τὸν περιορίσουν, νὰ τὸν θέσουν σὲ διαθεσιμότητα, καὶ ἡ γλώσσα φτωχαίνει.

5. Εἰδικότερα σήμερα, οἱ «παραγλώσσες», ποὺ πετυχαίνουν ἄμεση καὶ ταχύτατη ἐπικοινωνία, παραμερίζουν καὶ ἀχρηστεύουν τὸ λόγο. Τέτοιες παρα-γλώσσες εἶναι: ἡ εἰκόνα (τηλεόραση, κινηματογράφος κ.λ.), ὁ ἦχος, ἡ διαφήμιση, τὰ συνθήματα (σλόγκαν), οἱ συντομογραφίες, οἱ ἀριθμοὶ (στατιστικὰ μεγέθη), οἱ κώδικες, τὰ μηνύματα τῶν κομπιούτερς (ἀλφαριθμητικὸς χαρακτήρας, πληροφορικὴ, συντομογραφία κ.ἄ.), οἱ εἰδικοὶ λεκτικοὶ συμβολισμοὶ κ.λ.π.

6. Ἡ γλωσσορύπανση υποβαθμίζει ἀργὰ μὰ σταθερὰ τὸν νεοελληνικὸ λόγον, γιατί τὰ μαζικὰ μέσα ἐπικοινωνίας διαδίδουν ὅλα τὰ υποπροϊόντα γρήγορα, καὶ τὸ καταστροφικὸ ἀποτέλεσμα εἶναι μεγάλο καὶ μόνιμο. Συγκεκριμένα, τῇ γλωσσορύπανση συνθέτουν: α) οἱ ξένες γλώσσες, β) τὸ ἀργκὸ λεξιλόγιο, γ) τὸ πολιτικὸ (κομματικὸ) λεξιλόγιο, δ) οἱ «ἠθελημένες» διαστροφές, ε) τὰ λεκτικὰ κλισέ αὐτῶν ποὺ κατευθύνουν τὴ σημερινὴ καταναλωτικὴ κοινωνία.

Σχετικὰ μὲ τὶς ξένες γλώσσες, ποὺ ἐπιδρὼν στὴ δική μας, θὰ πρέπει νὰ προσέξουμε κυρίως τὸν τουρισμό, τὸ ἐμπόριο, τὶς ἐπιστημονικὲς καὶ τεχνοκρατικὲς ἀνταλλαγές. Ἡ εἰσβολὴ τῶν ξένων λέξεων καὶ ἡ ἀντικατάσταση τῶν ἐλληνικῶν ποὺ ἔχουν τὴν ἴδια ἀκριβῶς σημασία, εἶναι ἓνα πολὺ λυπηρὸ φαινόμενο: πρέπει νὰ συνειδητοποιήσουμε πὼς κάθε ξένη λέξη εἶναι κι ἓνα ξένο σῶμα στὴ γλώσσα καὶ πὼς ὁ γλωσσικὸς ἱμπεριαλισμὸς, μέρος τοῦ πολιτιστικοῦ, τεχνολογικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ τῶν μεγάλων χωρῶν, ὑπονομεύει ὑπουλα τὴ γλώσσα μας. (Φυσικὰ τὰ ἰσχυρὰ κράτη δὲν ἀνταλλάσσουν λέξεις).

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ «ἀργκὸ» διάλεκτος, ὅπως καὶ ἡ γλώσσα τῶν περιθωριακῶν, ζημιώνουν τὸ σωστὸ γλωσσικὸ αἰσθητήριον. Ἀκόμα, στὴ σημερινὴ καταναλωτικὴ κοινωνία, τὸ ὄργιο τῆς διαφήμισης δὲν διστάζει νὰ κακοποιήσει λέξεις, ὄρους καὶ ἔννοιες, προκειμένου νὰ πετύχει τὸ maximum τῆς πλύσης τοῦ ἐγκεφάλου ὄλων μας.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἄνοδο τῆς πολιτικοποίησης τῶν μαζῶν, σημεῖο, κατὰ τὰ ἄλλα, ὠριμότητας καὶ προόδου, πρέπει νὰ προσέξουμε μερικὲς γλωσσικὲς ἀκρότητες, «ἠθελημένες» ἐκτροπές καὶ βίαιες ρυθμιστικὲς ἐπεμβάσεις στὸ λεξιλόγιο καὶ τὴ δομὴ τῆς γλώσσας. Ἡ γλώσσα ἀνέκαθεν ὑπῆρξε ὄργανο ἐπιβολῆς: ὄργανο ἀπόλυτης ἐξουσίας στὶς σχέσεις κράτους - πολίτη (τὸ κράτος ἐντέλλεται καὶ διατάσσει, ἐνῶ ὁ πολίτης εὐπειθῶς καὶ εὐσεβᾶστως ἀναφέρει ἢ αἰτεῖ) καὶ ὄργανο ἐπιβολῆς στοὺς κομματικοὺς ὀργανισμοὺς, στὰ πολιτικὰ κόμματα. Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις οἱ λεκτικοὶ συμβολισμοὶ καὶ οἱ λέξεις - κλισέ σὰν ὄργανα ἐπιβολῆς ἐξουσίας καὶ γραμμῆς (ποὺ ἀποβλέπουν στὴν ὑποταγὴ τῶν πολιτῶν ἢ ὁπαδῶν) περιέχουν μέσα τους συχνὰ μιὰ διαστροφή τῆς (ἱστορικῆς) ἔννοιας τῶν στοιχείων τῆς γλώσσας.

Συμπερασματικὰ θὰ λέγαμε, πὼς ἡ ἀξιολογικὴ υποβάθμιση τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας συγκριτικὰ μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴν, εἶναι ἓνα γεγονός. Καὶ εἶναι ἓνα πολὺ λυπηρὸ γεγονός, γιατί ἡ γλωσσικὴ μας στάθμη εἶναι ἡ πολιτιστικὴ μας στάθμη, καὶ αὐτὴ πάλι εἶναι ἡ ἐθνικὴ μας ταυτότητα.

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

RENATO COMPOSTO, *La Quarta Gritica Kantiana*

(*Η Τετάρτη Καντιανή Κριτική*)

Με τὸν συναρπαστικὸ τίτλο «*Η Τετάρτη Καντιανή Κριτική*» ὁ βραχὺς αὐτὸς τόμος καταπιάνεται μὲ κατεσπαρμένους στὰ διάφορα ἔργα τοῦ Κάντ θέσεις γιὰ τὴν φιλοσοφία τῆς ἱστορίας σὲ σχέση μὲ τὸ ἐσώτερο ἐνδιαφέρον, τὶς γενικὲς ἐπιπτώσεις καὶ τὴν διαπλοκὴ τῆς καντιανῆς κριτικῆς. Φαίνεται, ὅτι ὁ Κάντ εἶχε βαθειὰ ἐντυπωσιασθεῖ ἀπὸ τὴν ἀναπόφευκτη ἀνθρώπινη πρόοδο ὅσο καὶ μὲ τὸν ἐσώτερο ἠθικὸ νόμο.

Στὸ πολεμικὸ κείμενό του «*Πάνω στὴν κοινὴ ρῆση: αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι ὀρθὸ στὴν θεωρία ἀλλ' ὄχι ὀρθὸ στὴν πράξη*» (1793) ὁ Κάντ ἔγραφε: «*Καθὼς ἡ ἀνθρώπινη φυλὴ συνεχῶς προάγεται στὸν τεχνικὸ καὶ στὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ σὰν νὰ ἦταν ὁ φυσικὸς σκοπὸς τῆς, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο προοδεύει πρὸς τὸ καλὺτερο σὲ σχέση μὲ τὸ ἠθικὸ τέλος τῆς ὑπαρξῆς· καί... ἡ πρόοδος αὐτῇ, ἔστω κι ἂν κάποτε διακόπτεται, οὐδέποτε θὰ διαρραγεῖ ἢ θὰ τερματισθεῖ. Δὲν χρειάζομαι ν' ἀποδείξω τὴν παροδοχὴν αὐτῇ, τὸ ἀποδεικτικὸ βάρος ἀνήκει στοὺς ἀντιπάλους*».

Στὸν βαθμὸ πού ἡ ἀντίληψη γιὰ τὴν πρόοδο συνηχεῖ μὲ τὶς ἠθικὲς καὶ τὶς αἰτιώδεις ἐξάρσεις τῆς εὐαισθησίας τοῦ Κάντ σὲ σύγκριση μὲ ἄλλους φιλοσόφους, θὰ περίμενε κανεὶς στὰ κείμενά του ἐνδιαφέρουσες προσπάθειες μείωσης τοῦ συστηματικοῦ ρήγματος μεταξύ μιᾶς φαινομενικῆς καὶ μιᾶς νομικῆς ἐρμηνείας τῆς ἀνθρώπινης κατάστασης. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἔργο ἀνάλογο λειτουργικὰ πρὸς τὴν «*Κριτικὴ τῆς κρίσης*», πού μ' αὐτὸ ὁ Κομπόστο ἐρμηνεύει τὰ καντιανὰ κείμενα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, θεωρεῖ σὰν ἓνα ἀπλὸ «*ἐμπειρικὸ γεγονός*», ὅτι οὐδέποτε ὁ Κάντ συνέλεξε ὅλες τὶς ἱστορικο-φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις του σὲ μιὰ ἐνιαία πραγματεία.

Τοῦτο θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ἀποδοθεῖ στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Κάντ δὲν διέθετε στὸ θέμα αὐτὸ καμμιά συστηματικὴν ἀντίληψη. Ὁ Μπούρυ π.χ. ὑποστήριξε τὴν ἄποψη ὅτι οἱ καντιανὲς θεωρήσεις γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη ἀποτελοῦν παράρτημα τῆς φιλοσοφίας του ἀλλὰ ὄχι ἓνα ἀναγκαῖο τμῆμα τοῦ συστήματός του. Ὁ Κομπόστο ὅμως, ὑποστηρίζοντας ὅτι τὸ καντιανὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἠθικὴ ἦταν ἰδιαίτερα ἐντονο, διακινδυνεύει τὴν πρόταση ὅτι οἱ καντιανὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ἱστορία τὸν ὀδήγησαν σὲ μιὰ πληρέστερη διατύπωση τοῦ ἠθικοῦ του δόγματος κι ὅτι οἱ ἀντιλήψεις αὐτὲς σὲ σχέση μὲ τὴν γέννηση καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματός του ἦσαν ζωτικότερες γιὰ τὴν σκέψη τοῦ Κάντ ἀπ' ὅ,τι ἀναγνώρισε ὁ Μπούρυ.

Ἀσφαλῶς τὸ καντιανὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν φιλοσοφία τῆς ἱστορίας ἦταν ἄρκετὰ συνεχές ἀπὸ τὸ 1795 καὶ ἐξῆς, ἐνῶ ὁ μεγαλύτερος ὄγκος τῶν κειμένων του γιὰ τὸ θέμα ἐμφανίστηκε σὲ διάφορα σημεία κατὰ τὴν κύρια δημιουργικὴ περιόδου του. Τὸ 1784, τρία χρόνια μετὰ τὴν δημοσίευση τῆς «*Κριτικῆς τοῦ Καθαροῦ Λόγου*» καὶ ἓνα χρόνο πρὶν ἀπὸ τὴν δημοσίευση τοῦ ἔργου του «*Θεμελιώδεις Ἀρχὲς γιὰ μιὰ Μεταφυσικὴ τῆς Ἠθικῆς*», ἐμφανίστηκε ἡ ἀκόλουθη σημείωση στὴν ἡμερησία *Götische Gelehrte Zeitung* (11 Φεβρ.):

«*Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ ἐγκτεῖται στὴν πραγματὼση τοῦ τελειότερου πολιτικοῦ συστήματος ἀποτελεῖ μιὰ προσφιλὴ ἰδέα γιὰ τὸν καθηγητὴ Κάντ καὶ ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα ὅτι ὀρισμένοι ἱστορικοὶ τῆς φιλοσοφίας θὰ ἐπιχειρήσουν κάποτε τὴν σύνταξη μιᾶς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος πού θὰ ἐπιδιώκει νὰ καταδείξει σὲ ποῖο βαθμὸ ἡ ἀνθρωπότητα, σὲ κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς περιόδους τῆς, προσέγγισε ἢ ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸν σκοπὸν αὐτὸ καὶ τί παραμένει ἀκόμη νὰ γίνῃ γιὰ τὴν ἐπίτευξή του*».

Λίγο ἄργότερα, στὸν ἴδιον χρόνο καὶ ἴσως σὲ ἀπάντηση πρὸς τὸ ἐνδιαφέρον πού

προκάλεσε τὸ θέμα αὐτό, ὁ ἴδιος ὁ Κάντ προχωρεῖ μὲ τὸ ἔργο του «*Ἰδέα γιὰ μιὰ παγκόσμια ἱστορία ἀπὸ κοσμοπολιτικὴ ἀποψη*». Στὸ ἔργο αὐτὸ ὑποστήριξε, ὅτι οἱ μεταφυσικὲς ἀξιώσεις πού ἀφοροῦν τὴν ἐλευθερίᾳ τῆς θέλησης στὶς ἐξωτερικὲς ἐκδηλώσεις τους —ιδιαίτερα στὶς ἀνθρώπινες πράξεις— καθορίζονται σὰν φαινόμενα ἀπὸ παγκόσμιους νόμους. Οἱ προφανῶς τυχαῖες πράξεις καὶ σκοποὶ τῶν ἀνθρώπων εἶναι νομοειδεῖς στὸ σύνολό τους, πράγμα πού σημαίνει γιὰ αὐτὸν τὴν δυνατότητα, σ' ἓνα τελεολογικὸ σχῆμα τῆς φύσης, νὰ καταδείξει τὸν ὑπερβολικὰ πανοῦργο σκοπὸ «*σύμφωνα ἴσως μ' ἓνα σχέδιο τῆς φύσης*», πού ἔστω κι ἂν ἐπιδιώκεται ὄχι συνειδητὰ ἢ λογικά, μπορεῖ παρ' ὅλα αὐτὰ νὰ διευρυνθεῖ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς ἰδιαίτερους σκοποὺς τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμάδων.

«*Ὅλες οἱ ἱκανότητες πού ἐμφυτεύονται σ' ἓνα δημιουργημὰ ἀπὸ τὴν φύση εἶναι ταγμένο νὰ ἐκτυλιχθοῦν ἀπόλυτα καὶ σύμφωνα μὲ τὸν σκοπὸ τους στὴν πορεία τοῦ χρόνου*». Τὸ δημιουργημὰ ὅμως πού εἶχε κατὰ νοῦ ὁ Κάντ ἦταν ἀσφαλῶς ἡ ἀνθρωπότητα *in toto* προικισμένη μὲ ἱκανότητες πού θὰ μπορούσαν ἀπόλυτα νὰ πραγματοποιηθοῦν στὸ εἶδος μόνο κι ὄχι στὸ ἄτομο. Ὁ Κάντ προχώρησε στὴ διευκρίνιση τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ τρόπου πραγμάτωσής του εὐθυγραμμιζόμενος μὲ τὸν Κέπλερ πού, ἐνῶ ἀντιλήφθηκε ἓνα νόμο, περίμενε τὸν Νεύτωνα νὰ τὸν ἐρμηνεύσει μὲ μιὰ «*παγκόσμια φυσικὴ αἰτία*». Ἡ δὲ ὁμῶς στὸ μικρὸ ἔργο τοῦ 1784 ὑπῆρχαν ὀρισμένες ἐντάσεις στὴν ἐννοία τοῦ νόμου, τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς πράξης, ἐνῶ ἐννιά χρόνια ἀργότερα ἡ καντιανὴ προσέγγιση στὴν ἱστορία ἀπέδιδε τοὺς νόμους τῆς ἠθικῆς θεωρίας του στὸ σύνολό της, ὑποστηρίζοντας ὅτι τὸ ἄτομο «*κινεῖται ἀπὸ τὴν ἐννοία τοῦ καθήκοντος, γιὰ νὰ πράττει σὲ σχέση μὲ τὶς μεταγενέστερες γενιές, ὥστε νὰ βελτιώνονται συνεχῶς*».

Ὁ Ἐμμανουήλ Κάντ διαπίστωσε αὐτὸ πού θὰ μπορούσε ν' ἀποκληθεῖ «*ἱστορικὴ προστακτικὴ*», καθὼς ἦταν σαφές γιὰ αὐτὸν ὅτι ἡ πρόοδος ἀφοροῦσε κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ πραγματικότητα μιᾶς τέλειᾳ πολιτικῆς τάξης, ὅτι τὸ ἄτομο λογικὰ ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν πρόοδο, ὅτι ἡ πρόοδος εἶχε συγκεκριμένες ἠθικὲς ἐπιπτώσεις καὶ ἔτσι (σύμφωνα μὲ τὴν ἠθικὴ θεωρία του) προϋπέθετε τὸ γεγονὸς καὶ τὴν δυνατότητα μιᾶς μεταφυσικῆς ἐλευθερίας, κατὰ ἓνα τρόπο πού δὲν πέτυχαν νὰ τονίσουν τὰ προηγούμενα κείμενά του.

Στὰ κατοπινὰ του κείμενα ἡ πρόοδος, πού μὲ τὸν Κάντ ἐπιχειρεῖται ἀπὸ τὸ «*ἐσώτερο αἶσθημα τοῦ καθήκοντος*» καὶ τὸ «*τέλειο πολιτικὸ σύστημα*» πού ὀνειρευόταν, ἔτεινε νὰ μοιάζει ὅλο καὶ περισσότερο μὲ πλέγμα τῶν σκοπῶν πού ἡ πρόοδος ὑποσχόνταν νὰ πραγματοποιήσει σ' ἓνα ὁμοιογενὴ γεωγραφικὸ τόπο καὶ ὄχι σὲ ἑτερογενεῖς καὶ σποραδικοὺς πολίτες. Ταυτόχρονα ὁ Κάντ φαίνεται ὅλο καὶ περισσότερο ν' ἀποσυσχετίζει τοὺς νόμους τῆς προόδου ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς φύσης, ἀντιλαμβανόμενος τὴν ἱστορία σὰν τὸ πλαίσιο καὶ κίνητρο τῆς ἠθικῆς δράσης. Ὁ Κομπόστο προσπαθεῖ ν' ἀποκαλύψει τίς μετακινούμενες αὐτὲς ἀπόψεις.

Ἡ θεμελιακὴ θέση τοῦ Κάντ ὅτι ἱστορία, στὸ μέτρο πού καθορίζεται στὴν σφαῖρα τῆς ἀνθρώπινης δράσης, σημαίνει τὴν ἐλευθερίᾳ τῆς θέλησης δὲν μπορεῖ νὰ διαχωρισθεῖ ἀπὸ τὴν δυνατότητα νὰ ἔχει τὴν ἠθικὴ σὰν σκοπὸ της. Ἡ ἱστορία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν πραγμάτωση τῆς ἐλευθερίας.

Αὐτὸ ἀσφαλῶς πού κάνει, εἶναι νὰ ἐντείνει τὸ περίφημο χάσμα στὴν καντιανὴ ὀντολογία καὶ νὰ τὸ περιπλέξει μὲ νωπὰ παράδοξα καὶ δυσχέρειες. Ὁ Κομπόστο τὸ θεωρεῖ σὰν ἓνα φιλοσοφικὸ θρίαμβο «*καθιστώντας τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας ἠθικὸ πρόβλημα καὶ ἀποδεσμεύοντας τὴν μέθοδὸ της ἀπὸ ἐκείνη τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν*». Ὁ Κάντ φαίνεται νὰ ἐκβιάζει τὴν διάχυση ἀπὸ μιὰ ἀπλὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας σὲ μιὰ περίπλοκη φιλοσοφία τοῦ πνεύματος. Φρονοῦμε, ὅτι ὁ Κομπόστο εἶναι δικαιολογημένος νὰ προβεῖ σ' αὐτοὺς τοὺς συμπερασματισμούς, ἐνῶ θὰ ἦταν ὑπερβολικὴ ἡ κριτικὴ του στὸ ἐπίπεδο τῆς μεθοδολογίας.

Ἡ κριτική μας ἀφορᾷ τὴν ἀποψη τοῦ Κάντ γιὰ τὴν ἱστορία, πού ὄχι μόνο προέχει εὐθέως στὸ κριτικὸ σύστημά του, ἀλλὰ προετοιμάζει τὸν δρόμο γιὰ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιοσημείωτα κείμενά του. Εἰδικότερα μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας, ὁ ἠθικὸς ἀτομικισμὸς θὰ μποροῦσε νὰ ὑπερκερασθεῖ μὲ μιὰ ἔννοια τῆς ἠθικῆς πού, στὴν ἀνάπτυξή της, θ' ἄγγιζε τὸν ἄνθρωπο σὰν εἶδος καὶ σὰν συλλογικότητα. Τοῦτο στὴν καλύτερη περίπτωση ἀποτελεῖ μιὰ εὐσεβῆ σύνδεση τοῦ Κάντ καὶ τοῦ *Nostro Vico* κι ἐπιθυμεῖ νὰ ἐντάξει τὸν Κάντ σὲ μιὰ περιοχὴ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πνεύματος ὅπου ὁ συγγραφέας ἀνήκει.

Γιὰ νὰ ὑποστηρίξει ὅμως ὁ Κομπόστο κάτι τέτοιο, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετάσει μὲ λεπτομέρεια τὰ προ-κριτικὰ ἠθικὰ κείμενα τοῦ Κάντ (πού δὲν τὸ ἔκανε) καὶ νὰ δείξει ἀκόμη ὅτι, πέρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς χρονολογίας, οἱ ἱστορικὲς ἀντιλήψεις ἦσαν κρίσιμες στὴν ἀνάπτυξη τῆς φορμαλιστικῆς λογοκρατικῆς παγκόσμιας ἠθικῆς θεωρίας, πού χαρακτήριζε τὸν Κάντ στὸ μνημειῶδες ἔργο του. Εἶναι ὅμως ἐπιτυχὴς ἡ προσπάθειά τοῦ Κομπόστο νὰ ὑποδείξει τὴν σχέση τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας τοῦ Κάντ μὲ τὸ ὑπόλοιπο ἔργο του καὶ νὰ δείξει ἀκόμη ὅτι ἡ σκέψη τοῦ μεγάλου μοναχοῦ τῆς Καί-νιγσβέργης ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ζωντανή.

Μανώλης Μαρκάκης

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν γιὰ τοὺς Βυζαντινοὺς φιλοσόφους

Στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν συνήλθε πρόσφατα ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν Βυζαντινῶν φιλοσόφων στὰ πλαίσια μιᾶς νέας σειρᾶς τοῦ διεθνοῦς φήμης corpus τῶν Μεσαιωνικῶν φιλοσόφων, ἡ ὁποία ἰδρύθηκε ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν μὲ τὴν αἰγίδα τῆς «Διεθνοῦς Ἀκαδημαϊκῆς Ἐνώσεως». Ἡ Ἐπιτροπὴ, πού τὴν ἀποτελοῦν οἱ ἀκαδημαϊκοὶ Δ. Ζακυθινός, Κ. Τρυπάνης, H. Hunger, G. Verbeke, R. Browning καὶ ὁ Δρ. Λ. Μπενάκης, ὁρίστοποίησε τὴν μορφή μὲ τὴν ὁποία θὰ ἐμφανισθεῖ ἡ νέα σειρά, τῆς ὁποίας ὁ πρῶτος τόμος θὰ κυκλοφορήσει τὸν Ἰούνιο. Πρόκειται γιὰ τὸν ἔργο τοῦ Νικολάου Μεθώνης (12ος αἰ.) «*Ἀνάπτυξις τῆς Θεολογικῆς Στοιχειώσεως Πρόκλου Πλατωνικοῦ Φιλοσόφου*», πού ἐκδίδει κριτικὰ μὲ ἐκτενὴ εἰσαγωγὴ ὁ Δρ. Ἀθ. Ἀγγέλου, ἐπιστημ. συνεργάτης τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου. Ἐκτὸς τῶν προγραμματισμένων προσεχῶν τόμων μὲ κείμενα Βυζαντινῶν φιλοσόφων, πού ἐκδίδουν οἱ Λ. Μπενάκης (Θεόδωρος Σμύρνης), M. Verhelst, W. Lackner (Νικηφόρος Βλεμμύδης) κ.ἄ., ἡ Ἐπιτροπὴ ἐνέκρινε τὴν ἑνταξὴ στὴν σειρά καὶ ἄλλων ἀκόμη ἔργων, ὅπως τοῦ Ἀρέθα, Νικηφόρου Χούμνου, *Ἀνώνυμα Σχόλια* στὸν πλατωνικὸ «*Παρμενίδη*». Τέλος ἡ Ἐπιτροπὴ ἀντιμετώπισε καὶ ἄλλα ὀργανωτικὰ καὶ τεχνικὰ θέματα, ὅπως ἡ διεθνὴς κυκλοφορία τῆς νέας σειρᾶς, ἡ δημιουργία Τράπεζας φιλοσοφικῆς ὁρολογίας τῶν βυζαντινῶν κειμένων σὲ συνεργασία μὲ ξένο ἴδρυμα κ.ἄ.

Κ. ΠΛΕΥΡΗΣ: Τὸ Ἑλληνικὸν Ἀλφάβητον

Ὁ Κ. Πλεύρης στὴν ἀξιόλογη πράγματι ἐργασία του, γιὰ νὰ ρίξει φῶς στὸ ἠθελημένο καὶ συνεχῶς τροφοδοτούμενο σκοτάδι περὶ τὴν χρονολόγηση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ γραφῆς, μᾶς ἔδωσε, μὲ ἓνα τρόπο σύντομο, ἓνα σαφέστατο ἔργο στηριγμένο σὲ ἱστορικὰ κείμενα, πού ἀποδεικνύουν ὅτι τὸσον ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ὅσο καὶ ἡ ἑλληνικὴ γραφὴ οὐδὲν ἔλαβαν οὔτε ἐκ τῶν ἀνυπαρκτῶν Ἰνδοευρωπαϊῶν οὔτε ἐκ τῶν Φοινίκων.

«Θεμελιῶδες στοιχεῖον πολιτισμοῦ —γράφει ὁ συγγραφεύς— εἶναι ἡ γλώσσα, διότι ἀνευ αὐτῆς δὲν παράγεται πολιτισμός, ὁ ὁποῖος ἀπαραιτήτως

προϋποθέτει επικοινωνιαν εις τὸ παρόν καὶ μετάδοσιν τῶν γνώσεων τοῦ παρελθόντος εἰς τὸ μέλλον· τοῦτο πραγματοποιεῖται διὰ τῆς γραφῆς. Βάσις τῆς γραφῆς εἶναι τὸ ἀλφάβητον».

H. A. T.

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

[Στὴ στήλη παρουσιάζονται μόνο τὰ κατὰ τὴν κρίσιν τῶν συντακτῶν τῆς ἄξια λόγου βιβλία πού μᾶς ἀποστέλλονται σὲ δύο (2) ἀντίτυπα. Λόγω τῆς πληθώρας τῶν λαμβανομένων βιβλίων τηρεῖται ἀναγκαστικὰ σειρά προτεραιότητος ἀντίστοιχη πρὸς τὴν σειρά λήψεως].

ΣΕΡΡΑΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, τόμος ἑνατος (ἐπιμέλεια Π.Θ. Πέννα), ἔκδοση τῆς Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρείας Σερρῶν - Μελενίκου © ἑταιρὸς Ἀκαδημίας©, σελίδες 346, 1982 - 83.

Στὸν τόμο αὐτὸ οὐσιαστικὰ συμμετέχει ὁ Γιώργος Καφαντίζης, ὁ ὁποῖος ἐπιμελήθηκε καὶ παρουσιάζει μὲ σχόλια τὸ χειρόγραφο τοῦ 17ου αἰῶνα, γραμμένο ἀπ' τὸ Σερραῖο Παπᾶ Συναδινό, πού ὁ Σπυρίδωνας Λάμπρος τὸ βρῆκε καταγράφοντας τοὺς κώδικες τῶν μοναστηριῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἡ ἐργασία τοῦ Γιώργου Καφαντίζη εἶναι ἀποτέλεσμα μόχθου καὶ προσεκτικῆς καταγραφῆς στοιχείων, πού συγκέντρωσε ὁ συγγραφέας γιὰ ν' ἀναπαραστήσει μέσα ἀπ' αὐτὸ τὸ χρονικὸ μιὰ ὁλόκληρη ἐποχὴ. Ἡ ὑψηλὴ ποιότητά τῆς ἐργασίας τοῦ Γ. Καφαντίζη ἀποκαλύπτεται στὰ σχόλια καὶ στὰ εὐρετήρια ὀνομάτων, ὄρων, ἐπαγγεμάτων καὶ πραγμάτων. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον «Χρονικὸ» καὶ ἄξιον ὁ μόχθος τοῦ συγγραφέα.

Τὸ δεῦτερο κείμενο ἀνήκει στὸν Εὐάγγελο Ν. Ἀσπιώτη καὶ μᾶς δίνει τὸ «ἱστορικὸ τῆς ἀνέγερσης τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Σερρῶν Βυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου». Ὁ Εὐάγγελος Ν. Ἀσπιώτης μὲ μιὰ ἀπλὴ καὶ καθάρια γλῶσσα καὶ ἀφήγηση μᾶς δίνει μιὰ νέα ἐπιβεβαίωση τοῦ ἰσχυροῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς αὐτῆς.

Τρίτῳ κείμενο εἶναι τὸ «Ἡμερολόγιον τοῦ μητροπολίτου Σερρῶν Ἀποστόλου Χριστοδούλου (1909 - 1917)». Τὴν παρουσίαση τοῦ «Ἡμερολογίου» κάνει ὁ Πέτρος Θ. Πέννας, πού ἔχει ἐπιμεληθεῖ ὁλόκληρο τὸν ἑνατο τόμο. Ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴν του, πού εἶναι ἐντελῶς κατατοπιστικὴ ἐπὶ τοῦ πολυτίμου δυντὼς ἔργου τοῦ μητροπολίτου Α. Χριστοδούλου, ἀποσπᾷ τὰ κάτωθι:

«Τὸ Ἡμερολόγιον ἀναφέρεται εἰς τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἀπὸ τῆς κηρύξεως τοῦ Βαλκανοτουρκικοῦ Πολέμου, ἥτοι ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1912 καὶ περατοῦται μὲ τὴν λήξιν τοῦ Ἑλληνοβουλγαρικοῦ Πολέμου τοῦ 1913 καὶ τὸν ἐμπρησμόν τῶν Σερρῶν». Τὸ «Ἡμερολόγιον» πρέπει νὰ διαβα-

στεῖ ἀπ' ὅλους ὅσοι ἐπιθυμοῦν νὰ κατανοήσουν τὴν συνωμοσίαν τῶν γειτόνων μας σὲ βάρος τῆς Μακεδονίας. Ὁρθότατα ὁ Πέτρος Θ. Πέννας ἐπαναδημοσιεύει τὸ «Ἡμερολόγιον» τοῦ μητροπολίτου Σερρῶν Α. Χριστοδούλου.

«Τὸ Χρονικὸ τῆς Φωτιάς», πού εἶναι τοῦ Πέτρου Θ. Πέννα καὶ πού γράφτηκε ἐπὶ τῇ 39ῃ ἐπετειῇ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Σερρῶν, εἶναι πράγματι συμπληρωματικὸ τοῦ προαναφερθέντος «Ἡμερολογίου». Τὸν συγγραφέα Πέτρο Θ. Πέννα δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸν παρουσιάσει ὁ Δαυλός. Ἡ παρουσία του, ἀγωνιστικὴ καὶ συγγραφικὴ, στὸν ἑλληνικὸν ὅριον ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ἤδη ἀπὸ ὅλους ὅσοι μελετοῦν τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Θὰ ἐπαναλάβω ὅτι γιὰ τοὺς ὁριστοὺς δὲν χρειάζονται πολλὰ λόγια. Στὸν τόμο ἀκόμη αὐτὸν περιλαμβάνονται τὸ περιγραφικὸ κείμενο πού γράφτηκε γιὰ τὸ μοναστήρι τῶν Σερρῶν ἀπὸ τὸν Γάλλο *Marie Esprit Cousinery* τὸ 1831, μιὰ πάρα πολὺ ὥραία καὶ λογοτεχνικὴ ἀφήγηση πού ἀπασχόλησε ἐξαιρετοὺς μελετητές.

Ἀκόμη, τὸ *Χρονικὸ τῶν Σερρῶν* (1861 - 1873) τῆς Καλ. Παπαθανάση - Μουσιοπούλου, πού περιγράφει τίς τουρκικὲς αὐθαιρεσίαι καὶ τὴν ἀναδιοργάνωση τῆς παιδείας στὸ «σαντζάκιο Σερρῶν». Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἀντιληφθεῖ μέσα ἀπ' τὸ καλοδολεμένο αὐτὸ κείμενο τῆς Καλ. Παπαθανάση - Μουσιοπούλου τοὺς ἀγῶνες τοῦ «Μακεδονικοῦ Φιλεκαπαιδευτικοῦ Συλλόγου» γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, τὴν αὐξηση τῶν σχολείων, τὴν ἐκλογὴ καταλλήλων ἐκπαιδευτικῶν ὥστε νὰ χτυπηθεῖ ἡ προσπάθεια ἐκσλαυισμού τῶν ἑλληνοπαίδων, πού ὑπῆρξε τὸ προοίμιον τοῦ σλαυομακεδονισμοῦ καὶ ἄλλων δεινῶν.

«Ὁ χρυσὸς τοῦ Παγγαίου - Σκαπτῆς Ὑλῆς καὶ Θάσου καὶ ἡ Νομισματικὴ τῆς Μακεδονικῆς Θράκης» εἶναι μιὰ πάρα πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἱστορικὴ ἐρευνα τοῦ Γεωργίου Ἀβάτζη. Τὰ στοιχεῖα πού ὁ συγγραφεὺς συγκέντρωσε καθιστοῦν ὁλόκληρη τὴν ἐργασία αὐτὴ πρωτότυπη καὶ ἀποκαλυπτικὴ. «Τὰ χρυσωρυχεῖα τοῦ Παγγαίου

—γράφει ο Γ. Ἀβάτζης— *ήσαν γνωστά καὶ ἀπὸ πρωτύτερα, ἀπ' τὴν μακρινὴ ἀρχαιότητα, καὶ μά- λιστα, κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ Πλίνιου, στὸ Παγ- γαῖο ἦταν πρὸ συμφωνῆς μὲ μιὰ παράδοση, γιὰ πρώτη φορὰ ἀνεκάλυψε καὶ ἔχυσε τὸ χρυσάφι ὁ Κάδμος...». Πάντως τὸ ὅλον θέμα, ὅπως ἐξετά- ζεται ἀπὸ τὸν κ. Γ. Ἀβάτζη εἶναι ἄψογο καὶ μο- ναδικό.*

«Ἡ κτηνοτροφία τοῦ Ν. Σερρῶν καὶ ἡ θέση της στὴ γεωργικὴ οἰκονομία τῆς χώρας» τοῦ Ν. Τζελέπη, προσθέτει ἀκόμη μιὰ κατατοπιστικὴ ἔρευνα, πρὸς ἐκκίνηση ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκο- κρατίας. Ὁ Ν. Τζελέπη ἀποδεικνύει μὲ θαυμά- σιο τρόπο, ὅτι, ὅταν ὁ μελετητὴς διαθέτει σοβα- ρὴ σκέψη, τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὄχι μόνον ἀποκα- λυπτικό ἀλλὰ δημιουργεῖ ἐρεθίσματα νοητικά, γιὰ νὰ συνδεθεῖ καὶ ἐρμηνεύσει τὸ γενικώτερο θέμα ἀνάπτυξης, ὄχι μόνον οἰκονομικῆς μιᾶς περιοχῆς, ἀλλὰ καὶ πολιτιστικῆς ἐν τ' αὐτῷ.

Τέλος τὰ δύο ἔγγραφα τοῦ Συναῖτου μοναχοῦ Δημητρίου μᾶς ἀποκαλύπτουν τὴν προσφορὰ τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Σινᾶ στὴν ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα τῆς περιοχῆς τῶν Σερρῶν.

Τηλ.

ΜΑΝΟΣ ΦΑΛΤΑΪΤΣ, Νταϊσμός (ποίησις), ἔκ- δοση Καλλιτεχνικοῦ Ἐργαστηρίου, Ἀθήνα, 1984.

Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ μιλήσεις γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Μ. Φαλτάιτς, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ γευτεῖς αὐτὸ πρὸς γράφει, ἂν δὲν στοχαστεῖς ὁ ἴδιος πά- νω στὶς πέτρες πρὸς χτίζει τὸ δικό του ποιητικό λόγο. Μοιάζει ριπαῖος αἰγαιοπελαγίτικος ἄνε- μος, πρὸς σαρώνει τὶς ἀκτὲς τοῦ σήμερα καὶ κα- θαρίζει τ' ἀκρογιάλια τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ἀπ' τὰ σκουπίδια πρὸς μάζεψαν οἱ χιλιετίδες στὶς σκιᾶς τῶν αἰώνων βράχων. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ συμ- φωνεῖς μὲ τὸν ἄνεμο, οὔτε νὰ ρωτᾶς, γιὰτὶ φου- σκῶναι τὴ θάλασσα καὶ τρομάζει τοὺς δειλοὺς τῆς παραλίας, πρὸς κουρνιάζουν πίσω ἀπ' τὰ τσι- μέντα, γιὰ νὰ προστατευτοῦν. Ἀσὸν νὰ σὲ χτυπήσει στὰ στήθει, ἄσων νὰ χυθεῖ μέσ' τὰ ρουθούνια, στὰ σπλάγγνα. Νὰ παλέψης, ζητάει, γιὰ νὰ σωθεῖς, νὰ γίνεις κι' ὁ ἴδιος ἄνεμος καὶ νὰ καθαρίσεις τὸν τόπο. Τὸν τόπο τοῦτο τὸν ἱερὸ πρὸς μολεῦουν ἄνδρες καὶ ὑπουργοὶ ἐχθροί.

*«Πέτρα στὴ πέτρα γίνηκε
μέσ' τὶς χιλιάδες χρόνια πάλι
τὸ σῆκωμα τ' ἀνθρώπινο
καθὼς κλωστή μὲ τὴν κλωστή
δενόταν τὸ στημόνι
καὶ τὸ ὑφάδι».*

Καὶ συνεχίζει ἄλλοι:

*«Πάνω στὸ ἀρχέγονο θεμελιακὸ
τοῦ Νταϊσμοῦ λιθάρι
χτίζουμε. μεῖς τῆς ἀναγέννησης
τὸ νέο κύκλο».*

Τηλ.

Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἀγκὸρ μιὰ ζωτικὴ πολιτεία (ταξιδιωτικό), ἔκδ. «Ἑστίας», α' Κρατικὸ Βρα- βεῖο 1968, σελ. 277, σχ. 8°.

Στὰ χέρια μᾶς κρατᾶμε ἕνα πάρα πολὺ ὠραῖο βιβλίο, γιομάτο χάρη, ὁμορφιά κι' ὁλόμηση μα- γεία τῆς πέρας Ἀνατολῆς. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ἀνοίξεις· ἀποδύει μιὰ μυστικὴ γητεία κι' ἀπὸ τὸν τίτλο του καὶ ἀπὸ τὸ καλοδεμένο σχῆμα καὶ χρώμα του καὶ ἀπὸ τὶς ὑπέροχες κατατοπιστι- κές του φωτογραφίες, πρὸς κυριολεκτικὰ ξεχειλί- ζουν πλούσιες καὶ πυκνοβαλμένες στὶς σελίδες του, ὥστε δὲν τὸ ἀνοίγεις εὐθὺς ἀμέσως γιὰ διά- βαςμα. Σταματᾶς νὰ τὸ ζήσης, νὰ τὸ αἰσθανθεῖς πρῶτα, καθὼς κάνεις πρῶτοῦ ἀπολαύσεις κάτι δυνατό καὶ ἀσυναγώνιστο ἐπιβαλλόμενο. Ἀ- σφαλῶς ὑπῆρξε πρῶτη, εὐτυχισμένη του συντυ- χία τὸ γητευτικό του δέσιμο. Καὶ καθὼς βέβαια προχωρεῖς καὶ στὸ ὄνειρικό του περιδιάβαςμα, χάνεσαι πιά, σὲ ἀρπάζουν τὰ σύννεφα μιᾶς ὁλό- δροσης περιγραφόμενης πραγματικότητας νὰ σὲ ταξιδέψουν ἀπαλόφερτα μὰ δυναμικά στὴν πρωτόγνωρή σου ζωτικὴ τοῦ Ἀγκὸρ πολιτεία. Καὶ τὸ βιβλίο δὲ διατηρεῖ μόνον τοῦτα τὰ ἐξωτε- ρικά χαρίσματα. Ἐχει ἡ γραφὴ του ἕνα τέτοιο γαλνὸ, ταξιδιωτικό ὕφος περιγραφῆς, ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα τῶν παρόμοιων κειμένων μᾶς, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε μοναδικὸ καὶ ἀνεπανάληπτο! Τέ- τοιες συνθέσεις - δημιουργίες, πρὸς σημαίνουν τὴν τελειότητα καὶ ἁρμονία στὴν εἰκόνα, στὸ περιεχόμενο, στὴ μορφὴ, στὰ ἐκφραστικά - ἰδε- ολογικά καὶ συναισθηματικά στοιχεῖα, δὲν ἔ- χουμε εὐκόλα νὰ ἐπιδεῖξουμε. Εἶναι σπάνια καρ- πίσματα εὐλογημένων ὥρων. — Α. Π.

ΣΟΥΛΑ ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΥ ΡΟΖΟΥ, Τὰ Σα- ράντα Κόσκινα (ἱστορικὸ μυθιστόρημα), Δρυ- μός, Ἀθήνα 1984, σελ. 127.

Ἡ συγγραφέας περιγράφει ἀδρά καὶ μὲ πολ- λὺ μαστοριά γεγονότα τῆς δύσκολης περιόδου 1940—44, ἰδωμένα γιὰ μῦθο + ἱστορία: ὁ τορπιλισμὸς τῆς Ἑλλης, ἡ 28ῃ Ὀκτωβρίου, τὸ Ροῦπελ, οἱ Γερμανοί, οἱ Ἰταλοί, ἡ πείνα, οἱ ὁμηροὶ τῶν τραίνων, οἱ ἐκτελέσεις, οἱ φυγα- δεύσεις συμμάχων καὶ τέλος ἡ ἀπελευθέρωση. Καὶ μαζί μ' αὐτὰ ὁ προσωπικὸς μῦθος. Ἀνά- γνωσμα γιὰ μικροὺς, πρὸς δὲν γνώρισαν τὴν τραγικὴ ἐποχὴ, καὶ γιὰ μεγάλους: γιὰ νὰ μὴν ξεχνοῦν. — Σ. Ν.

Θ. ΣΑΡΑΝΤΗ, *Η συνωμοσία κατά της Μακεδονίας (μελέτημα), έκδοση 1984 της Έθνικής Ένώσεως των Βορείων Ελλήνων, σελ. 207.*

Το έργο αυτό αντιμετωπίζει με σοβαρότητα και σεβασμό την Ιστορία της επιβουλής των βορείων γειτόνων μας έναντιον της μητρικής γης και ειδικώτερα της Μακεδονίας και της Θράκης. Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία, Κομιτατζήδες, Αυτόνομη της Μακεδονίας, ΚΚΕ, Σλαβομακεδόνες, ΕΑΜ: λέξεις και νοήματα σφιχτομπλεγμένα μεταξύ τους, που πολλές φορές ταυτίζονται ολότελα, γιατί ολόκληρες δεκαετίες τώρα όλα αυτά μεταφράζονταν ουσιαστικά στο χώρο της Βόρειας Ελλάδας σε άγριες σφαγές Ελλήνων πατριωτών, σε κρυφές ή φανερές εξοντωτικές προσπάθειες, που έχουν πάντα τον ίδιο σκοπό: τον άφαισμό της Ελλάδος. Ο συγγραφέας με προσεκτική έρευνα προσεγγίζει το σπουδαίο αυτό θέμα, που έπρεπε όχι μόνο ν' απασχολεί τους εκάστοτε κυβερνώντες αλλά και νά κρατεί σε έντονη επαγρύπνηση τους φύλακες και όλο τον ελληνικό λαό. Είναι νομίζω καιρός νά τεθεί στη Βουλή των Ελλήνων το έρωτημα και νά κληθεί ν' απαντήσει το Κ.Κ.Ε. Καταδικάζει, ναι ή όχι αυτή την επιβουλή; Και αν ναι, ν' απαντήσει στίς καταγγελίες του συγ-

γραφέως, που ξεσκεπάζει την προδοσία.

Τηλ.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΕΠΟΣ, *Η Όδυσσεια (μελέτημα), εκδόσεις «Παλλάδα», σελ. 213.*

Ο Γ.Δ. Δέπος είναι ο γνωστός δοκιμιογράφος, κριτικός και ποιητής. Η έρμηνεία του για την *Όδυσσεια* είναι ένα ζωντανό ανάγνωσμα, που αφ' ενός το διαβάσει κανείς πολύ ευχάριστα και αφ' ετέρου ο αναγνώστης οδηγείται, μέσα από το επεξεργασμένο πλούσιο υλικό του βιβλίου του, σε συμπεράσματα όχι μόνο πρωτότυπα αλλά και αγγίζοντα την έρμηνεία του πανάρχαιου αυτού κειμένου, της *Όδυσσειας*. «*Βασική μου φιλοδοξία —γράφει ο συγγραφέας— κι' ελπίζω με το έργο αυτό είναι να βοηθήσω τον αναγνώστη, που θα ξαναδιαβάσει την «Όδυσσεια», να βρει σ' αυτή μιὰ νέα γεύση ανώτερη από εκείνην που δοκίμασε, όταν την είχε διαβάσει πρωτότερα. Και είμαι βέβαιος για την ικανοποίηση αυτή που πασχίζω. Γιατί πριν απ' την αισθητική απόλαυση, χρειάζεται πάντα κατανόηση. Και κατανόηση θα πει ανάλυση*». Θα κλείσω λέγοντας πως είναι πράγματι αισθητική απόλαυση το βιβλίο αυτό του Γ. Δέπου. Τα υπόλοιπα άκρως ενδιαφέροντα σὰς προτρέπω νά τ' ανακαλύψετε μόνοι σας.

Τηλ.

ΑΛΛΑ ΕΝΤΥΠΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ, μηνιαία περιοδική έκδοση γραμμάτων και τεχνών (ιδιοκτήτης - διευθυντής Γ. Ν. Παπαγεωργίου, αρχισυντάκτης Γ. Χ. Χαλατσάς), αρ. φύλλου 89, Μάρτιος 1984 • ΒΟΡΕΙΟΕΛΛΑΔΙΚΑ, μηνιαίο περιοδικό Ιστορίας - λαογραφίας - γραμμάτων - τεχνών και επικαιρότητας (διευθυντής Φώτης Τριάρχης), τεύχη 29 και 30, Μάρτης και Απρίλης 1984 • ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, μηνιαία έκδοση της όμωνύμου εταιρείας (υπεύθυνος Αλέξ. Χ. Μαμμόπουλος), τεύχη 89 και 90, Φεβρουάριος και Μάρτιος 1984 • ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ (εκδότης - διευθυντής Αλέκος Βασιλείου), αρ. φύλ. 1, Γενάρης - Μάρτης 1984 • ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΖΩΗ, μηνιαίο εικονογραφμένο περιοδικό (εκδότης - διευθυντής Ν. Ι. Μέρτζος), τεύχος 213, Φεβρουάριος 1984 • ΧΡΟΝΙΚΑ, μηνιαία έκδοσις του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου (υπεύθυνος Ίωσήφ Λόβιγερ), τεύχος 67-68, Μάρτιος - Απρίλιος 1984 • ΤΑ ΨΑΡΑ, μηνιαίο περιοδικό (εκδότης - διευθυντής Νίκος Χατζηγεωργίου), αρ. φύλ. 43, 44, 45, 'Ιαν. - Φεβρ. - Μάρτ. 1984 • ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ, μηνιαία εικονογραφημένη επιθεώρηση ποικίλης ύλης (εκδοση - διευθυνση 'Ηλίας Γ. 'Ασημακόπουλος), τεύχος 174, Δεκέμβριος 1983 • ΠΟΡΦΥΡΑΣ, δίμηνη έκδοση γραμμάτων - τεχνών (διεύθυνση Δημήτρης Κονιδάρης - Περικλής Παγκράτης), τεύχος 22, Απρίλης 1984 • ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΝΕΥΜΑ, τρίμηνη επιθεώρηση (ιδιοκτήτης - εκδότης Λάμπρος Μάλαμας), τεύχος 51, Μάρτης 1984 • ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΡΟΥΜΕΛΗ, δίμηνη επιθεώρηση ποικίλου προβληματισμού (ιδιοκτήτης - εκδότης Κώστας Δ. 'Αβραάμ), τεύχος 26, Απρίλιος 1984 • ΕΥΒΟΤΙΚΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ, μηνιαία έκδοση (διευθυντής Κώστας Δημόπουλος), αρ.φ. φύλλου 24, Απρίλης 1984 • Ο ΒΑΡΔΑΡΗΣ, δεκαπενθήμερη ανεξάρτητη εφημερίδα (εκδότης Κυριάκος Ζαφειρίου), αρ.φ. φύλ. 18 • Η ΕΡΕΥΝΑ, καθημερινή πρωινή εφημερίδα των Τρικάλων.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΛΑΘΗ

Στην βιβλιοκριτική του έργου του κ. Μ.Θ. Θεοφίλου που δημοσιεύθηκε στη σελίδα 1373 του προηγούμενου 28ου τεύχους του «*Δαυλού*», νά διορθωθούν το «*θεωρητικών αποδοχών*» σε *θεωρητικών παραδοχών* και το «*ερευνητικών διαθέσεων*» σε *ερευνητικών υποθέσεων*.